อสีตินิปาต

๑. จุลฺลหํสชาตกวณฺณนา (๕๓๓)

สุมุขาติ อิทำ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต อายสฺมโต อานนฺทตฺเถรสฺส ชีวิตปริจฺจาคำ อารพฺภ กเถสิ.

เทวทตฺเตน หิ ตถาคตำ ชีวิตา โวโรเปตุำ ปโยชิเตสุ เตสุ ธนุคฺคเหสุ สพฺพปฐมำ เปสิเตน อาคนฺตฺวา "นาหำ ภนฺเต สกฺโกมิ ตำ ภควนฺตำ ชีวิตา โวโรเปตุำ มหิทฺธิโก โส ภควา มหานุภาโว"ติ วุตฺเต โส เทวทตฺโต "อลำ อาวุโส มา ตฺวำ สมณำ โคตมำ ชีวิตา โวโรเปหิ อหเมว สมณำ โคตมำ ชีวิตา โวโรเปสฺสามี"ติ วตฺวา ตถาคเต คิชฺฌกูฏสฺส ปพฺพตสฺส ปจฺฉิมฉายาย จงฺกมนฺเต สยำ คิชฺฌกูฏปพฺพตำ อภิรูหิตฺวา ยนฺตเวเคน มหตึ สิลำ ปวิชฺฌิ "อิมาย สิลาย สมณำ โคตมำ ชีวิตา โวโรเปสฺสามี"ติ.

ตทา เทฺว ปพฺพตกูฏา สมาคนฺตฺวา ตำ ขิตฺตเสลำ สมฺปฏิจฺฉึสุ. ตโต ปปฺปฏิกาปิ ปติตฺวา ภควโต ปาทำ

อสีตินิบาต

๑. พรรณนาจุลลหังสชาดก (๕๓๓)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน ทรงปรารภการสละชีวิตของพระอานนท์เถระผู้มีอายุ จึงตรัสชาดกนี้ว่า **ดูกรสุมุขหงส์** ดังนี้เป็นต้น.

ความพิสดารว่า บรรดานายขมังธนูเหล่านั้น ที่พระเทวทัตประกอบขึ้น เพื่อปลงพระชนม์พระตถาคต เมื่อคนที่ส่งไปก่อนคนทั้งหมดกลับมากล่าวว่า "ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้าไม่อาจจะปลงพระชนม์ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นได้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น มีฤทธานุภาพยิ่งใหญ่มาก" พระเทวทัตนั้นกล่าวว่า "พอละ เจ้าอย่าปลงพระชนม์พระสมณโคดมเลย เราจักปลงพระชนม์พระสมณโคดมเอง" เมื่อพระตถาคตเจ้าทรงจงกรมอยู่ ณ ร่มเงาเบื้องหลังแห่งภูเขาคิชฌกูฏ จึงขึ้นไปสู่ภูเขาคิชฌกูฏเอง แล้วกลิ้งศิลาก้อนใหญ่ด้วยกำลังแห่งเครื่องยนต์ ด้วยคิดว่า "เราจักปลงพระชนม์พระสมณโคดมด้วยก้อนศิลานี้".

ในกาลนั้น ยอดภูเขาสองลูกได้มารองรับศิลาที่กลิ้งตกมานั้นไว้. แต่สะเก็ดศิลากะเทาะจากศิลาก้อนนั้นไป กระทบ

ปหริตฺวา รุธิรํ อุปฺปาเทสิ. พลวเวทนา ปวตฺตีสุ. ชีวโก ตถาคตสฺส ปาทํ สตฺถเกน ผาเลตฺวา ทุฏฺฐโลหิตํ โมเจตฺวา ปูติมํสํ อปเนตฺวา โธวิตฺวา เภสชฺชํ อาลิมฺเปตฺวา นิโรคมกาสิ. สตฺถา ปุริมสทิโส เอว มหาภิกฺขุสงฺฆปริวุโต มหติยาว พุทฺธลีลาย นครํ ปาวิสิ.

พระบาทของพระผู้มีพระภาคทำพระโลหิตให้ห้อขึ้น. เวทนามีกำลังเป็นไปทั่วแล้ว. หมอชีวกทำการผ่าพระบาทของพระตถาคตด้วยศาสตรา เอาเลือดร้ายออก แล้วนำเอาเนื้อเสียออกหมด ล้างแผลให้สะอาด จึงใส่ยา ทำให้พระองค์หายจากโรค. พระศาสดาทรงหายเป็นปกติ เช่นเดิมทีเดียว มีภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่แวดล้อมแล้ว ได้เสด็จเข้าไปยังพระนครด้วยพระพุทธลีลาอันใหญ่.

อถ นํ ทิสฺวา เทวทตฺโต จินฺเตสิ "สมณสฺส โคตมสฺส รูปโสภคฺคปฺปตฺตํ สรีรํ ทิสฺวา โกจิ มนุสฺสภูโต . อุปสงฺกมิตุ น สกฺโกติ รญฺโญ โข ปน นาฬาคิริ นาม หตฺถี อตฺถิ โส จณฺโฑ ผรุโส มนุสฺสฆาตโก พุทฺธธมฺมสงฺฆคุเณ อชานนฺโต ตํ ชีวิตฺขยํ ปาเปสฺสตี"ติ.

ลำดับนั้น พระเทวทัตเห็นเหตุนั้นแล้วคิดว่า "ใคร ๆ ผู้เป็นมนุษย์ ครั้นได้เห็นพระสรีระ อันถึงความเลิศด้วยความงาม พระรูปโฉมของพระสมณโคดมแล้ว ก็ไม่อาจจะเข้าไปทำร้ายได้ ก็แลช้างชื่อนาฬาคีรีของพระราชามีอยู่ ช้างนั้นเป็นช้างที่ดุร้ายหยาบช้าฆ่ามนุษย์ได้ ไม่รู้คุณพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ จักยังพระสมณโคดมให้ถึงความสิ้นชีวิตได้".

โส คนฺตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสิ. ราชา "สาธู"ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา หตฺถาจริยํ ปกฺโกสาเปตฺวา "สมฺม เสฺว นาฬาคิรึ มตฺตํ กตฺวา ปาโตว สมเณน โคตเมน ปฏิปนฺนวีถิยํ

เธอจึงไปทูลเนื้อความนั้น (แก่พระเจ้าอชาตศัตรู). พระราชาทรงรับรองว่า "ดีละ" ดังนี้ รับสั่งให้เรียกนายหัตถาจารย์มา ทรงบัญชาว่า "แน่ะนาย พรุ่งนี้เจ้าจงทำการมอมช้างนาฬาคีรีให้มึนเมา จง

CU-BIRD 14 ก.ค. 2551 11:11:11 ๑๗

วิสชฺเชหี"ติ อาห. ปล่อยไปบนถนนที่พระสมณโคดม เสด็จดำเนินมาแต่เช้าทีเดียว".

เทวทตฺโตปิ นำ "อญฺเญสุ ทิวเสสุ กิตฺตกำ สุรำ ปิวตี"ติ ปุจฺฉิตฺวา "อฏฺฐ ฆเฏ ภนฺเต"ติ วุตฺเต "เสฺว ตำ โสฬส ฆเฏ ปาเยตฺวา สมเณน โคตเมน ปฏิปนฺนวีถิยำ อภิมุขำ กาเรยฺยาสี"ติ อาห. ฝ่ายพระเทวทัตถามนายหัตถาจารย์นั้นว่า "ในวันอื่น ๆ ช้างนาฬาคิรีดื่มเหล้าประมาณเท่าไร" เมื่อนายหัตถาจารย์กล่าวว่า "ดื่มเหล้า ๘ หม้อ พระคุณเจ้าผู้เจริญ" จึงกำชับว่า "ในวันพรุ่งนี้ ท่านจงให้ช้างดื่มเหล้าเพิ่มเป็น ๑๖ หม้อ แล้วพึงกระทำช้างให้มีหน้าเฉพาะถนนที่พระสมณโคดมเสด็จมา".

โส "สาธู"ติ สมฺปฏิจฺฉิ. ราชา นครเ เภริญฺจาราเปตฺวา "เสฺว นาฬาคิรึ มตฺตำ กตฺวา นครเ วิสชฺเชสฺสติ นาครา ปาโตว กตฺตพฺพกิจฺจานิ กตฺวา อนฺตรวิถึ มา ปฏิปชฺชิสู"ติ อาห. นายหัตถาจารย์รับคำว่า "ดีละ". พระราชาให้ราชบุรุษเที่ยวตีกลองประกาศทั่วไปในพระนครว่า "พรุ่งนี้นายหัตถาจารย์จักทำการมอมเหล้าช้างนาฬาคิรีให้มึนเมาแล้วจักปล่อยไปในเมือง พวกชาวเมืองรีบทำกิจที่ควรกระทำแต่เช้าทีเดียว แล้วอย่าเดินไประหว่างถนน".

เทวทตฺโตปิ ราชนิเวสนโต โอรุยฺห หตฺถิสาลำ คนฺตฺวา หตฺถิโคปเก อามนฺเตตฺวา "มยำ ภเณ อุจฺจฏฺฐานโต นีจฏฺฐาเน นีจฏฺฐานโต อุจฺจฏฺฐาเน กาตุำ สมตฺถา สเจ โว ยเสน อตฺโถ เสฺว ปาโตว นาฬาคิรึ ติขิณสุราย โสฬส ฆเฏ ปาเยตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส อาคมนเวลาย ตุณฺหีภูตมเรหิ แม้พระเทวทัตลงจากพระราชนิเวศน์แล้วไปสู่โรงช้าง เรียกคนเลี้ยงช้างมากล่าวว่า "ดูกรพนายทั้งหลาย เราสามารถทำคนตำแหน่งสูงให้ต่ำ เลื่อนคนตำแหน่งต่ำให้สูงได้ ถ้าพวกเจ้าต้องการยศ พรุ่งนี้แต่เช้าจงช่วยเอาเหล้าอย่างแรงกรอกช้างนาฬาคิรีให้ได้ ๑๖ หม้อ ในเวลาพระสมณโคดมเสด็จมาจงแทงด้วยปลายหอกซัด จงแทง

วิชฺฌนฺตา วิชฺฌนฺตา กุชฺฌาเปตฺวา หตฺถิสาลํ ภินฺทาเปตฺวา สมเณน โคตเมน ปฏิปนฺนวีถิยํ อภิมุขํ กตฺวา สมณํ โคตมํ ชีวิตกฺขยํ ปาเปถา"ติ อาห. เต "สาธู"ติ สมฺปฏิจฺฉึสุ.

ให้ช้างโกรธ ให้ทำลายโรงช้าง กระทำหน้าให้ตรงไปในถนนที่พระสมณโคดมเสด็จมา แล้วให้พระสมณโคดมถึงความสิ้นชีวิต". พวกคนเลี้ยงช้างเหล่านั้น รับรองว่า "ดีละ".

สา ปวุตฺติ สกลนคเร วิตฺถาริตา อโหสิ. พุทฺธธมฺมสงฺฆนามกา อุปาสกา ตํ สุตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา "ภนฺเต เทวทตฺโต รญฺญา สทฺธึ เอกโต หุตฺวา เสฺว ตุเมฺหหิ ปฏิปนฺนวีถิยํ นาฬาคิรึ วิสชฺชาเปสฺสติ เสฺว ปิณฺฑาย อปวิสิตฺวา อิเธว โหถ มยํ วิหาเรเยว พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสํฆสฺส ภิกฺขํ ทสฺสามา"ติ วทึสุ.

เหตุการณ์นั้น ได้แผ่กระจายไปทั่วพระนคร. พวกอุบาสกผู้นับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ได้ทราบข่าวนั้น พากันไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเทวทัตสมคบกับพระเจ้าอชาตศัตรูให้ปล่อยช้างนาฬาคิรีในทางที่พระองค์จะเสด็จไปในวันพรุ่งนี้ ในวันพรุ่งนี้ขอพระองค์อย่าได้เสด็จเข้าไปบิณฑบาตเลย จงประทับอยู่ในที่นี้เถิด พวกข้าพระองค์จักถวายภิกษา แก่พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขในวิหารนี้แล".

สตฺถา "เสฺว ปิณฺฑาย น ปวิสิสฺสามิ อวตฺวาว "อหํ เสฺว นาฬาคิรึ ทเมตฺวา ปาฏิหาริยํ กตฺวา ติตฺถิเย มทฺทิตฺวา ราชคเห ปิณฺฑาย จริตฺวาว ภิกฺขุสํฆปริวุโต นครา นิกฺขมิตฺวา เวฬุวนเมว คมิสฺสามิ ราชคหวาสิโน พหูนิ ภตฺตภาชนานิ คเหตฺวา เวฬุวนเมว อาคมิสฺสนฺติ เสฺว วิหาเรเยว

พระศาสดามิได้ตรัสว่า "พรุ่งนี้เราจักไม่เข้าไปบิณฑบาต" ทรงดำริว่า "ในวันพรุ่งนี้เราจักทรมานช้างนาฬาคิรี กระทำปาฏิหาริย์ ทรมานพวกเดียรถีย์ จักเที่ยวไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ มีหมู่ภิกษุแวดล้อม ออกจากเมืองแล้ว จักไปยังวิหารเวฬุวันทีเดียว พวกชนชาวเมืองราชคฤห์ จักถือเอาภาชนะภัตเป็นอันมากมายังวิหารเวฬุวัน

ภตฺตคฺคํ ภวิสฺสตี"ติ อิมินา การเณน เตสํ อธิวาเสสิ. เต ตถาคตสฺส อธิวาสนํ วิทิตฺวา "ภตฺตภาชนานิ อาหริตฺวา วิหาเรยว ทานํ ทสฺสามา"ติ ปกฺกมึสุ.

เหมือนกัน พรุ่งนี้ภัตอันเลิศจักมีในวิหารนั่นเอง" ทรงรับอาราธนาของพวกอุบาสกแล้วด้วยเหตุนี้. พวกอุบาสกเหล่านั้นทราบการทรงรับของพระตถาคตแล้ว จึงกล่าวว่า "พวกเราจักนำภาชนะภัตมาถวายทานในวิหารนี้แล" พากันหลีกไปแล้ว.

สตฺถาปิ ปฐมยาเม ธมฺมํ เทเสตฺวา มชฺฌิมยาเม เทวตาย ปญฺหं วิสชฺเชตฺวา ปจฺฉิมยามสฺส ปฐมโกฏฺฐาเส สีหเสยฺยํ กปฺเปตฺวา ทุติยโกฏฺฐาเส ผลสมาปตฺติโย สมาปชฺชิตฺวา ตติยโกฏฺฐาเส กรุณาสมาปตฺตึ สมาปชฺชิตฺวา โพเธยฺยพนฺธเว โอโลเกนฺโต นาฬาคิริทมเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมยํ ทิสฺวา ปภาตาย รตฺติยา กตสรีรปฏิชคฺคโน หุตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตตฺวา "อานนฺท ราชคหปริวตฺตเกสุ อฏฺฐารสสุ มหาวิหาเรสุ สพฺเพสมฺปิ ภิกฺขูนํ มยา สทฺธึ ราชคหํ ปวิสิตุ อาโรเจหี"ติ อาห.

แม้พระศาสดาทรงแสดงธรรมในปฐมยาม ทรงแก้ปัญหาของเทวดาในมัชฌิมยาม ทรงสำเร็จสีหไสยาสน์ในส่วนแรกแห่งปัจฉิมยาม ทรงเข้าผลสมาบัติในส่วนที่สองแห่งปัจฉิมยาม ในส่วนที่สามแห่งปัจฉิมยาม ทรงเข้ากรุณาสมาบัติ ทรงตรวจดูเหล่าเวไนยสัตว์ อันมีอุปนิสัยจะได้ตรัสรู้ธรรมพิเศษ ทอดพระเนตรเห็นการตรัสรู้ธรรมของสัตว์แปดหมื่นสี่พันในการทรงทรมานช้างนาฬาคีรี เมื่อราตรีสว่างแล้ว ก็ทรงกระทำการชำระพระสรีระแล้ว ตรัสเรียกพระอานนท์ผู้มีอายุมาตรัสว่า "ดูกรอานนท์ เธอจงบอกแก่ภิกษุแม้ทั้งหมดในมหาวิหาร ๑๘ แห่ง อันตั้งเรียงรายอยู่ในเมืองราชคฤห์ เพื่อให้เข้าไปในนครราชคฤห์พร้อมกับเรา".

เถโร ตถา อกาสิ. สพฺเพ ภิกฺขู เวฬุวเน สนฺนิปตึสุ. สตฺถา มหา-

พระเถระได้กระทำตามพระพุทธประสงค์อย่างนั้นแล้ว. ภิกษุทั้งหมดได้มาประชุม

ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ราชคหํ ปิณฺฑาย ปาวิสิ. อถ หตฺถิเมณฺฑา ยถานุสิฏฺฐํ ปฏิปชฺชึสุ. มหนฺโต สมาคโม อโหสิ.

กันในวิหารเวฬุวัน. พระศาสดามีภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่แวดล้อมแล้วเสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังเมืองราชคฤห์. ลำดับนั้นพวกคนเลี้ยงช้างทั้งหลาย ก็ปฏิบัติตามพระเทวทัตสั่ง. สมาคมใหญ่ได้มีแล้ว.

สทฺธาสมฺปนฺนา มนุสฺสา "อชฺช กิร พุทฺธมหานาคสฺส ติรจฺฉานนาเคน สทฺธึ สงฺคาโม ภวิสฺสติ อโนปมาย พุทฺธลีลาย นาฬาคิริโน ทมนํ ปสฺสิสฺสามา"ติ ปาสาทหมฺมิยเคหจฺฉทนาทีนิ อภิรุยฺห อฏฺฐํสุ.

พวกมนุษย์ทั้งหลายผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธากล่าวกันว่า "ได้ยินว่าในวันนี้พระพุทธเจ้าผู้มหานาคกับช้างนาฬาคิรีสัตว์ดิรัจฉานจักทำสงครามกัน พวกเราจักเห็นการทรมานช้างนาฬาคิรีด้วยพุทธลีลา อันหาที่เปรียบมิได้" จึงพากันขึ้นสู่ปราสาทห้องแถวและหลังคาเรือนเป็นต้นยืนดู.

อสทฺธา ปน มิจฺฉาทิฏฺฐิกา "อยํ นาฬาคิริ จณฺโฑ ผรุโส มนุสฺสมาตโก พุทฺธาทิคุณํ น ชานาติ โส อชฺช สมณสฺส โคตมสฺส สุวณฺณวณฺณํ สรีรํ วิทฺธํเสตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสฺสติ อชฺเชว ปจฺจามิตฺตสฺส ปิฏฺฐึ ปสฺสิสฺสามา"ติ รุกฺขปาสาทาทีสุ อฏฺฐํสุ.

ฝ่ายพวกมิจฉาทิฐิผู้ไม่มีศรัทธากล่าวกันว่า "ช้างนาฬาคิรีนี้ดุร้ายหยาบช้าฆ่ามนุษย์ได้ ไม่รู้คุณแห่งพระพุทธเจ้าเป็นต้น ในวันนี้ช้างนั้นจักขยี้สรีระอันมีวรรณดุจทองคำของพระสมณโคดมจักให้ถึงความสิ้นชีวิต พวกเราจักได้เห็นหลังปัจจามิตรในวันนี้ทีเดียว" พากันขึ้นไปยืนดูที่ต้นไม้และปราสาทเป็นต้น.

หตฺถีปิ ภควนฺตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา มนุสฺเส ตาเสนฺโต เคหานิ วิทฺธํเสนฺโต สกฏานิ สญฺจุณฺเณนฺโต โสณฺฑํ อุสฺสาเปตฺวา ปหฏฺฐกณฺณวาโล

แม้ช้างนาฬาคิรีเห็นพระผู้มีพระภาคเสด็จมาจึงยังมนุษย์ทั้งหลายให้สะดุ้งกลัว ทำลายเรือนทั้งหลายขยี้เกวียนหลายเล่มให้ละเอียด ชูงวง มีหูผึ่งและหางชัน วิ่งไป

ตรวจทานแล้ว ๑๕ มิ.ย. ๕๑

ปพฺพโต วิย อชฺโฌตฺถรนฺโต เยน ภควา เตน อภิธาวิ.

ทางพระผู้มีพระภาค ประดุจภูเขาเอนทับพระองค์ฉะนั้น.

ตํ ภิกฺขู ทิสฺวา ภควนฺตเมตทโวจุ "อยํ ภนฺเต นาฬาคิริ จณฺโฑ ผรุโส มนุสฺสฆาตโก อิมํ รจฺฉํ ปฏิปนฺโน น โข ปนายํ พุทฺธาทิคุณํ ชานาติ ปฏิกฺกมตุ ภนฺเต ภควา ปฏิกฺกมตุ สุคโต"ติ "มา ภิกฺขเว ภายิตฺถ ปฏิพโลหํ นาฬาคิรึ ทเมตุนฺ"ติ.

ภิกษุทั้งหลายเห็นเหตุนั้น จึงกราบทูลเนื้อความนี้กะพระผู้มีพระภาคว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ช้างนาฬาคีรีนี้ดุร้าย หยาบช้าฆ่ามนุษย์ได้วิ่งตรงมานี้ ก็ช้างนาฬาคีรีนี้จะรู้คุณของพระพุทธเจ้าเป็นต้นก็หามิได้แล ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาค จงเสด็จกลับเสียเถิด ขอพระสุคตเจ้า จงเสด็จกลับเสียเถิด". พระศาสดาตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่ากลัวเลย เรามีกำลังสามารถพอจะทรมานช้างนาฬาคีรีได้".

อถ อายสฺมา สารีปุตฺโต สตฺถารํ ยาจิ "ภนฺเต ปิตุ อุปฺปนฺนกิจฺจํ นาม เชฏฺฐปุตฺตสฺส ภาโร อหเมว นํ ทเมมี"ติ. อถ นํ สตฺถา "สารีปุตฺต พุทฺธพลํ นาม อญฺญํ สาวกพลํ อญฺญํ ติฏฺฐ ตฺวนฺ"ติ ปฏิพาหิ.

ลำดับนั้น พระสารีบุตรผู้มีอายุทูลขอกะพระศาสดาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมดากิจที่เกิดขึ้นแก่บิดาเป็นภาระของบุตรคนโต ข้าพระองค์ผู้เดียวจะขอทรมานช้างนาฬาคีรีนั้น". ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสห้ามพระสารีบุตรว่า "ดูกรสารีบุตร ขึ้นชื่อว่า กำลังของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างอื่น กำลังของพระสาวกเป็นอย่างอื่น เธอจงยับยั้งอยู่เถิด".

เอวํ เยภุยฺเยน อสีติมหาเถรา ยาจึสุ. สตฺถา สพฺเพปิ ปฏิพาหิ. อถ อายสฺมา อานนฺโท สตฺถริ พลวสิเนหเหน

พระมหาเถระ ๘๐ รูป โดยมากทูลขอโอกาสอย่างนี้(เหมือนกัน). พระศาสดาก็ตรัสห้ามพระมหาเถระแม้ทั้งหมดแล้ว.

อธิวาเสตุ๎ อสกฺโกนฺโต "อยๆ หตฺถี ปฐมๆ มๆ มาเรตู"ติ ตถาคตสฺสตฺถาย ชีวิตๆ ปริจฺจชิตฺวา คนฺตฺวา สตฺถุ ปุรโต อฏฺฐาสิ.

ลำดับนั้น พระอานนท์ผู้มีอายุไม่อาจจะทนอยู่ได้ เพราะความรักมีกำลังในพระศาสดา จึงคิดว่า "ช้างนี้จงฆ่าเราก่อนเถิด" ดังนี้ แล้วยอมสละชีวิต เพื่อประโยชน์พระตถาคต ได้ไปยืนเบื้องพระพักตร์ของพระศาสดา.

อถ นๆ สตฺถา "อเปหิ อานนฺท อเปหิ อานนฺท มา เม ปุรโต อฏฺฐาสี"ติ อาห. "ภนฺเต อยๆ หตฺถี จณฺโฑ ผรุโส มนุสฺสมาตโก กปฺปุฏฺฐานคฺคิสทิโส ปฐมๆ มๆ มาเรตฺวา ปจฺฉา ตุมฺหากๆ สนฺติกๆ อาคจฺฉตู"ติ.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกับพระอานนท์นั้นว่า "อานนท์เธอจงหลีกไป อานนท์เธอจงหลีกไป เธออย่ามายืนข้างหน้าเรา". พระอานนท์กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ช้างนี้ดุร้ายหยาบช้า ฆ่ามนุษย์ได้ เป็นเช่นไฟอันตั้งอยู่ตลอดกัลป์ จงฆ่าข้าพระองค์ให้ตายก่อน แล้วจึงมายังสำนักของพระองค์ในภายหลัง".

เถโร ยาวตติยๆ วุจฺจมาโนปิ ตเถว ฐิโต น ปฏิกฺกมิ. อถ นๆ สตฺถา อิทฺธิพเลน ปฏิกฺกมาเปตฺวา ภิกฺขูนๆ อนฺตเร ฐเปสิ.

พระเถระ แม้ถูกพระศาสดาตรัสห้ามถึง ๓ ครั้ง ก็ยังยืนอยู่อย่างนั้นทีเดียว ไม่ถอยกลับ. ลำดับนั้น พระศาสดาจึงให้พระอานนท์ถอยกลับมา ด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ แล้วประทับยืนอยู่ในระหว่างภิกษุทั้งหลาย.

ตสฺมึ ขเณ เอกา อิตฺถี นาฬาคิรึ ทิสฺวา มรณภยภีตา ปลายมานา องฺเกน คหิตๆ ทารกๆ หตฺถิโน จ ตถาคตสฺส จ อนฺตเร ฉฑฺเฑตฺวา ปลายิ. หตฺถี ตๆ อนุพนฺธิตฺวา

ในขณะนั้น หญิงคนหนึ่งเห็นช้างนาฬาคิรี กลัวต่อมรณภัยจึงวิ่งหนี ทิ้งทารกที่ตนอุ้มด้วยสะเอวไว้ในระหว่างกลางช้าง และพระตถาคตเจ้า แล้ววิ่งหนีไป. ช้างวิ่งไล่ตามหญิงนั้นไปแล้ว

ตรวจทานแล้ว ๒๕๕๑

นิวตฺติตฺวา ทารกสฺส สนฺติกํ อคมาสิ. ทารโก มหารวํ รวิ.

กลับมายังที่ใกล้ทารก. ทารกจึงร้องเสียงดัง.

สตฺถา นาฬาคิรึ อุทฺทิสฺส เมตฺตายผริตฺวา สุมธุรพฺรหฺมสรํ นิจฺฉาเรตฺวา "อมฺโภ นาฬาคิริ ตํ โสฬส สุราฆเฏ ปาเยตฺวา มตฺตํ กโรนฺตา 'น อญฺญํ คณฺหิสฺสตี'ติ กรึสุ มํ คณฺหิสฺสตีติ ปน กรึสุ มา อการเณน ชงฺฆาโย กิลเมนฺโต วิจริ อิโต เอหี"ติ ปกฺโกสิ.

พระศาสดา ทรงแผ่เมตตาไปเฉพาะช้างนาฬาคิรี ทรงเปล่งพระสุรเสียงดุจเสียงพรหม ไพเราะยิ่งนัก รับสั่งเรียกมาว่า "แน่ะ เจ้าช้างนาฬาคิรีตัวเจริญ เขาให้เจ้าดื่มเหล้า ๑๖ หม้อ ทำให้มึนเมาแล้วกระทำด้วยประสงค์ว่าจักจับคนอื่นก็หาไม่ แต่เขากระทำแล้วด้วยความประสงค์ว่า 'จักจับเรา' เจ้าอย่าเที่ยวอาละวาดให้เมื่อยขา โดยไม่ใช่เหตุเลย จงมาข้างนี้เถิด".

โส สตฺถุ วจนํ สุตฺวา อกฺขีนิ อุมฺมิเลตฺวา ภควโต รูปสิรึ โอโลเกนฺโต ปฏิลทฺธสํเวโค พุทฺธเตเชน ปจฺจินฺน-สุรามโท โสณฺฑํ โอลมฺพนฺโต กณฺเณ โอลมฺพนฺโต คนฺตฺวา ตถาคตสฺส ปาเทสุ ปติ.

ช้างนาฬาคิรีนั้น ได้ยินเสียงของพระศาสดา จึงลืมตาขึ้นเห็นพระรูปอันเป็นสิริของพระผู้มีพระภาค กลับได้ความสังเวช หายเมาสุราด้วยเดชแห่งพระพุทธเจ้า จึงหย่อนงวงลง และลดหูทั้งสองข้างลง ไปหมอบอยู่แทบพระบาทของพระตถาคตเจ้า.

อถ นํ สตฺถา "นาฬาคิริ ตฺวํ ติรจฺฉานหตฺถี อหํ พุทฺธวารโณ อิโต ปฏฺฐาย มา จณฺโฑ มา ผรุโส มา มนุสฺสมาตโก ภว เมตฺตจิตฺตํ ปฏิลภาหี"ติ วตฺวา ทกฺขิณหตฺถํ ปสาเรตฺวา กุมฺภํ ปรามสิตฺวา อิมา

ลำดับนั้น พระศาสดาจึงตรัสกับช้างนาฬาคิรีนั้นว่า "ดูกรเจ้าช้างนาฬาคิรี เจ้าเป็นช้างสัตว์ดิรัจฉาน เราเป็นช้างคือพระพุทธเจ้า (ผู้ประเสริฐ) ตั้งแต่นี้ไปเจ้าอย่าดุร้าย อย่าหยาบคาย อย่าฆ่ามนุษย์ จงได้เฉพาะจิตประกอบด้วยเมตตา" ทรง

คาถา อาห เหยียดพระหัตถ์เบื้องขวา ออกไปลูบที่กระพองแล้ว ตรัสพระคาถาว่า

"มา กุญฺชร นาคมาสโท
ทุกฺโข หิ กุญฺชร นาคมาสโท
น หิ นาคหตสฺส กุญฺชร
สุคติ โหติ อิโต ปรํ ยโต.

"แน่ะเจ้าช้างงวง เจ้าอย่าเบียดเบียน ช้างตัวประเสริฐ (พระอรหันต์) แน่ะ เจ้าช้างงวง เพราะว่า การเบียดเบียนช้างตัวประเสริฐเป็นเหตุนำความทุกข์มาให้ ตั้งแต่ไหนแต่ไรมา จนกาลบัดนี้ สุคติย่อมไม่มีแก่สัตว์ ผู้ฆ่าช้างตัวประเสริฐเลย.

มา จ มโท มา จ ปมาโท
น หิ ปมตฺตา สุคตึ วชนฺติ
เตน ตฺวญฺเญว ตถา กริสฺสสิ
เยน ตฺวํ สุคตึ คมิสฺสสี"ติ.

เจ้าอย่าเมา และเจ้าอย่าประมาท ด้วยว่าสัตว์ทั้งหลาย ผู้ประมาทแล้ว ย่อมไม่ถึงสุคติได้เลย เจ้าจงกระทำทางเป็นเหตุให้ตัวเจ้า ไปสู่สุคติเถิด".

เอวํ ธมฺมํ เทเสสิ. พระศาสดาทรงแสดงธรรมด้วยประการฉะนี้.

ตสฺส สกลสรีรํ ปีติยา นิรนฺตรํ ผุฏฺฐํ อโหสิ. สเจ ติรจฺฉานคโต นาภวิสฺส โสดาปตฺติผลํ อธิคมิสฺส. มนุสฺสา ตํ ปาฏิหาริยํ ทิสฺวา อุนฺนทึสุ อปฺโปจยึสุ สญฺชาตโสมนสฺสา นานาภรณานิ ขิปึสุ.

สรีระทั้งสิ้นของช้างนั้น ได้เป็นสรีระอันปีติถูกต้อง หาระหว่างคั่นมิได้. ถ้าช้างนั้นจักไม่เป็นสัตว์ดิรัจฉาน ก็จักได้บรรลุโสดาปัตติผล. มนุษย์ทั้งหลายเห็นปาฏิหาริย์นั้นแล้ว ก็พากันส่งเสียงอื้ออึงปรบมือ พวกที่เกิดความโสมนัสยินดีก็โยนเครื่องอาภรณ์ต่าง ๆ ไป.

ตานิ หตฺถิสฺส สรีรํ ปฏิจฺฉาทยึสุ. ตโต ปฏฺฐาย นาฬาคิริ ธนปาลโก นาม ชาโต. ตสฺมึ ขเณ ปน ธนปาลกสมาคเม จตุราสีติปาณสหสฺสานิ อมตํ ปิวึสุ. สตฺถา ธนปาลกํ ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปสิ.

เครื่องอาภรณ์เหล่านั้นก็ไปปกคลุมสรีระของช้าง. ตั้งแต่วันนั้นมา ช้างนาฬาคีรีก็ปรากฏชื่อว่า ช้างธนปาลกะ. ก็ในขณะนั้น สัตว์แปดหมื่นสี่พัน. ในสมาคมแห่งช้างธนบาลก์ ก็ได้ดื่มน้ำอมฤต. พระศาสดาทรงให้ช้างธนบาลก์ตั้งอยู่ในศีล ๕ แล้ว.

โส โสณฺฑาย ภควโต ปาทปีฐนิ คเหตฺวา อุปริ มุทฺธนิ อาทิริตฺวา ปฏิกฺกุฏิโก ปฏิกฺกมิตฺวา ทสฺสนูปาจาเร ฐิโต ทสพลํ วนฺทิตฺวา นิวตฺติตฺวา หตฺถิสาลํ ปาวิสิ. ตโต ปฏฺฐาย เอวํ ทนฺเตสุ ทนฺโต หุตฺวา น กญฺจิ วิเหเฐสิ.

ช้างนั้นก็เอางวงดูดละอองธุลีพระบาทของพระผู้มีพระภาคแล้วโปรยลงบนหัวของตน ย่อหัวถอยหลังออกมายืนอยู่ในอุปจารพอที่จะแลเห็น ถวายบังคมพระทศพล แล้วกลับเข้าไปยังโรงช้าง. ตั้งแต่วันนั้นมาช้างนาฬาคีรีก็เป็นช้างที่ได้รับการฝึกแล้ว ในบรรดาช้างที่ได้รับการฝึกแล้วทั้งหลายอย่างนี้ ไม่เบียดเบียนใคร ๆ เลย.

สตฺถา นิปฺผนฺนมโนรโถ "เยหิ ยํ ธนํ ขิตฺตํ ตํ เตสเยว โหตู"ติ อธิฏฺฐาย "อชฺช มยา มหนฺตํ ปาฏิหาริยํ กตํ อิมสฺมึ นคเร ปิณฺฑาย จรณํ อปฺปฏิรูปนฺ"ติ ติตฺถิเย มทฺทิตฺวา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ชยปฺปตฺโต วิย ขตฺติโย นครา นิกฺขมิตฺวา เวฬุวนเมว คโต. นครวาสิโนปิ พหุ อนฺนปานขาทนียํ

พระศาสดาทรงสำเร็จสมความปรารถนาแล้ว ทรงอธิษฐานว่า "ทรัพย์สิ่งของใดอันผู้ใดทิ้งไว้แล้ว ทรัพย์สิ่งของนั้นจงเป็นของชนเหล่านั้นตามเดิม" แล้วทรงดำริว่า "วันนี้เราได้กระทำปาฏิหาริย์ใหญ่แล้ว การเที่ยวจาริกไปเพื่อบิณฑบาตในนครนี้ ไม่สมควร" ทรงย่ำยีเดียรถีย์แล้วมีภิกษุสงฆ์แวดล้อมเหมือนดังกษัตริย์มีชัยชนะ แล้วเสด็จออกจากพระนคร ทรง

อาทาย วิหารํ คนฺตฺวา มหาทานํ ปวตฺตยึสุ.

ดำเนินไปยังพระวิหารเวฬุวันทีเดียว. แม้ชาวพระนครก็ถือเอาข้าวน้ำและของควรเคี้ยวเป็นอันมาก ไปยังพระวิหาร ยังมหาทานให้เป็นไปทั่วแล้ว.

ตํ ทิวสํ สายณฺหสมเย ธมฺมสภํ ปูเรตฺวา สนฺนิปติตฺวา ภิกขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ "อาวุโส อายสฺมตา อานนฺเทน ตถาคตสฺสตฺถาย อตฺตโน ชีวิตํ ปริจฺจชนฺเตน ทุกฺกรํ กตํ นาฬาคิรึ ทิสฺวา สตฺถารา ติกฺขตฺตุํ ปฏิพาหิยมาโนปิ อนปคโต อโห ทุกฺกรการโก อาวุโส อายสฺมา อานนฺโท"ติ.

ในเวลาเย็นวันนั้น ภิกษุทั้งหลายประชุมกันเต็มธรรมสภา สนทนากันว่า "ดูกรอาวุโสทั้งหลาย พระอานนท์เถรเจ้าผู้มีอายุ ยอมสละชีวิตของตนเพื่อประโยชน์แก่พระตถาคตเจ้า ชื่อว่ากระทำกรรมที่คนอื่นทำได้ยาก ท่านได้เห็นช้างนาฬาคิรีแล้ว แม้ถูกพระศาสดาตรัสห้ามอยู่ถึง ๓ ครั้ง ก็ยังไม่หลีกไป ดูกรอาวุโสทั้งหลาย น่าสรรเสริญ พระอานนท์เถระผู้มีอายุกระทำกรรมที่บุคคลอื่นกระทำได้ยาก".

อถ นํ สตฺถา ทิพฺพโสตธาตุยา สุตฺวา "อานนฺทสฺส คุณกถา ปวตฺตติ คนฺตพฺพํ มยา เอตฺถา"ติ คนฺธกุฏิโต นิกฺขมิตฺวา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา"ติ ปุจฺฉิตฺวา "อิมาย นามา"ติ วุตฺเต "น ภิกฺขเว อิทาเนว ปุพฺเพปิ อานนฺโท ติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพตฺโตปิ มมตฺถาย ชีวิตํ ปริจฺจชิเยวา"ติ วตฺวา ตุณฺหี อโหสิ เตหิ ยาจิโต

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงสดับเกียรติคุณของพระอานนท์นั้น โดยโสตธาตุอันเป็นทิพย์ ทรงดำริว่า "การกล่าวสรรเสริญเกียรติคุณของอานนท์กำลังเป็นไปอยู่เราควรไปในที่นั้น" จึงเสด็จออกจากพระคันธกุฎีมา (ยังธรรมสภา) ตรัสถามว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ" เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า "เรื่องชื่อนี้" จึงตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น แม้

อตีตๆ อาหริ

ในครั้งก่อน อานนท์แม้เกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ก็ได้สละชีวิตเพื่อประโยชน์แก่เราเหมือนกัน" ดังนี้ แล้วได้ทรงนิ่งเฉยอยู่ อันภิกษุเหล่านั้นกราบทูลอาราธนาจึงทรงนำอดีตนิทานมาว่า

อตีเต ภิกฺขเว มหิสกรฏฺเฐ สาคลนคเร สาคโล นาม ราชา ธมฺเมน รชฺชๆ กาเรสิ. ตทา นครโต อวิทูเร เอกสฺมึ เนสาทคามเก อญฺญตโร เนสาโท ปาเสหิ สกุเณ พนฺธิตฺวา นคเร วิกฺกีณนฺโต ชีวิตๆ กปฺเปสิ, นครโต จ อวิทูเร อาวฏฺฏโต ทฺวาทสโยชนิโก มานุสิโย นาม ปทุมสโร อโหสิ.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาล พระราชาทรงพระนามว่าสาคละเสวยราชสมบัติโดยธรรมในสาคลนครในแคว้นมหิสกะ. ในกาลนั้น ที่หมู่บ้านนายพรานแห่งหนึ่งซึ่งไม่ไกลจากพระนคร นายพรานคนใดคนหนึ่ง เอาบ่วงดักนกไปขาย ในพระนครเลี้ยงชีวิต. ก็ในที่ไม่ไกลจากพระนครมีสระดอกบัวชื่อมานุสิยะ กว้างประมาณ ๑๒ โยชน์.

โส ปญฺจวณฺณปทุมสญฺฉนฺโน. ตตฺถ นานปฺปกาโร สกุณสงฺโฆ โอตริ. โส เนสาโท ตตฺถ อนิยาเมน ปาเส โอฑฺเฑสิ. ตสฺมึ กาเล ธตรฏฺฐหๆสราชา ฉนฺนวุติสหสฺสปริวาโร จิตฺตกูฏปพฺพเต สุวณฺณคุหายๆ ปฏิวสติ. สุมุโข นามสฺส เสนาปติ อโหสิ. อเถกทา ตโต หๆสยูถา กติปยา สุวณฺณหๆสา มานุสิยๆ สรๆ คนฺตฺวา ปหูตโคจเร ตสฺมึ สเร ยถาสุขๆ วิจริตฺวา จิตฺตกูฏๆ อาคนฺตฺวา ธตรฏฺฐสฺส อาโรเจสุๆ

สระนั้นดาษดาไปด้วยดอกบัว ๕ สี. หมู่นกมีชนิดต่าง ๆ บินลงที่สระนั้น. นายพรานนั้นได้ดักบ่วงไว้ที่สระนั้นโดยมิได้กำหนดนก. ในกาลนั้นพญาหงส์ธตรฐมีหงส์เก้าหมื่นหกพันเป็นบริวาร อาศัยอยู่ในถ้ำทองใกล้ภูเขาจิตรกูฏ. พญาหงส์นั้น มีเสนาบดีชื่อสุมุขะ. ในกาลครั้งหนึ่งหงส์ทอง ๒-๓ ตัว จากฝูงหงส์นั้นบินไปยังมานุสิยสระ เที่ยวไปยังสระนั้น ซึ่งมีที่หากินอย่างเพียงพอตามสบาย แล้วบินกลับมายังภูเขาจิตรกูฏ บอกแก่

"มหาราช มนุสฺสปเถ มานุสิโย นาม ปทุมสโร สมฺปนฺนโคจโร ตตฺถ โคจรํ คณฺหิตุ คจฺฉามา"ติ.

พญาหงส์ธตรฐว่า "ข้าแต่มหาราช สระบัวชื่อมานุสิยะในถิ่นแห่งมนุษย์ มีที่เที่ยวแสวงหาอาหารอันสมบูรณ์ พวกข้าพเจ้าจะไปแสวงหาอาหารในสระนั้น".

โส "มนุสฺสปโถ นาม สาสงฺโก สปฺปฏิภโย มา โว รุจฺจตี"ติ ปฏิกฺขิปิตฺวาปิ เตหิ ปุนปฺปุนํ วุจฺจมาโน "สเจ ตุมฺหากํ รุจฺจติ คจฺฉามา"ติ สปฺปริวาโร ตํ สรํ อคมาสิ. โส อากาสโต โอตรนฺโต ปาทํ ปาเส ปเวสนฺโตเยว โอตริ.

พญาหงส์นั้นแม้ห้ามว่า "ขึ้นชื่อว่าถิ่นของมนุษย์เป็นที่น่าระแวง มีภัยเฉพาะหน้า พวกท่านอย่าชอบใจเลย" ถูกหงส์เหล่านั้นรบเร้าอยู่บ่อย ๆ จึงพูดว่า "ถ้าว่าสระนั้น พวกท่านชอบใจ เราก็จะไปด้วย" พร้อมด้วยบริวารได้บินไปยังสระนั้น. พญาหงส์ธตรฐนั้น พอร่อนลงจากอากาศก็ร่อนลงยังเท้าให้ถลำเข้าไปในบ่วง.

อถสฺส ปาโส ปาทํ อยปฏฺฏเกน ฆฏฺเฏนฺโต วิย อาพนฺธิตฺวา คณฺหิ. อถสฺส "ฉินฺทิสฺสามิ นนฺ"ติ อากฑฺฒนฺตสฺส ปฐมวาเร จมฺมํ ฉิชฺชิ ทุติยวาเร มํสํ ฉิชฺชิ ตติยวาเร นหารุ ฉิชฺชิ จตุตฺถวาเร โส ปาโส อฏฺฐี อาหจฺจ อฏฺฐาสิ. โลหิตํ ปคฺฆรติ. พลวเวทนา ปวตฺตีสุ.

ลำดับนั้น บ่วงของนายพรานนั้นก็ผูกรัดเท้าไว้ ดุจถูกรัดด้วยซี่เหล็กฉะนั้น. ครั้นต่อมาเมื่อพญาหงส์นั้นฉุดบ่วงมาด้วยคิดว่า "เราจักตัดบ่วงนั้นให้ขาด" ครั้งแรกหนังขาด ครั้งที่ ๒ เนื้อขาด ครั้งที่ ๓ เอ็นขาด ครั้งที่ ๔ บ่วงนั้นรัดเข้าไปถึงกระดูก. โลหิตไหลออก. เวทนามีกำลังเป็นไปทั่วแล้ว.

โส จินฺเตสิ "สจาหํ พนฺธนรวํ รวิสฺสามิ ญาตกา เม จิตฺตุตฺราสา หุตฺวา โคจรํ อคณฺหิตฺวา ฉาตชฺฌตฺตาว ปลายนฺตา ทุพฺพลตาย สมุทฺเท ปติสฺสนฺตี"ติ. โส เวทนํ อธิวาเสตฺวา

พญาหงส์นั้นคิดว่า "ถ้าเราจักร้องว่าติดบ่วง พวกญาติทั้งหลายของเราจักพากันสะดุ้งตกใจกลัว ไม่ทันกินอาหารมีตนอันความหิวเผาแล้ว ก็จะหนีไปตกลงในมหาสมุทร เพราะหมดกำลัง".

ฉาตีนํ ยาวทตฺถํ โคจรํ คเวสิตฺวา มหนฺเตน สทฺเทน พนฺธนรวํ รวิ.

พญาหงส์นั้นอดกลั้นทนทุกขเวทนา ในเวลาหงส์ผู้เป็นญาติทั้งหลาย กินอาหารอิ่มแล้ว กำลังเล่นเพลินอยู่ จึงร้องขึ้นด้วยเสียงอันดังว่าติดบ่วง.

ตํ สุตฺวา หํสา มรณภยตชฺชิตา วคฺควคฺคา หุตฺวา จิตฺตกูฏาภิมุขา ปกฺขนฺทึสุ. เตสุ ปกฺกนฺเตสุ สุมุโข หํสเสนาปติ “กจฺจิ นุ โข อิทํ ภยํ มหาราชสฺส อุปฺปนฺนํ อหํ ชานิสฺสามิ นนฺ”ติ เวเคน ปกฺขนฺทิตฺวา ปุรโต คจฺฉนฺตสฺส หํสคณสฺส อนฺตเร มหาสตฺตํ อทิสฺวา มชฺฌิมหํสคณํ วิจินิตฺวา ตตฺถาปิ ตํ อทิสฺวา ปจฺฉิมหํสคณํ วิจินิตฺวา ตตฺถาปิ มหาสตฺตํ อทิสฺวา “นิสฺสํสยํ ตสฺเสว ตํ ภยํ อุปฺปนฺนนฺ”ติ นิวตฺติตฺวา อาคจฺฉนฺโต มหาสตฺตํ ปาเส พนฺธิ ทิสฺวา โลหิตมกฺขิตํ ทุกฺขาตุรํ ปงฺกปิฏฺเฉ นิสินฺนํ ทิสฺวา “มา ภายิ มหาราชา”ติ วตฺวา “อหํ มม ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา ตุเมฺห ปาสโต โมเจสฺสามี”ติ วทนฺโตว โอตริตฺวา มหาสตฺตํ อสฺสาเสนฺโต ปงฺกปิฏฺเฉ นิสีทิ.

หงส์ทั้งหลายได้ยินดังนั้น ถูกมรณภัยคุกคามแล้ว คุมกันเป็นพวก ๆ บ่ายหน้าตรงไปยังภูเขาจิตรกูฏ บินไปโดยเร็ว เมื่อหงส์เหล่านั้น พากันบินกลับไปแล้ว สุมุขหงส์เสนาบดีคิดว่า “ภัยนี้เกิดขึ้นแก่มหาราชของเราบ้างหรือหนอ เราจักทราบเรื่องนั้น” จึงบินไปโดยเร็วมองไม่เห็นพระมหาสัตว์ ในระหว่างฝูงหงส์ซึ่งบินไปข้างหน้า จึงค้นดูฝูงหงส์ในท่ามกลาง ก็ไม่เห็นพระมหาสัตว์นั้นแม้ในที่นั้น จึงมาค้นดูฝูงหงส์สุดท้าย ก็ไม่เห็นพระมหาสัตว์ในที่นั้นอีก คิดว่า “ภัยนั้นเกิดขึ้นแก่พระมหาสัตว์นั้น ไม่ต้องสงสัยทีเดียว” จึงบินกลับมาที่เดิม เห็นพระมหาสัตว์ติดบ่วงจับอยู่แล้วบนหลังเปือกตมเปื้อนด้วยเลือดได้รับทุกขเวทนาเดือดร้อน จึงบอกว่า “ข้าแต่มหาราช ขอพระองค์อย่าได้กลัวเลย” แล้วกล่าวอีกว่า “ข้าพระองค์จักสละชีวิตของข้า-พระองค์จักให้พระองค์พ้นจากบ่วง” จึงบินร่อนลงมาปลอบพระมหาสัตว์ จับบนหลังเปือกตม.

อถ นำ วีมำสนฺโต มหาสตฺโต ปฐมำ คาถมาห

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์เมื่อจะทดลองสุมุขหงส์เสนาบดีนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า

๑. “สุมุข อนุปจินนฺตา
ปกฺกมนฺติ วิหงฺคมา
คจฺฉ ตฺวำปิ มา กงฺขิ
นตฺถิ พนฺเธ สหายตา”ติ.

๑. “ดูกรสุมุขะ ฝูงหงส์พากันบินหนีไปไม่เหลียวหลัง แม้ท่านก็จงไปเสียเถิด อย่าหวังอยู่ในที่นี้เลย ความเป็นสหายในเรา ผู้ติดบ่วง ย่อมไม่มี”.

ตตฺถ **อนุปจินนฺตา**ติ สิเนเหน อาลยวเสน อโนโลเกนฺตา. **ปกฺกมนฺตี**ติ เอเต ฉนฺนวุติหำสสหสฺสา ญาติคณวิหงฺคมา มำ ฉฑฺเฑตฺวา คจฺฉนฺติ ตฺวำปิ คจฺฉ มา อิธ วาสำ อากงฺขิ เอวำ หิ ปาเสน พนฺเธ มยิ สหายตา นาม นตฺถิ น หิ เต อหำ อิทานิ กิญฺจิ สหายกิจฺจำ กาตุำ สกฺขิสฺสามิ กินฺเต มยา นิรุปกาเรน ปปญฺจำ อกตฺวา คจฺเฉวาติ วทติ.

ในคำเหล่านั้น คำว่า **ไม่เหลียวหลัง** ได้แก่ ไม่มองดูด้วยความรักคือด้วยอำนาจความอาลัย. คำว่า **บินหนีไป** พญาหงส์นั้นกล่าวว่า ฝูงหงส์ที่เป็นหมู่ญาติ มีประมาณเก้าหมื่นหกพันตัวเหล่านั้น พากันทิ้งเราบินหนีไป ถึงตัวท่านก็จงบินหนีไปเถิด อย่าหวังอยู่ในที่นี้เลย ด้วยว่าขึ้นชื่อว่า ความเป็นสหายในเราผู้ติดบ่วงอย่างนี้ย่อมไม่มี เพราะว่าบัดนี้ เราจักไม่อาจกระทำกิจแห่งความเป็นสหายอะไร ๆ แก่ท่านได้ จะมีประโยชน์อะไรแก่ท่าน ด้วยเราผู้ไม่มีอุปการะ ท่านอย่ากระทำการชักช้ารีบบินหนีไปเถิด.

ตโต ปรำ สุมุโข อาห

เบื้องหน้าแต่นั้น สุมุขหงส์กล่าวว่า

๒. “คจฺเฉ วาหำ น วา คจฺเฉ
น เตน อมโร สิยา

๒. “ข้าพระองค์ จะพึงไปหรือไม่พึงไป ความไม่ตายก็ไม่พึงมี เพราะการ

ที่มา : เว็บไซต์ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ ๙ เล่ม

สุขิตนฺตำ อุปาสิตฺวา
ทุกฺขิตนฺตำ กถำ ชเห.

ไป หรือการไม่ไปนั้น ยามพระองค์มีความสุข จึงอยู่ใกล้ ยามพระองค์ได้รับทุกข์ จะพึงละไปอย่างไรได้.

๓. มรณำ วา ตยา สทฺธึ
ชีวิตำ วา ตยา วินา
ตเทว มรณำ เสยฺโย
ยญฺเจ ชีเว ตยา วินา.

๓. ความตายพร้อมกับพระองค์ หรือว่า ความเป็นอยู่เว้นจากพระองค์ ความตายนั้นแลประเสริฐกว่า เว้นจากพระองค์แล้ว ข้าพระองค์พึงเป็นอยู่จะประเสริฐอะไร.

๔. เนส ธมฺโม มหาราช
ยำ ตำ เอวำ คตำ ชเห
ยา คติ ตุยฺหำ สา มยฺหำ
รุจฺจเต วิหคาธิปา"ติ.

๔. ข้าแต่มหาราชผู้เป็นจอมหงส์ ข้าพระองค์พึงละทิ้งพระองค์ ผู้ทรงถึงทุกข์อย่างนี้ ข้อนี้ไม่เป็นธรรมเลย คติของพระองค์ ข้าพระองค์ย่อมชอบใจ".

ตโต มหาสตฺโต อาห

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์กล่าวว่า

๕. "กา นุ ปาเสน พนฺธสฺส
คติ อญฺญา มหานสา
สา กถำ เจตยานสฺส
มุตฺตสฺส ตว รุจฺจติ.

๕. "คติของผู้ติดบ่วง จะเป็นอื่นไปอย่างไรได้เล่า นอกจากเข้าโรงครัวใหญ่ ท่านผู้มีความคิดผู้พ้นแล้วจะชอบใจคตินั้นได้อย่างไร.

๖. กึ วา ตุวำ ปสฺสเส อตฺถำ
มม ตุยฺหญฺจ ปกฺขิม
ญาตีนำวาวสิฏฺฐานำ
อุภินฺนำ ชีวิตกฺขเย.

๖. ดูกรผู้มีปีก(สุมุขหงส์) ท่านจะพึงเห็นประโยชน์อะไร ในการสิ้นชีวิตของเรา และของท่านทั้งสอง หรือของพวกญาติที่เหลือ.

๗. ยนฺน กญฺจนเทฺวปิจฺฉ
อนฺเธน ตมสา กตำ

๗. ดูกรท่านผู้มีปีกทั้งสอง ดังสีทอง ท่านยอมสละชีวิตในเพราะคุณ อัน

ตาทิเส สญฺจชิ ปาณิ
กิมตฺถมภิโชตเย"ติ.

ไม่ประจักษ์เช่นนั้น เหมือนดังคนตาบอดกระทำแล้วในที่มืด จะพึงยังประโยชน์อะไรให้รุ่งเรืองได้".

สุมุโข อาห

หงส์สุมุขะกล่าวว่า

๘. "กถิ นุ ปตตี เสฏฺฐ
ธมฺเม อตฺถิ น พุชฺฌสิ
ธมฺโม อปจิโต สนฺโต
อตฺถิ ทสฺเสติ ปาณินิ.

๘. "ข้าแต่พญาหงส์ผู้ประเสริฐ ทำไมหนอ พระองค์ไม่ทรงรู้แจ้งอรรถในธรรม ธรรมอันบุคคลเคารพแล้วย่อมแสดงประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย.

๙. โสหิ ธมฺมิ อเปกฺขาโน
ธมฺมา จตฺถิ สมุฏฺฐิตี
ภตฺติญฺจ ตยิ สมฺปสฺสิ
นาวกงฺขามิ ชีวิตี.

๙. ข้าพระองค์นั้น เพ่งเล็งอยู่ซึ่งธรรมและประโยชน์ อันตั้งขึ้นจากธรรม ทั้งเห็นพร้อมอยู่ ซึ่งความภักดีในพระองค์จึงมิได้เสียดายชีวิต.

๑๐. อิทฺธา เอโส สตี ธมฺโม
โย มิตฺโต มิตฺตมาปเท
น จเช ชีวิตสฺสาปิ
เหตุ ธมฺมมนุสฺสรนฺ"ติ.

๑๐. มิตรเมื่อระลึกถึงธรรม ไม่พึงทอดทิ้งมิตรในยามทุกข์ แม้เพราะเหตุแห่งชีวิต นี้เป็นธรรมของสัตบุรุษทั้งหลายโดยแท้".

ตโต มหาสตฺโต อาห

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์กล่าวว่า

๑๑. "สฺวายิ ธมฺโม จ เต จิณฺโณ
ภตฺติ จ วิทิตา มยิ
กามิ กรสฺสุ มยฺเหตี
คจฺเฉวานุมโต - มยา.

๑๑. "ธรรมนี้นั้น ท่านประพฤติแล้ว และความภักดีในเราก็ปรากฏแล้ว ท่านจงทำตามความปรารถนาของเรานี้เถิด ท่านอันเราอนุมัติแล้ว จงไปเสียเถิด.

๑๒. อปิเตฺววิ คเต กาเล
ยิ ขณฺฑิ ญาตินิ มยา

๑๒. ดูกรท่านผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา ก็แลเมื่อกาลล่วงไปอย่างนี้ (คือเมื่อเรา

ตยา ตำ พุทฺธิสมฺปนฺน
อสฺส ปรมสำวุตนฺ"ติ.

ติดบ่วงอยู่ในที่นี้) ท่านพึงกลับไป ปกครองหมู่ญาติทั้งหลาย ของเรา ให้จงดีเถิด".

๑๓. "อิจฺเจวำ มนฺตยนฺตานำ
อริยานำ อริยวุตฺตินำ
ปจฺจทิสฺสถ เนสาโท
อาตุรานมิวนฺตโก.

๑๓. "เมื่อสองสุวรรณหงส์ผู้ประเสริฐ มีความประพฤติธรรมอย่างประเสริฐ กำลังปรึกษากันอยู่ ด้วยประการฉะนี้ นายพรานได้ปรากฏแล้ว เหมือนดังพญามัจจุราช ได้ปรากฏแก่บุคคลผู้ป่วยหนัก ฉะนั้น.

๑๔. เต สตฺตุมภิสญฺจิกฺข
ทีฆรตฺตำ หิตา ทิชา
ตุณฺหี มาสิตฺถ อุภโย
น สญฺจเลสุมาสนา.

๑๔. สุวรรณหงส์ทั้งสองเหล่านั้น ผู้เกื้อกูลกันมาสิ้นกาลนาน เห็นศัตรูเดินมา ก็นิ่งเฉยไม่เคลื่อนจากที่.

๑๕. ธตรฏฺเฐ จ ทิสฺวาน
สมุทฺเทนฺเต ตโต ตโต
อภิกฺกมถ เวเคน
ทิชสตฺตุ ทิชาธิเป.

๑๕. ฝ่ายนายพราน ผู้เป็นศัตรูของพวกนก เห็นพญาหงส์ธตรฐผู้เป็นจอมแห่งหงส์ เดินส่ายไปมาแต่ที่นั้น ๆ จึงรีบเดินเข้าไป.

๑๖. โส จ เวเคน ภิกฺกมฺม
อาสชฺช ปรเม ทิเช
ปจฺจกมปิตถ เนสาโท
พนฺธา อิติ วิจินฺตยำ.

๑๖. ก็นายพรานนั้น ครั้นรีบเดินเข้าไปแล้ว เกิดความสงสัยขึ้นมาว่าหงส์ทั้งสองนั้นติดบ่วงหรือยัง จึงลดความเร็วลง ค่อย ๆ เดินเข้าไปใกล้หงส์ทั้งสองนั้น.

๑๗. เอกญฺจ พนฺธมาสีนำ
อพนฺธญฺจ ปุนาปรำ

๑๗. ได้เห็นหงส์ตัวหนึ่งติดบ่วง อีกตัวหนึ่งไม่ติดบ่วง แต่มายืนอยู่ใกล้ตัว

อาสชฺช พนฺธมาสีนํ
เปกฺขมานมทีนวํ.

๑๘. ตโต โส วิมโตเยว
ปณฺฑเร อชฺฌภาสถ
ปวฑฺฒกาเย อาสีเน
ทิชสงฺฆคณาธิเป.

๑๙. ยนฺนุ ปาเสน มหตา
พนฺโธ น กุรุเต ทิสํ
อถ กสฺมา อพนฺโธ ตฺวํ
พลี ปกฺขี น คจฺฉสิ.

๒๐. กึ นุ ตยายํ ทิโช โหติ
มุตฺโต พนฺธํ อุปาสสิ
โอหาย สกุณา ยนฺติ
กึ เอโก อวหียสี"ติ.

สุมุโข อาห

๒๑. "ราชา เม โส ทิชามิตฺต
สขา ปาณสโม จ เม
เนว นํ วิชหิสฺสามิ
ยาว กาลสฺส ปริยายนฺ"ติ.

เนสาโท อาห

ติดบ่วง จึงเพ่งดูตัวติดบ่วงซึ่งเป็นโทษ.

๑๘. ลำดับนั้น นายพรานนั้น เป็นผู้มีความสงสัย จึงได้กล่าวถามสุมุขหงส์ผู้มีผิวพรรณเหลือง มีร่างกายใหญ่ เป็นผู้ใหญ่ในหมู่หงส์ซึ่งยืนอยู่ว่า.

๑๙. ไฉนหนอ พญาหงส์ตัวที่ติดบ่วงใหญ่ จึงไม่กระทำซึ่งทิศเมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไรท่านผู้ไม่ติดบ่วง เป็นผู้มีกำลัง จึงไม่บินหนีไป.

๒๐. พญาหงส์ตัวนี้เป็นอะไรกับท่านหรือ ท่านพ้นแล้ว ทำไมจึงยังเฝ้าหงส์ผู้ติดบ่วงอยู่ หงส์ทั้งหลายพากันละทิ้งหนีไปแล้ว เพราะเหตุไรท่านจึงล้าอยู่ผู้เดียว".

สุมุขหงส์จึงกล่าวว่า

๒๑. "ดูกรนายพรานนก หงส์นั้นเป็นพระราชาของข้าพเจ้า และเป็นเพื่อนเสมอด้วยชีวิต ของข้าพเจ้าอีกด้วย ข้าพเจ้าจึงไม่ละท่านไปจนกว่าจะถึงที่สุดแห่งกาล".

นายพรานกล่าวถามว่า

ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระครูสังฆรักษ์ (ทองดี ปภาโส) วัดเขาแก้วสุทธาราม ๑๖ มี.ค. ๒๕๕๓

๒๒. "กถํ ปนายํ วิหงฺโค
นาทฺทส ปาสโมฑฺฑิตํ
ปทํ เหตํ มหนฺตานํ
โพทฺธุมรหนฺติ อาปทนฺ"ติ.

สุมุโข อาห

๒๓. "ยทา ปราภโว โหติ
โปโส ชีวิตสงฺขเย
อถ ชาลญฺจ ปาสญฺจ
อาสชฺชาปิ น พุชฺฌตี"ติ.

เนสาโท อาห

๒๔. "อปิ เตฺวว มหาปญฺญ
ปาสา พหุวิชา ตตา
คุยฺหมาสชฺช พชฺฌนฺติ
อเถวํ ชีวิตกฺขเย"ติ.

อิมาสํ คาถานํ อตฺโถ ปาฬิ-
นเยเนว เวทิตพฺโพ.

ตตฺถ **คจฺเฉ วา**ติ มหาราช
อหํ อิโต คจฺเฉยฺยํ วา น วา
นาหํ เตน คมเนน วา อคมเนน
วา อมโร สิยํ อหํ หิ อิโต

๒๒. "ก็ไฉนพญาหงส์นี้ จึงไม่เห็นบ่วงที่ดักไว้ ความจริงการรู้อันตรายของตนนี้ เป็นบทของผู้ใหญ่ทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น พระราชาผู้เป็นบัณฑิตทั้งหลาย ย่อมควรเพื่อจะรู้อันตราย".

สุมุขหงส์จึงกล่าวตอบว่า

๒๓. "ความเสื่อมย่อมมีในกาลใด ในกาลนั้น สัตว์แม้เข้าใกล้ข่ายและบ่วง ย่อมไม่รู้สึก ในเมื่อถึงคราวจะสิ้นชีวิต".

นายพรานจึงกล่าวว่า

๒๔. "ดูกรท่านผู้มีปัญญามาก ก็แลบ่วงทั้งหลาย ที่เขาดักไว้มีมากอย่าง สัตว์ทั้งหลาย ย่อมเข้ามาติดบ่วงที่เขาดักอำพรางไว้ ในเมื่อถึงคราวจะสิ้นชีวิตอย่างนี้ ย่อมถูกรึงรัดเป็นแน่แท้".

เนื้อความแห่งคาถาเหล่านี้ บัณฑิตพึงทราบโดยนัยอันมาแล้วในบาลีทีเดียว.

ในคำเหล่านั้น คำว่า **พึงไปก็ตาม** สุมุขหงส์นั้นกล่าวว่า ข้าแต่มหาราช ข้าพระองค์พึงไปจากที่นี้หรือไม่ไปก็ตาม ข้าพระองค์พึงเป็นผู้ไม่ตายเพราะการไป

คโตปิ อคโตปิ มรณโต อมุตฺโตว อิโต ปุพฺเพ ปน สุขิตํ ตํ อุปาเสตฺวา อิทานิ ทุกฺขิตํ ตํ กถํ ชเหยฺยนฺติ วทติ.

หรือการไม่ไปนั้นไม่มีเลย เพราะว่าข้าพระองค์ถึงจะไปจากที่นี้ หรือไม่ไปคงไม่พ้นจากความตายไปได้โดยแน่แท้ ก็ในกาลก่อนแต่นี้ ข้าพระองค์ก็ได้อยู่ใกล้พระองค์ผู้มีความสุข บัดนี้ จะทอดทิ้งพระองค์ผู้ได้รับความทุกข์ไปอย่างไรได้.

มรณํ วาติ มม อคจฺฉนฺตสฺส วา ตยา สทฺธึ มรณํ ภเวยฺย คจฺฉนฺตสฺส วา ตยา วินา ชีวิตํ เตสุ ทฺวีสุ ยํ ตยา สทฺธึ มรณํ ตเทว เม วรํ ยํ ปน ตยา วินา ชีเวยฺยํ น เม ตํ วรตรนฺติ อตฺโถ.

คำว่า **ความตาย** ความว่า เมื่อข้าพระองค์ไม่ไป พึงตายเสียกับพระองค์อย่างหนึ่ง หรือเมื่อข้าพระองค์ไปแต่มีชีวิตอยู่เว้นจากพระองค์อย่างหนึ่ง ในสองอย่างนี้ การตายเสียพร้อมกับพระองค์นั้นแล เป็นของประเสริฐ ของข้าพระองค์ยิ่งนัก ส่วนการที่ข้าพระองค์จะพึงมีชีวิตอยู่ เว้นเสียจากพระองค์ไม่เป็นของประเสริฐ แก่ข้าพระองค์เลย.

รุจฺจเตติ ยา นิปฺผตฺติ สาว มยฺหํ รุจฺจติ. **สา กถนฺ**ติ สมฺม สุมุข มม ตาว ทฬฺเหน วาฬมยปาเสน พนฺธสฺส ปรหตฺถคตสฺส สา คติ รุจฺจตุ ตว ปน เจตยานสฺส ปญฺญวโต มุตฺตสฺส กถํ รุจฺจติ.

คำว่า **ย่อมชอบใจ** ความว่า ความสำเร็จใดมีอยู่ ความสำเร็จนั้นแล ข้าพระองค์ย่อมชอบใจ. คำว่า **คตินั้นอย่างไร** ความว่า ดูกรสุมุขหงส์ผู้เป็นสหาย เราติดบ่วงที่ทำด้วยหนังสัตว์ร้ายอย่างมั่นคง ถึงมือของบุคคลอื่น ชอบใจคตินั้นก่อนแต่ท่านผู้มีความคิด มีปัญญาพ้นจากบ่วงแล้ว ยังชอบใจอยู่อย่างไร.

ปกฺขิมาติ ปกฺขสมฺปนฺน. **อุภินฺนนฺ**ติ อมฺหากํ ทฺวินฺนํปิ ชีวิตกฺขเย สติ

คำว่า **ผู้มีปีก** คือผู้สมบูรณ์ด้วยขนปีก. คำว่า **ทั้งสอง** ความว่า เมื่อเรา

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บ้านชัยภูมิ หมดอายุ 09/06/2564

ตฺวํ มม วา ตว วา อวสิฏฺฐานํ ญาตีนํ วา กิมตฺถํ ปสฺสสิ.

แม้ทั้งสองสิ้นชีวิตแล้ว ท่านยังจะเห็นประโยชน์อะไรของเรา ของท่านหรือของพวกญาติที่เหลือ.

ยนฺนาติ เอตฺถ **น**กาโร อุปมาเน. **กญฺจนเทฺวปิจฺฉา**ติ กญฺจนเทฺวปิจฺฉ. อยเมว วา ปาโฐ. กญฺจนสทิส อุภยปกฺขาติ อตฺโถ.

น อักษรในบทว่า **ยนฺน** ลงในความน้อมเข้าไป. คำว่า **ดูกรท่านผู้มีปีกทั้งสองดังสีทอง** คือมีขนปีกทั้งสองข้างประดุจสีทอง. อีกอย่างหนึ่ง บาลีนี้ก็เหมือนกัน. อธิบายว่า มีปีกทั้งสองข้างเช่นกับทอง.

ตมสาติ ตมสิ. อยเมว วา ปาโฐ. ปุริมสฺส นการสฺส อิมินา สมฺพนฺโธ.

คำว่า **ในที่มืด** คือในความมืด. อีกอย่างหนึ่ง บาลีเหมือนกันนี้. น อักษรในก่อนสัมพันธ์ (เชื่อม)ด้วยบทนี้.

กตนฺติ กตํ วิยาติ อตฺโถ. อิทํ วุตฺตํ โหติ ตยิ ปาณํ จชนฺเตปิ อจชนฺเตปิ มม ชีวิตสฺส อภาโว ยํ ตว ปาณสญฺจชนํ ตํ อนฺเธน ตมสิ กตํ วิย กิญฺจิเทว อนุปคมฺม อปจฺจกฺขคุณํ ตาทิเส ตว อปจฺจกฺขคุเณ สญฺจชเน ตฺวํ ปาณํ สญฺจชนฺโต กิมตฺถมภิโชตเยยฺยาสีติ.

คำว่า **กระทำ** ความว่า ประหนึ่งว่ากระทำแล้ว. มีคำกล่าวอธิบายดังนี้ว่า เมื่อท่านยอมสละชีวิต หรือไม่ยอมก็ตาม ชีวิตของเราก็ไม่รอด การสละชีวิตของท่านนั้น จึงชื่อว่าไม่ประจักษ์คุณ เพราะไม่ได้รับประโยชน์สักน้อยหนึ่งเลยเปรียบเหมือนคนตาบอด กระทำในที่มืด ท่านยอมเสียสละชีวิต ในการเสียสละอันไม่ประจักษ์คุณของท่านเช่นนั้นจะพึงยังประโยชน์อะไรให้รุ่งเรืองได้.

ธมฺโม อปจิโต สนฺโตติ ธมฺโม ปูชิโต มานิโต สมฺมานิโต สมาโน. **อตฺถํ ทสฺเสตี**ติ วุฑฺฒึ ทสฺเสติ.

คำว่า **ธรรมอันบุคคลเคารพแล้ว** ได้แก่ ธรรมอันบุคคลบูชาแล้ว นับถือแล้ว เคารพแล้วมีอยู่. คำว่า **แสดงประโยชน์**

อเปกฺขาโนติ อเปกฺขนฺโต. **ธมฺมา จตฺถนฺติ** ธมฺมโต จ อตฺถํ สมฺปฏิจฺฉนฺโต. **ภตฺตินฺติ** สิเนหํ.

คือแสดงความเจริญ. คำว่า **เพ่งเล็ง** คือพิจารณาอยู่. คำว่า **ประโยชน์จากธรรม** ความว่า อนึ่ง ข้าพระองค์เห็นอยู่ซึ่งประโยชน์ อันตั้งขึ้นแล้วจากธรรม. คำว่า **ความภักดี** ได้แก่ ความรัก.

สตํ ธมฺโมติ ปณฺฑิตานํ สภาโว **โย มิตฺโตติ** โย อาปเทสุ มิตฺตํ น จเช ตสฺส อจชนฺตสฺส มิตฺตสฺส เอส สภาโว นาม อทฺธา สตํ ธมฺโม วิทิโต ปากโฏ ชาโต.

คำว่า **ธรรมของสัตบุรุษทั้งหลาย** คือ สภาวะของบัณฑิตทั้งหลาย. คำว่า **มิตรใด** ความว่า มิตรใดไม่ทอดทิ้งมิตรในเวลาได้รับอันตราย ธรรมนี้ชื่อว่าเป็นสภาพของมิตรผู้ไม่ทอดทิ้งอยู่นั้น ธรรมของสัตบุรุษทั้งหลาย แจ่มแจ้งแล้ว คือ ปรากฏแล้วแน่แท้.

กามํ กรสฺสูติ เอตํ มม กามํ มยา อิจฺฉิตํ มม วจนํ กรสฺสุ. **อปิเตฺววํ คเต กาเลติ** อปิตุ เอวํ คเต กาเล มยิ อิมสฺมึ ฐาเน ปาเสน พนฺเธ. **ปรมสุวตนฺติ** ปรมปฏิจฺฉนฺนํ.

คำว่า **ท่านจงกระทำตามความปรารถนา** ความว่า ท่านจงทำตามคำปรารถนาของเรา คือตามถ้อยคำของเราที่เราปรารถนาไว้นี้. คำว่า **ก็และเมื่อกาลล่วงไป** ความว่า ก็และเมื่อกาลผ่านไปแล้ว อย่างนี้ คือเมื่อเราติดบ่วงอยู่แล้วในที่นี้. คำว่า **กลับไปปกครอง** คือป้องกันอย่างแข็งแรง.

อิจฺเจวํ มนฺตยนฺตานนฺติ คจฺฉ น คจฺฉามีติ เอวํ กเถนฺตานํ. **อริยานนฺติ** อาจารอริยานํ. **ปจฺจทิสฺสถาติ** กาสายานิ นิวาเสตฺวา รตฺตมาลํ ปิลนฺธิตฺวา มุคฺครํ อาทาย

คำว่า **กำลังปรึกษากันอยู่ด้วยประการฉะนี้** คือกำลังกล่าวขอร้องกันอยู่อย่างนี้ว่า ท่านจงไป เราไม่ไป ดังนี้. คำว่า **ผู้ประเสริฐ** คือเป็นผู้ประเสริฐด้วยความประพฤติ. คำว่า **ปรากฏ**

อาคจฺฉนฺโตว อทิสฺสถ. ความว่า นายพรานนุ่งผ้าย้อมฝาดประดับพวงดอกไม้สีแดง ถือไม้ค้อนกำลังเดินมาได้ปรารกฏแก่หงส์ทั้งสอง.

อาตุรานฺติ คิลานานํ มจฺจุ วิย. **อภิสญฺจิกฺขาติ** ภิกฺขเว อุโภปิ สตฺตุ อายนฺตํ ปสฺสิตฺวา. คำว่า **ผู้ป่วยหนัก** คือเปรียบเหมือนพญามัจจุราชปรากฏ แก่คนไข้ทั้งหลายฉะนั้น. คำว่า **เห็น** ความว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย สุวรรณหงส์แม้ทั้งสองเห็นศัตรูเดินมาอยู่.

หิตาติ ทีฆรตฺตํ อญฺญมญฺญสฺส หิตา มุทุจิตฺตา. **น สญฺจเลสุ มาสนาติ** อาสนโต น จลึสุ ยถานิสินฺนาว อเหสุ. สุมุโข ปน อยํ เนสาโท อาคนฺตฺวา ปหรนฺโต มํ ปฐมํ ปหรตูติ จินฺเตตฺวา มหาสตฺตํ ปจฺฉโต กตฺวา นิสีทิ. คำว่า **เกื้อกูลกัน** คือเป็นผู้อุดหนุนกัน มีจิตรักใคร่สนิทสนมซึ่งกันและกันมาเป็นเวลาช้านาน. คำว่า **ยืนเฉย มิได้เคลื่อนจากที่** คือมิได้เคลื่อนจากที่ได้จับอยู่ตามเดิมที่เดียว, ส่วนสุมุขหงส์คิดว่านายพรานนี้มาแล้ว เมื่อจะประหารก็จงประหารเราก่อน จึงเกาะเปือกตมบังพระมหาสัตว์ไว้ข้างหลัง.

ธตรฏฺเฐติ หํเส. **สมฺปตฺเตนฺเตติ** มรณภเยน อิโตจิโตจ อุปคจฺฉนฺเต ทิสฺวา. คำว่า **ธตรฐ** ได้แก่ หงส์ทั้งหลาย คำว่า **เดินส่ายไปส่ายมา** ความว่า นายพรานนั้นเห็นหงส์กำลังเดินกลับไปกลับมา ข้างโน้นและข้างนี้เพราะกลัวตาย.

อาสชฺชาติ อิตเร เทฺว ชเน อุปคนฺตฺวา. **ปจฺจกมฺปิตฺถาติ** พนฺธา น พนฺธาติ จินฺเตนฺโต อุปธาเรนฺโต อกมฺปิตฺถ เวคํ หาเปตฺวา สนิกํ อคมาสิ. คำว่า **เข้าไปใกล้** คือเดินเข้าไปใกล้หงส์ทั้งสองนอกนี้. คำว่า **ค่อย ๆ เดินเข้า** คือนายพรานคิดใคร่ครวญว่า หงส์นี้ติดบ่วงหรือไม่ติด จึงค่อย ๆ ย่อง คือลดความเร็วได้ ค่อย ๆ เดินไป.

อาสชฺช พนฺธนฺติ พนฺธึ มหาสตฺตึ อุปคนฺตฺวา นิสินฺนึ สุมุขึ. **อาทีนวนฺติ** อาทีนเมว หุตฺวา มหาสตฺตึ โอโลเกนฺโต ทิสฺวา. **วิมโตติ** กินฺนุ โข อพนฺโธ พนฺธสฺส สนฺติเก นิสินฺโน การณึ ปุจฺฉิสฺสามีติ วิมติชาโต หุตฺวาติ อตฺโถ. **ปณฺฑเรติ** หึเส อถวา ปริสุทฺเธ นิมฺมเล สุปหฏฺฐกญฺจนวณฺเณติ อตฺโถ. **ปวฑฺฒกาเยติ** วฑฺฒิตกาเย มหาสรีเร. **ยนฺนูติ** ยนฺตาว เอโส มหาปาเสน พนฺโธ. **ทิสึ น กุรุเตติ** ปลายนตฺถาย เอกึ ทิสึ น ภชติ ตึ ยุตฺตนฺติ อธิปฺปาโย. **พลีติ** พลสมฺปนฺโน หุตฺวา. **ปกฺขีติ** ตึ อาลปติ. **โอหายาติ** ฉฑฺเฑตฺวา. **ยนฺตีติ** เสสสกุณา คจฺฉนฺติ. **อวหียสีติ** โอหิยสิ.

ทิชามิตฺตาติ ทิชานึ อมิตฺต. **ยาว กาลสฺส ปริยายนฺติ** ยาว มรณสฺส

คำว่า **ยืนอยู่ใกล้ตัวติดบ่วง** ความว่า นายพรานเห็นสุมุขหงส์เกาะอยู่ใกล้ พระมหาสัตว์ซึ่งติดบ่วงอยู่. คำว่า **โทษ** คือ นายพรานมองเห็นพระมหาสัตว์เป็นโทษทีเดียว. คำว่า **เกิดความสงสัย** ความว่า นายพรานนั้นเกิดความสงสัยขึ้นว่า เหตุไรหนอ หงส์ตัวที่ไม่ติดบ่วง จึงได้ยืนเกาะอยู่ใกล้ชิดกับตัวที่ติดบ่วง เราจักถามดูเหตุนั้น. คำว่า **สีเหลือง** ได้แก่ หงส์อีกอย่างหนึ่ง อธิบายว่า หงส์เป็นผู้บริสุทธิ์ปราศจากเครื่องเศร้าหมอง คือมีสีเหมือนทองที่เขาหลอมไว้ดีแล้ว. คำว่า **มีร่างกายใหญ่** คือมีร่างกายเติบโต มีร่างกายใหญ่โต คำว่า **อย่างไรหนอ** คือน่าแปลกใจ หงส์ตัวที่ติดบ่วงใหญ่นี้. คำว่า **ไม่กระทำทิศ** อธิบายว่า ไม่คบทิศหนึ่ง เพื่อประโยชน์การหนีไป การกระทำดังนั้นเป็นการสมควรแล้ว. คำว่า **มีกำลัง** คือเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยกำลัง. นายพรานเรียกหงส์นั้นว่า **สัตว์มีปีก**. คำว่า **บินหนี** คือทิ้งไป. คำว่า **ไป** คือ ฝูงหงส์ที่เหลือพากันบินไป. คำว่า **ล้าอยู่** คือเหลืออยู่.

คำว่า **นายพรานนก** ความว่า ไม่เป็นมิตรแก่พวกนกทั้งหลาย. คำว่า

ดาวน์โหลดจาก เวปพระไตรปิฎก

วาโร อาคจฺฉติ. **ปนายนฺติ** ตฺวํ ราชา เม โสติ วทสิ ราชา จ นาม ปณฺฑิตา โหนฺติ อิติปิ ปณฺฑิโต สมาโน เกน การเณน โอฑฺฑิตํ ปาสํ น อทฺทส.

จนกว่าจะถึงที่สุดแห่งกาล คือจนกว่าวาระแห่งความตายจะมาถึง. คำว่า **ก็พญาหงส์นี้** ความว่า ท่านกล่าวว่าพญาหงส์นั้น เป็นพระราชาของเรา ก็ธรรมดาว่า พระราชาทั้งหลาย ย่อมเป็นบัณฑิต พระราชา (ของท่าน) เป็นผู้เป็นบัณฑิต แม้ด้วยประการฉะนี้ เพราะเหตุไร จึงไม่ได้เห็นบ่วงที่ดักไว้.

ปทํ เหตนฺติ ยสมหตฺตํ วา ญาณมหตฺตํ วา ปตฺตานํ อตฺตโน อาปเท พุชฺฌนํ นาม ปทํ การณํ ตสฺมา เต อาปทํ โพทฺธุ์ อรหนฺติ. **ปราภโวติ** อวุฑฺฒิ. **อาสชฺชาปีติ** อุปคนฺตฺวาปิ น พุชฺฌติ.

คำว่า **การรู้อันตรายของตนนี้ ย่อมเป็นบท** ความว่า ขึ้นชื่อว่า ความรู้สึกในอันตรายของตน ย่อมเป็นบทคือเป็นเหตุของบุคคลทั้งหลาย ผู้ถึงแล้วซึ่งความเป็นผู้ใหญ่ด้วยยศ หรือความเป็นผู้ใหญ่ด้วยความรู้ เพราะฉะนั้น บัณฑิตเหล่านั้นจึงควรจะรู้ถึงอันตราย. คำว่า **ความเสื่อม** คือความไม่เจริญ. คำว่า **แม้เข้าไปใกล้** คือถึงจะเข้าไปใกล้ชิด ก็ไม่รู้สึกตัว.

ตตาติ วิตตา โอฑฺฑิตา. **คยฺหมาสชฺชาติ** เตสุ ปาเสสุ โย คุยฺโห ปฏิจฺฉนฺโน ปาโส ตํ อาสชฺช พุชฺฌนฺติ. **อเถวนฺติ** อถ เอวํ ชีวิตกฺขเย สติ พุชฺฌนฺติเยวาติ อตฺโถ.

คำว่า **ดักไว้** คือล่อไว้ ซุ่มไว้. คำว่า **เข้าใกล้บ่วงดักอำพรางไว้** คำว่า บรรดาบ่วงเหล่านั้น บ่วงใดที่อำพรางไว้ คือปกปิดไว้ สัตว์ทั้งหลายเข้าไปใกล้บ่วงนั้นย่อมรัดรึง. คำว่า **เป็นแน่แท้** ความว่า เมื่อถึงคราวสิ้นชีวิตอย่างนี้ สัตว์ทั้งหลายย่อมถูกรึงรัดเป็นแน่แท้ทีเดียว.

อิติ โส ตำ กถาสลฺลาเปน มุทุหทยำ กตฺวา มหาสตฺตสฺส ชีวิตำ ยาจนฺโต คาถมาห

สุมุขหงส์นั้น กระทำนายพรานนั้นให้เป็นผู้มีใจอ่อน ด้วยการกล่าวเจรจาด้วยประการฉะนี้แล้ว เมื่อจะขอชีวิตของพระมหาสัตว์จึงกล่าวคาถาว่า

๒๕. "อปิ นายำ ตยา สทฺธึ
สำวาสสฺส สุขุทฺรโย
อปิ โน อนุมญฺญาสิ
อปิ โน ชีวิตำ ทเท"ติ.

๒๕. "เออ ก็การอยู่ร่วมกันกับท่านนี้ พึงมีสุขเป็นกำไรหนอ และขอให้ท่านได้อนุญาตแก่ข้าพเจ้าทั้งสอง (ได้กลับไปพบญาติ) เถิด และขอท่านพึงให้ชีวิต แก่ข้าพเจ้าทั้งสองด้วยเถิด".

ตตฺถ **อปิ นายนฺติ** อปิ นุ อยำ. **สุขุทฺรโยติ** สุขผโล. **อปิ โน อนุมญฺญาสีติ** จิตฺตกูฏำ คนฺตฺวา ญาตเก ปสฺสิตุำ ตฺวำ อนุชาเนยฺยาสิ. **อปิ โน ชีวิตำ ทเทติ** อปิ โน อิมาย กถาย อุปฺปนฺนวิสฺสาโส น มาเรยฺยาสีติ.

ในคำเหล่านั้น คำว่า **อปิ นายำ** ตัดบทเป็น อปิ นุ อยำ แปลว่า เออ การอยู่ร่วมกับท่านนี้. คำว่า **พึงมีสุขเป็นกำไร** คือมีความสุขเป็นผลกำไร. คำว่า **และขอให้ท่านได้อนุญาตแก่ข้าพเจ้าทั้งสอง** คือขอท่านพึงอนุญาตให้ข้าพเจ้าทั้งสองกลับไปยังภูเขาจิตรกูฏเพื่อเยี่ยมญาติทั้งหลาย. คำว่า **และขอท่านพึงให้ชีวิตแก่ข้าพเจ้าทั้งสองเถิด** ความว่า อนึ่ง ท่านมีความคุ้นเคยเกิดขึ้นแล้วด้วยถ้อยคำนี้ อย่าพึงฆ่าข้าพเจ้าทั้งสองเสียเลย.

โส ตสฺส มธุรกถาย พชฺฌิตฺวา คาถมาห

นายพรานนั้นถูกถ้อยคำอ่อนหวานของสุมุขหงส์นั้นรึงรัดแล้ว จึงกล่าวคาถาว่า

๒๖. "น เจว เม ตฺวํ พนฺโธสิ
นปิ อิจฺฉามิ เต วธํ
กามํ ขิปฺปมิโต คนฺตฺวา
ชีว ตฺวํ อนิโฆ จิรน"ติ.

๒๖. "ท่านเป็นผู้อันเราผูกไว้ ก็หามิได้ อนึ่ง เราไม่ปรารถนาจะฆ่าท่าน ท่านจงรีบไปจากที่นี้ ตามความปรารถนา จงอยู่เป็นสุขตลอดกาลนานเถิด".

ตโต สุมุโข จตสฺโส คาถา อภาสิ

ลำดับนั้น สุมุขหงส์ได้กล่าว ๔ คาถาว่า

๒๗. "เนวาหเมตํ อิจฺฉามิ
อญฺญเตฺรตสฺส ชีวิตา
สเจ เอเกน ตุฏฺโฐสิ
มุญฺเจตํ มญฺจ ภกฺขย.

๒๗. "ข้าพเจ้า เว้นจากชีวิตของพญาหงส์นี้ ย่อมไม่ปรารถนาความเป็นอยู่ ถ้าว่าท่านยินดีเพียงชีวิตเดียว ขอให้ท่านจงปล่อยพญาหงส์นี้เสียเถิด และจงกินข้าพเจ้า.

๒๘. อาโรหปริณาเหน
ตุลฺยสฺมา วยสา อุโภ
น เต ลาเภน ชีวตฺถิ
เอเตน นิมินา ตุวํ.

๒๘. ข้าพเจ้าทั้งสอง เป็นผู้เสมอกันด้วยรูปทรงสัณฐานและวัย ท่านไม่เสื่อมจากลาภ ขอท่านจงเปลี่ยนข้าพเจ้ากับพญาหงส์นี้เถิด.

๒๙. ตทิงฺฆ สมเปกฺขสฺสุ
โหตุ คิทฺธิ ตวสฺมสุ
มํ ปุพฺเพ พนฺธปาเสน
ปจฺฉา มุญฺจ ทิชาธิปิ.

๒๙. ความปรารถนาของท่านจงมี ในข้าพเจ้าทั้งสอง เมื่อท่านมีความปรารถนาเฉพาะตัวเดียว จงเอาบ่วงผูกข้าพเจ้าไว้ก่อน จงปล่อยพญาหงส์ในภายหลัง.

๓๐. ตาวเทว จ เต ลาโภ
กตสฺส ยาจนาย จ

๓๐. ถ้าท่านทำตาม ที่ข้าพเจ้าขอร้อง ลาภของท่านก็คงมีประมาณเท่านั้น

มิตฺติ จ ธตรฏฺเฐหิ
ยาว ชีวาย เต สิยา"ติ.

เหมือนกัน ทั้งท่านจะได้เป็นมิตร
กับฝูงหงส์ธตรฐตลอดชีวิตด้วย".

ตตฺถ **เอตนฺติ** ยํ อญฺญตฺร เอตสฺส ชีวิตา มม ชีวิตํ เอตํ อหํ เนว อิจฺฉามิ. **ตุลฺยสฺมา**ติ สมา โหม. **อิมินา ตฺวนฺ**ติ ปริวตฺเตหิ ตุวํ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ความเป็นอยู่นั้น** คือข้าพเจ้าไม่ปรารถนาความเป็นอยู่ของข้าพเจ้า โดยเว้นจากชีวิตของพญาหงส์นี้เลย. คำว่า **เสมอกัน** คือข้าพเจ้าทั้งสองเป็นผู้สม่ำเสมอกัน. คำว่า **อิมินา ตุวํ** คือท่านจงแลกเปลี่ยนตัวกันเถิด.

ตวสุมสฺติ ตว อเมฺหสุ คิทฺธิ โหติ กินฺเต เอเตน มยิ โลภํ อุปฺปาเทหีติ วทติ. **ตาวเทวา**ติ ตตฺตโกเยว. **ยาจนาย จา**ติ ยา มม ยาจนา สาว กตา อสฺสาติ อตฺโถ.

คำว่า **ความปรารถนาของท่านในข้าพเจ้า** สุมุขหงส์กล่าวว่า ท่านมีความปรารถนา ในข้าพเจ้าทั้งสอง ท่านจะมีประโยชน์อะไรด้วยพญาหงส์นี้ จงยังความโลภให้เกิดขึ้นในข้าพเจ้าเถิด. คำว่า **เท่าเดิม** คือ เพียงเท่านั้นแล. คำว่า **ขอร้อง** คือคำขอร้องของข้าพเจ้าใด ขอท่านพึงกระทำตามคำขอร้องนั้นเถิด.

อิติ โส ตาย ธมฺมเทสนาย เตเลสุ ปกฺขิตฺตกปฺปาสปิจุ วิย มุทุกตหทโย มหาสตฺตสฺส ทายํ กตฺวา ททนฺโต อาห

นายพรานนั้นเป็นผู้มีใจอ่อนเพราะการแสดงธรรมนั้น เหมือนนุ่นที่เขาใส่ไว้ในน้ำมัน เมื่อจะกระทำพระมหาสัตว์ให้เป็นรางวัลแก่สุมุขหงส์นั้น จึงกล่าวว่า

๓๑. "ปสฺสนฺตุ โน มหาสงฺฆา
ตยา มุตฺตํ อิโต คตํ
มิตฺตามจฺจา จ ภจฺจา จ
ปุตฺตทารา จ พนฺธวา.

๓๑. "มิตร อำมาตย์ ทาส ทาสี บุตร
ภรรยา และพวกพ้องหมู่ใหญ่
ทั้งหลาย จงดูพญาหงส์ธตรฐ พ้น
จากที่นี้ไปได้เพราะท่าน.

๓๒. น จ เต ตาทิสา มิตฺตา
พหูนํ อิธ วิชฺชเร
ยถา ตฺวํ ธตรฏฺฐสฺส
ปาณสาธารโณ สขา.

๓๒. บรรดามิตรทั้งหลาย เป็นอันมาก
มิตรเช่นท่านนั้น หามีในโลกนี้ไม่
เหมือนท่านผู้เป็นเพื่อนร่วมชีวิตของ
พญาหงส์ธตรฐฉะนั้น.

๓๓. โส เต สหายํ มุญฺจามิ
โหตุ ราชา ตวานุโค
กามํ ขิปฺปมิโต คนฺตฺวา
ญาติมชฺเฌ วิโรจถา"ติ.

๓๓. เรานั้น ปล่อยสหายของท่าน
พญาหงส์ จงบินตามท่านไปเถิด
ท่านทั้งสอง จงรีบไปจากที่นี้ตาม
ความปรารถนา จงรุ่งเรืองใน
ท่ามกลางหมู่ญาติ".

ตตฺถ **โนติ** นิปาตมตฺตํ **ตยา มุตฺตนฺติ** อิมํ หิ ตฺวเยว มุญฺจสิ นาม ตสฺมา อิมํ ตยา มุตฺตํ อิโต จิตฺตกูฏปพฺพตํ คตํ มหนฺตา ญาติสงฺฆา จ เอเต จ มิตฺตาทโย ปสฺสนฺตุ. **เอตฺถ จ พนฺธวา**ติ เอกโลหิตสมฺพนฺธา.

บรรดาคำเหล่านั้น ศัพท์ว่า **โน** เป็นเพียงนิบาต. คำว่า **ท่านปล่อยแล้ว** ความว่า จริงอยู่ ท่านผู้เดียว ชื่อว่า ย่อมปล่อยพญาหงส์นี้ เพราะฉะนั้น หมู่ญาติอันใหญ่ทั้งหลาย และมิตรเป็นต้นเหล่านี้ จงดูพญาหงส์ที่ท่านปล่อยแล้วนี้ไปสู่ภูเขาจิตรกูฏจากที่นี้. คำว่า **พวกพ้องในคาถานี้** ได้แก่ บุคคลที่เกี่ยวข้องกันทางสายโลหิตอันเดียวกัน.

วิชฺชเรติ วิชฺชนฺติ. **ปาณสาธารโณ**ติ สาธารณปาโณ อวิภตฺตชีวิโก. ยถา ตฺวํ เอตสฺส สขา เอตาทิสา อญฺเญสํ พหูนมฺปิ มิตฺตา นาม น วิชฺชนฺติ. **ตวานุโค**ติ เอตํ ทุกฺขิตํ อาทาย ปุรโต คจฺฉ ตสฺส ตว อยํ อนุโค โหตูติ.

คำว่า **มี** คือย่อมมี. คำว่า **ร่วมชีวิต** คือมีชีวิตร่วมกัน ได้แก่ มีชีวิตที่แยกจากกันมิได้. อธิบายว่า ท่านเป็นสหายของพญาหงส์นี้ด้วยประการใด แม้มหาชนทั้งหลายเป็นอันมากเหล่าอื่น ชนที่ชื่อว่าเป็นมิตรเช่นท่านนี้ ย่อมไม่มีด้วยประการนั้น. คำว่า **จงบินตามท่านไป** ความว่า

ท่านจงพาเอาพญาหงส์นี้ ผู้ได้รับความลำบากบินไปข้างหน้า พญาหงส์นี้จงบินไปตามข้างหลังของท่านนั้น.

เอวญ์ วตฺวา จ ปน เนสาทปุตฺโต เมตฺตจิตฺเตน มหาสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา พนฺธนํ ฉินฺทิตฺวา อาลิงฺคิตฺวา สรโต นิกฺขมิตฺวา สรตีเร ตรุณทพฺพติณปิฏฺเฐ นิสีทาเปตฺวา ปาเท พนฺธปาสํ มุทุจิตฺเตน สนิกํ โมเจตฺวา ทูเร ขิปิตฺวา มหาสตฺเต พลวสิเนหํ ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา เมตฺตจิตฺเตน อุทกํ อาทาย โลหิตํ โธวิตฺวา ปุนปฺปุนํ ปริมชฺชิ.

ก็แลบุตรนายพราน ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว จึงเข้าไปใกล้พระมหาสัตว์ด้วยจิตประกอบด้วยเมตตา ตัดบ่วงแล้วสวมกอด นำออกไปจากสระ ให้จับอยู่ที่ข้างบนหญ้าแพรกอ่อนใกล้ขอบสระ ค่อย ๆ แก้บ่วงที่ผูกรัดเท้าออก ด้วยจิตอันอ่อนโยน แล้วขว้างทิ้งไปในที่ไกล ยังความรัก อันมีกำลังให้เข้าไปตั้งไว้ในพระมหาสัตว์ จึงตักเอาน้ำมาล้างเลือดแล้วลูบคลำบ่อย ๆ ด้วยจิตเมตตา.

ตสฺส เมตฺตจิตฺตานุภาเวน โพธิสตฺตสฺส ปาเท สิรา สิราหิ มํสํ มํเสน จมฺมํ จมฺเมน ฆฏฺฏิตํ ตาวเทว ปาโท สโรหฺห สุจฺฉวี สญฺชาตโลโม อโหสิ อพนฺธปาเสน นิพฺพิเสโส.

ด้วยอานุภาพแห่งจิตเมตตาของบุตรนายพรานนั้นเส้นกับเส้น เนื้อกับเนื้อ หนังกับหนังที่เท้าของพระโพธิสัตว์ก็ต่อกันสนิท เท้างอกขึ้นเต็ม มีผิวงดงาม มีขนเกิดขึ้นอย่างเดิม ในขณะนั้นทีเดียว เหมือนกับเท้าปรกติไม่เคยถูกบ่วงรัด.

โพธิสตฺโต สุขิโต ปกติภาเวเนว นิสีทิ. อถ สุมุโข อตฺตานํ นิสฺสาย มหาสตฺตสฺส สุขิตภาวํ วิทิตฺวา สญฺชาตโสมนสฺโส เนสาทสฺส ถุติมกาสิ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

พระโพธิสัตว์ได้รับความสุข เกาะอยู่แล้วโดยความเป็นปรกติทีเดียว. ลำดับนั้น สุมุขหงส์ทราบว่าพระมหาสัตว์มีความสุข เพราะอาศัยตนก็เกิดความยินดีได้กระทำการชมเชยนายพรานแล้ว. พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๓๔. "โส ปตีโต ปมุตฺเตน
ภตฺตุนา ภตฺตุคารโว
อชฺฌภาสถ วงฺกงฺโค
วาจำ กณฺณสุขำ ภณำ.

๓๕. เอวำ ลุทฺทก นนฺทสฺสุ
สห สพฺเพหิ ญาติภิ
ยถาหมชฺช นนฺทามิ
มุตฺตำ ทิสฺวา ทิชาธิปนฺ"ติ.

ตตฺถ **วงฺกงฺโคติ** วงฺกคีโว.

"เอวำ ลุทฺทกา"ติ ถุตึ กตฺวา สุมุโข โพธิสตฺตำ อาห "มหาราช อิมินา อมฺหากำ มหาอุปกาโร กโต อยำ หิ อมฺหากำ วจนำ อกตฺวา กีฬำเส โน กตฺวา อิสฺสรานำ เทนฺโต พหุ ธนำ ลเภยฺย มาเรตฺวา วา มำสำ วิกฺกีณนฺโต พหุ ธนำปิ ลภเตว อตฺตโน ปน ชีวิตำ อโนโลเกตฺวา อมฺหากำ วจนำ กริ อิมำ รญฺโญ สนฺติกำ เนตฺวา สุขำ ชีวิตำ กโรมา"ติ.

๓๔. "สุมุขหงส์ผู้มีองค์อันคด ผู้มีความเคารพนาย ปลื้มใจ เพราะพญาหงส์ผู้เป็นนาย หลุดพ้นจากบ่วง เมื่อจะกล่าววาจาอันเป็นที่สบายหู จึงได้เปล่งวาจาว่า.

๓๕. ดูกรนายพราน ขอให้ท่านพร้อมด้วยหมู่ญาติทั้งปวง จงเบิกบานใจเหมือนข้าพเจ้าเบิกบานใจ ในวันนี้ เพราะได้เห็นพญาหงส์พ้นแล้วจากบ่วงฉะนั้น".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **สุมุขหงส์ผู้มีองค์อันคด** คือผู้มีคออันโค้ง.

สุมุขหงส์กระทำความชมเชยว่า "ดูกรนายพรานอย่างนี้" เป็นต้น จึงทูลพระมหาสัตว์ว่า "ข้าแต่มหาราช นายพรานนี้กระทำอุปการะใหญ่แก่เราทั้งสอง ถ้าว่า นายพรานนี้ไม่กระทำตามคำของเราทั้งหลายแล้วให้แก่อิสรชนทั้งหลาย โดยทำพวกเราให้เป็น(หงส์)เล่น ก็จะพึงได้ทรัพย์เป็นอันมาก หรือว่าฆ่าเราทั้งสองแล้วขายเนื้อ ย่อมได้แม้ทรัพย์เป็นอันมากทีเดียว แต่เขาไม่เห็นความเป็นอยู่ของตน จึงกระทำตามคำของข้าพระองค์ เราทั้งสองจงนำนายพรานนี้ไปยังสำนักของพระราชา กระทำชีวิตเขาให้เป็นสุข".

มหาสตฺโต สมฺปฏิจฺฉิ. สุมุโข อตฺตโน ภาสาย มหาสตฺเตน สทฺธึ กเถตฺวา ปุน มนุสฺสภาสาย ลุทฺทปุตฺตํ อามนฺเตตวา “สมม ตวํ กิมตถึ ปาสโอฑฺเฑสี”ติ ปุจฺฉิตฺวา “ธนตฺถนฺ”ติ วุตฺเต “เอวํ สนฺเต อเมฺห อาทาย นครํ ปวิสิตฺวา รญฺโญ ทสฺเสหิ พหุเต ธนํ ทาเปสฺสามา”ติ วตฺวา อาห

พระมหาสัตว์รับพร้อมแล้ว. สุมุขหงส์กล่าวกับพระมหาสัตว์ด้วยภาษาของตน แล้วเรียกบุตรนายพรานด้วยภาษามนุษย์มาถามว่า “แน่ะสหาย ท่านดักบ่วงเพื่ออะไร” เมื่อเขาบอกว่า “เพื่อต้องการทรัพย์” จึงกล่าวว่า “เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านจงพาเราทั้งสองเข้าไปยังพระนคร แสดงแก่พระราชา ข้าพเจ้าทั้งสองจักยังพระราชาให้พระราชทานทรัพย์แก่ท่านเป็นอันมาก” แล้วกล่าวว่า

๓๖. “เอหิ ตํ อนุสิกฺขามิ
ยถา ตฺวมฺปิ ลจฺฉสิ
ลาภํ ตวายํ ธตรฏฺโฐ
ปาปึ กิญฺจิ น ทกฺขติ.

๓๖. “ท่านจงมา เราจักบอกท่านถึงวิธีที่ท่านจักได้ทรัพย์ อันเป็นลาภของท่าน พญาหงส์ธตรฐนี้ ย่อมไม่มุ่งร้ายอะไร.

๓๗. ขิปฺปมนฺเตปุรํ คนฺตฺวา
รญฺโญ ทสฺเสหิ โน อุโภ
อพนฺเธ ปกตีภูเต
กาเช อุภยโต จิเต.

๓๗. ท่านจงรีบไปภายในบุรี จงพาข้าพเจ้าทั้งสอง ผู้ไม่ติดบ่วงเป็นอยู่โดยปกติ จับอยู่ที่กระเช้าทั้งสองข้าง ไปแสดงแก่พระราชาว่า.

๓๘. ธตรฏฺฐา มหาราช
หํสาธิปติโน อิเม
อยํ หิ ราชา หํสานํ
อยํ เสนาปตีตโร.

๓๘. ข้าแต่มหาราช หงส์ธตรฐทั้งสองนี้เป็นใหญ่กว่าหงส์ทั้งหลาย เพราะว่าหงส์ตัวนี้เป็นราชาของหงส์ทั้งหลาย ส่วนหงส์ตัวนี้เป็นอัครมหาเสนาบดี.

๓๙. อสฺสยํ อิมํ ทิสฺวา
หํสราชํ นราธิโป

๓๙. พระราชาผู้เป็นใหญ่แห่งชน ทอดพระเนตรเห็นพญาหงส์นี้แล้ว ก็จะ

ปตีโต สุมโน วิตฺโต
พหุ๋ ทสฺสติ เต ธนนฺ"ติ.

ทรงปรีดา ปลาบปลื้มดีพระหฤทัย
จักพระราชทานทรัพย์ เป็นอันมาก
แก่ท่านโดยไม่ต้องสงสัย".

ตตฺถ **อนุสิกฺขามีติ** อนุสาสามิ. **ปาปนฺติ** ลามกํ. **รณฺโญ ทสฺเสหิ โน อุโภติ** อเมฺห อุโภปิ รณฺโญ ทสฺเสหิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **จักบอก** คือจักแนะนำ. คำว่า **ร้าย** คือ ลามก. คำว่า **จงแสดงข้าพเจ้าทั้งสองนี้แก่พระราชา** คือท่านจงแสดงข้าพเจ้า แม้ทั้งสองนี้ แด่พระราชา.

โพธิสตฺตสฺส ปญฺญานุภาวทสฺสนตฺถํ อตฺตโน มิตฺตธมฺมสฺเสว อาวิภาวตฺถํ ลุทฺทสฺส ธนลาภตฺถํ รณฺโญ สีเล ปติฏฺฐาปนตฺถญฺจาติ จตูหิ การเณหิ เอวมาห.

สุมุขหงส์กล่าวอย่างนี้ ด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ เพื่อแสดงอานุภาพแห่งปัญญาของพระโพธิสัตว์ ๑ เพื่อจะยังมิตรธรรมของตนนั่นเอง ให้แจ่มแจ้ง ๑ เพื่อให้นายพรานได้ทรัพย์ ๑ เพื่อให้พระราชาทรงดำรงอยู่ในศีล ๑.

ธตรฏฺฐาติ เนตฺวา จ ปน โน รณฺโญ เอวํ อาจิกฺเขยฺยาสิ มหาราช อิเม ธตรฏฺฐกุเล ชาตา เทฺว หํสาธิปติโน เอเตสุ อยํ ราชา อิตโร เสนาปตีติ อิติ นํ สิกฺขาเปสิ. **ปตีโตติ**อาทีนิ ตีณิปิ ตุฏฺฐาการ - วจนาเนว.

คำว่า **หงส์ธตรฐทั้งหลาย** ความว่า ก็แลครั้นท่านนำข้าพเจ้าทั้งสองไปแล้ว พึงกราบทูลแด่พระราชาอย่างนี้ว่า ข้าแต่มหาราชหงส์ผู้เป็นอธิบดีของหงส์ทั้งสองนี้เกิดแล้วในตระกูลแห่งหงส์ธตรฐ บรรดาหงส์สองตัวเหล่านี้ ตัวนี้เป็นพระราชาตัวนอกนี้เป็นเสนาบดี ท่านจงยังพระราชานั้นให้ศึกษาด้วยประการฉะนี้. คำแม้ทั้งสามมีคำว่า **ทรงปรีดา** เป็นต้น เป็นคำแสดงอาการดีพระหฤทัยทีเดียว.

เอวํ วุตฺเต ลุทฺโท “สามิ มา โว รญฺโญ เอว ทสฺสนํ รุจฺจิ ราชาโน นาม จลจิตฺตา กีฬหึเส วา โว กเรยฺยุ มาเรยฺยุ วา”ติ วตฺวา “สมฺม มา ภายิ อหํ ตาทิสมฺปิ กกฺขลํ ลุทฺทกํ โลหิตปาณึ ธมฺมกถาย มุทุกํ กตฺวา มม ปาเทสุ ปาเตสึ ราชาโน นาม ปญฺญวนฺโต ปุญฺญวนฺโต จ สุภาสิตํ ทุพฺภาสิตํ ชานนฺติ ขิปฺปํ อเมฺห รญฺโญ ทสฺเสหี”ติ วุตฺเต.

เมื่อสุมุขหงส์กล่าวอย่างนี้แล้ว นายพรานจึงกล่าวว่า “ข้าแต่นาย ท่านทั้งสอง อย่าชอบใจการไปเฝ้าพระราชาเลย ขึ้นชื่อว่าพระราชาทั้งหลาย มีพระทัยกลับกลอก พึงกระทำท่านทั้งสองให้เป็นของ(หงส์)เล่น หรือพึงฆ่าท่านทั้งสองเสีย” เมื่อสุมุขหงส์กล่าวว่า “ดูกรสหาย ท่านอย่ากลัวเลย บุคคลผู้หยาบคายเป็นนายพราน มีฝ่ามือเปื้อนด้วยเลือด แม้เช่นกับท่าน เรายังกระทำให้ใจอ่อนด้วยธรรมกถาได้ ให้หมอบอยู่แทบเท้าทั้งสองของข้าพเจ้า ธรรมดาว่าพระราชาทั้งหลาย เป็นผู้มีปัญญาและเป็นผู้มีบุญย่อมทรงทราบถ้อยคำ อันเป็นสุภาษิตและเป็นทุพภาษิต ขอท่านจงรีบนำเราทั้งสองแสดงแก่พระราชาเถิด”.

“เตนหิ มา มยฺหํ กุชฺฌิตฺถ อหํ อวสฺสํ ตุมฺหากํ รุจิยา เนมี”ติ วตฺวา อุโภปิ กาชํ อาโรเปตฺวา ราชกุลํ คนฺตฺวา รญฺโญ ทสฺเสตฺวา รญฺญา ปุฏฺโฐ ยถาภูตํ อาโรเจสิ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

นายพรานจึงกล่าวว่า “ถ้าเช่นนั้น ท่านทั้งสองอย่าโกรธเรา เราจะนำไป ตามความพอใจของท่านทั้งสองโดยแท้” จึงอุ้มเอาหงส์แม้ทั้งสอง ใส่กระเช้าไปยังราชตระกูล แสดงแก่พระราชา อันพระราชาตรัสถาม ก็กราบทูลตามความเป็นจริง. พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๔๐. “ตสฺส ตํ วจนํ สุตฺวา กมฺมุนา อุปปาทยิ

๔๐. “นายพรานสดับคำนั้น ของสุมุขหงส์นั้นแล้ว จัดแจงการงานเสร็จแล้ว

ขิปฺปมนฺเตปุรํ คนฺตฺวา
รญฺโญ หํเส อทสฺสยิ
อพนฺเธ ปกติภูเต
กาเช อุภยโต จิเต.

รีบเข้าไปภายในบุรี แสดงหงส์ทั้งสองผู้มิได้ติดบ่วง เป็นอยู่ตามปกติ จับอยู่ที่กระเช้าทั้งสองข้าง แก่พระราชาว่า.

๔๑. ธตรฏฺฐา มหาราช
หํสาธิปติโน อิเม
อยํ หิ ราชา หํสานํ
อยํ เสนาปตีตโร"ติ.

๔๑. ข้าแต่มหาราช หงส์ธตรฐทั้งสองนี้ เป็นอธิบดีแห่งหงส์ทั้งหลาย เพราะว่าหงส์ตัวนี้ เป็นราชาของหงส์ทั้งหลาย ส่วนหงส์ตัวนี้เป็นอัครมหาเสนาบดี".

ตํ สุตฺวา ราชา อาห

พระราชาทรงสดับคำนั้นแล้ว จึงตรัสว่า

๔๒. "กถํ ปนิเม วิหงฺคา
ตว หตฺถตฺตมาคตา
กถํ ลุทฺโท มหนฺตานํ
อิสฺสเร อิธ อชฺฌคา"ติ.

๔๒. "ก็หงส์ทั้งสองนี้ มาถึงเงื้อมมือของท่านได้อย่างไร ท่านเป็นพรานนำหงส์ผู้เป็นใหญ่กว่า หงส์ผู้ใหญ่ทั้งหลาย มาในที่นี้ได้อย่างไร".

เนสาโท อาห

นายพรานจึงกราบทูลว่า

๔๓. "วิหิตา สนฺติเม ปาสา
ปลฺลเลสุ ชนาธิป
ยํ ยทายตนํ มญฺเญ
ทิชานํ ปาณโรธนํ.

๔๓. "ข้าแต่พระจอมประชาชน ข้าพระองค์ดักบ่วงเหล่านี้ไว้ที่เปือกตม ซึ่งเป็นที่ ที่ข้าพระองค์เข้าใจว่าพอจะทำลายชีวิตของนกทั้งหลายได้.

๔๔. ตาทิสํ ปาสมาสชฺช
หํสราชา อพชฺฌถ
ตํ อพนฺโธ อุปาสีโน
มมายํ อชฺฌภาสถ.

๔๔. พญาหงส์ได้มาติดบ่วงเช่นนั้น ส่วนหงส์ตัวนี้มิได้ติดบ่วงของข้าพระองค์ แต่เข้ามาจับอยู่ใกล้ ๆ พญาหงส์นั้นได้ปราศรัยกับข้าพระองค์.

๔๕. สุทุกฺกรํ อนริเยหิ
ทหเต ภาวมุตฺตมํ
ภตฺตุรตฺเถ ปรกฺกนฺโต
ธมฺมยุตฺโต วิหงฺคโม.

๔๕. หงส์นี้ได้กระทำกรรมที่บุคคลผู้มิใช่อริยะจะพึงทำได้แสนยาก ประกาศภาวะอันสูงสุดของตน หงส์นี้เป็นผู้ประกอบแล้วในธรรม พยายามอยู่ในประโยชน์ของนาย.

๔๖. อตฺตโนยํ จชิตฺวาน
ชีวิตํ ชีวิตารโห
อนุตฺถุนนฺโต อาสีโน
ภตฺตุ ยาจิตฺถ ชีวิตํ.

๔๖. หงส์นี้ควรจะมีชีวิตอยู่ ยอมสละชีวิตของตนมายืนสรรเสริญคุณของนายอยู่ และร้องขอชีวิตของนาย.

๔๗. ตสฺส ตํ วจนํ สุตฺวา
ปสาทมหมชฺฌคา
ตโต นํ ปามุญฺจึ ปาสา
อนุญฺญาสึ สุเขน จ.

๔๗. ข้าพระองค์ สดับถ้อยคำนั้นของหงส์นั้นแล้ว ก็เกิดความเลื่อมใส จึงปล่อยพญาหงส์นั้นจากบ่วง และอนุญาตให้กลับได้ตามสบาย.

๔๘. โส ปตีโต ปมุตฺเตน
ภตฺตุนา ภตฺตุคารโว
อชฺฌภาสถ วงฺกงฺโค
วาจํ กณฺณสุขํ ภณํ.

๔๘. สุมุขหงส์ผู้มีองค์อันคด ผู้มีความเคารพนายนั้น มีความชื่นบานเพราะพญาหงส์ ผู้เป็นนายหลุดพ้นจากบ่วง เมื่อจะกล่าววาจาอันเป็นที่สบายหู จึงได้กล่าวว่า.

๔๙. เอวํ ลุทฺทก นนฺทสฺสุ
สห สพฺเพหิ ญาติภิ
ยถาหมชฺช นนฺทามิ
มุตฺตํ ทิสฺวา ทิชาธิปํ.

๔๙. ดูกรนายพราน ขอให้ท่านพร้อมด้วยหมู่ญาติทั้งปวง จงเบิกบานใจเหมือนข้าพเจ้าเบิกบานใจในวันนี้ เพราะได้เห็นพญาหงส์พ้นจากบ่วงฉะนั้น.

๕๐. เอหิ ตำ อนุสิกฺขามิ
ยถา ตฺวมฺปิ ลจฺฉเส
ลาภำ ตฺยายำ ธตรฏฺโฐ
ปาปำ กิญฺจิ น ทกฺขติ.

๕๐. เชิญท่านจงมา เราจักบอกท่านถึงวิธีท่านจักได้ทรัพย์ อันเป็นลาภของท่าน พญาหงส์ธตรฐนี้ย่อมไม่มุ่งร้ายอะไร ๆ.

๕๑. ขิปฺปมนฺเตปุรำ คนฺตฺวา
รญฺโญ ทสฺเสหิ โน อุโภ
อพนฺเธ ปกติภูเต
กาเช อุภยโต จิเต.

๕๑. ท่านจงรีบเข้าไปภายในบุรี จงแสดงข้าพเจ้าทั้งสอง ผู้ไม่ติดบ่วง เป็นอยู่ตามปกติ จับอยู่ที่กระเช้าทั้งสองข้างแก่พระราชาว่า.

๕๒. ธตรฏฺฐา มหาราช
หำสาธิปติโน อิเม
อยญฺหิ ราชา หำสานำ
อยำ เสนาปตีตโร.

๕๒. ข้าแต่มหาราช หงส์ธตรฐทั้งสองนี้เป็นอธิบดีแห่งหงส์ทั้งหลาย เพราะว่า หงส์ตัวนี้เป็นพระราชาของหงส์ทั้งหลาย ส่วนหงส์ตัวนี้เป็นอัครเสนาบดี.

๕๓. อสำสยำ อิมำ ทิสฺวา
หำสราชำ นราธิโป
ปตีโต สุมโน วิตฺโต
พหุำ ทสฺสติ เต ธนำ.

๕๓. พระราชาผู้เป็นจอมนรชน ทอดพระเนตรเห็นพญาหงส์นี้แล้ว จักทรงปรีดา ปลาบปลื้มดีพระทัย จักพระราชทานทรัพย์แก่ท่าน เป็นอันมาก โดยไม่ต้องสงสัย.

๕๔. เอวเมตสฺส วจนา
อานีตา เม อุโภ มยา
เอตฺเถว หิ อิเม อสฺสุ
อุโภ อนุมตา มยา.

๕๔. ข้าพระองค์ จึงนำหงส์ทั้งสองนี้มาตามถ้อยคำของหงส์ตัวนี้ อย่างนี้ และหงส์ทั้งสองนี้ ข้าพระองค์ก็อนุญาตให้ไปยังเขาจิตรกูฏนั้นแล้ว.

๕๕. โสยำ เอวำ คโต ปกฺขี
ทิโช ปรมธมฺมิโก

๕๕. หงส์ตัวนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมอย่างยิ่ง ได้ตกอยู่ในเงื้อมมือของ

มาทิสสฺส หิ ลุทฺทสฺส
ชนเยยฺยาถ มทฺทวํ.

ข้าพระองค์อย่างนี้ และได้ทำให้นายพรานเช่นข้าพระองค์เกิดความเป็นผู้มีใจอ่อนโยน.

๕๖. อุปยานญฺจ เต เทว
นาณฺณํ ปสฺสามิ เอทิสํ
สพฺพสากุณิกคาเม
ตํ ปสฺส มนุชาธิปา"ติ.

๕๖. ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ข้าพระองค์ไม่เห็น เครื่องบรรณาการอย่างอื่นเช่นนี้ ที่จะนำมาถวายแด่พระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมแห่งมนุษย์ ขอพระองค์ จงทรงทอดพระเนตรดูเครื่องบรรณาการนั้น ณ บ้านพรานนกทั้งปวง".

ตตฺถ **กมฺมุนา อุปปาทยี**ติ ยํ โส อวจ ตํ กโรนฺโต กายกมฺเมน สมฺปาเทสิ.

ในคำเหล่านั้น คำว่า **จัดแจงการงานเสร็จ** ความว่า สุมุขหงส์นั้นได้กล่าวคำใด นายพรานก็กระทำตามคำนั้น ให้สำเร็จด้วยกายกรรม.

คนฺตฺวาติ หํสราเชน นิสินฺนกาชโกฏึ อุจฺจตรํ เสนาปตินา นิสินฺนกาชโกฏึ โถกํ นีจํ กตฺวา อุโภปิ เต นิกฺขิปิตฺวา หํสราชา จ เสนาปติ จ ราชานํ ปสฺสิตุํ คจฺฉนฺติ อุสฺสรถ อุสฺสรถาติ ชนํ อุสฺสาเรนฺโต เอวรูปา นาม โสภคฺคปฺปตฺตา สุวณฺณวณฺณา หํสราชาโน น ทิฏฺฐปุพฺพาติ มนุสฺเสสุ หาสสมฺปตฺเตสุ ขิปฺปมนฺเตปุรํ คนฺตฺวา.

คำว่า **ไป** ความว่า นายพรานกระทำปลายกระเช้าที่พญาหงส์จับ ให้สูงขึ้น กระทำปลายกระเช้าที่เสนาบดีจับให้ต่ำลงเล็กน้อย แล้วอุ้มเอาหงส์แม้ทั้งสองนั้นใส่ลงที่กระเช้า ยังชนให้แตกตื่นกันไปดูด้วยคำว่า พญาหงส์และหงส์ผู้เสนาบดีจะไปเฝ้าพระราชา พวกท่านทั้งหลายจงไปคอยดูเถิด ๆ เมื่อมนุษย์ทั้งหลายถึงความร่าเริงว่า พญาหงส์ผู้มีสีเหมือนดังทองถึงความเลิศด้วยความงาม ชื่อเห็นปานนี้พวกเราไม่เคยเห็นเลย ดังนี้ รีบเข้าไปภายในเมือง.

อทสฺสยีติ หํสราชาโน ตุเมฺห ทฏฺฐุํ อาคตาติ รญฺโญ อาโรจาเปตฺวา เตน ตุฏฺฐจิตฺเตน อาคจฺฉตูติ ปกฺโกสาปิโต อติหริตฺวา ทสฺเสสิ. **หตฺถตฺตนฺติ** หตฺเถสุ อาคตํ ปตฺตนฺติ วุตฺตํ โหติ.

คำว่า **แสดง** คือนายพรานให้ราชบุรุษกราบทูลแด่พระราชาว่า พญาหงส์มาเฝ้าพระองค์ อันพระราชามีพระทัยยินดีรับสั่งให้เรียกเขามาว่า จงเข้ามาเถิดดังนี้ ก็รีบนำเข้าไปแสดง. คำว่า **มาอยู่ในเงื้อมมือ** ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่ามาแล้ว คือถึงแล้วในมือทั้งสอง.

มหนฺตานนฺติ ยสมหนฺตปฺปตฺตานํ สุวณฺณวณฺณานํ ธตรฏฺฐหํสานํ อิสฺสเร สามิโน กถํ ตฺวํ ลุทฺโท หุตฺวา อธิคโตติ ปุจฺฉติ. อิสฺสรมิธมชฺฌคาติปิ ปาโฐ. เอเตสํ อิสฺสริยํ ตฺวํ กถํ อชฺฌคาติ อตฺโถ.

คำว่า **ผู้ใหญ่** พระราชาตรัสถามว่า ท่านเป็นนายพราน เป็นผู้บรรลุถึงความเป็นนายใหญ่ของหงส์ธตรฐทั้งสอง ผู้มีผิวพรรณดังทอง ผู้ถึงความเป็นใหญ่ด้วยยศได้อย่างไร. พระบาลีว่า ท่านถึงความเป็นใหญ่ในที่นี้ ดังนี้ก็มี. อธิบายว่า ท่านถึงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ กว่าหงส์ทั้งสองนี้ได้อย่างไร.

วิหิตาติ โยชิตา. **ยํ ยทายตนํ มญฺเญติ** มหาราช ยํ ยํ สโมสรณฏฺฐานํ ทิชานํ ปาณโรธนํ ชีวิตกฺขยกรํ มญฺญามิ ตตฺถ ตตฺถ มยา ปลฺลเลสุ ปาสา วิหิตา.

คำว่า **ดักไว้แล้ว** คือประกอบแล้ว. คำว่า **ย่อมสำคัญสถานที่เป็นที่จะทำลายชีวิตนกทั้งหลายได้** ความว่า ข้าแต่มหาราช ข้าพระองค์ย่อมสำคัญสถานที่อันเป็นที่ประชุมใด ๆ เป็นที่ทำลายชีวิต แห่งนกทั้งหลาย คือเป็นที่กระทำความสิ้นไปแห่งชีวิตได้ ข้าพระองค์ก็ดักบ่วงทั้งหลายในเปือกตมทั้งหลายในที่นั้น ๆ.

ตาทิสนฺติ มานุสิยสเร ตถาวิธํ ปาณโรธนํ มยา วิหิตํ. **ปาสนฺติ** ตํ เอตํ ตตฺถ พนฺธํ.

คำว่า **นั้น** คือเครื่องทำลายชีวิตอย่างนั้น อันข้าพเจ้าดักไว้ที่สระชื่อมานุสิยะ. คำว่า **บ่วง** คือบ่วงที่ผูกไว้ในสระนั้น.

อุปาสีโนติ อตฺตโน ชีวิตํ อคเณตฺวา อุปคนฺตฺวา นิสินฺโน. **มมายนฺติ** มํ อยํ เสนาปติ อชฺฌภาสถ มยา สทฺธึ กเถสิ. **สุทุกฺกรนฺติ** ตสฺมึ ขเณ เอส อมฺหาทิเสหิ อนริเยหิ สุทุกฺกรํ อกาสิ.

คำว่า **จับอยู่ใกล้** คือไม่คิดถึงชีวิตของตนไปจับอยู่ใกล้ ๆ. คำว่า **กับข้าพระองค์** ความว่า หงส์ผู้เป็นเสนาบดีนี้ได้ปราศรัยกับข้าพระองค์ คือกล่าวกับข้าพระองค์. คำว่า (ทำ)**กรรมที่ทำได้แสนยาก** คือ หงส์นี้ได้กระทำกรรม ที่บุคคลผู้มิใช่อริยะเช่นพวกเรา กระทำได้โดยแสนยากในขณะนั้น.

ทหเต ภาวมุตฺตมนฺติ อตฺตโน อุตฺตมํ อชฺฌาสยํ ทหติ ปกาเสติ. **อตฺตโนยนฺติ** อตฺตโน อยํ.

คำว่า **ประกาศภาวะอันสูงสุด** คือหงส์นั้น ย่อมประกาศ คือเปิดเผยอัธยาศัยอันสูงสุดของตน. บทว่า **อตฺตโนยํ** ตัดบทเป็น อตฺตโน อยํ (แปลว่า หงส์นี้ยอมสละชีวิตของตน).

อนุตฺถุนนฺโตติ ภตฺตุ คุเณ วณฺเณนฺโต ตสฺส ชีวิตํ มุญฺจาติ มํ ยาจิ.

คำว่า **สรรเสริญ** คือพรรณนาคุณของนายแล้วอ้อนวอนข้าพระองค์ว่า ขอท่านจงปล่อยชีวิตให้แก่พญาหงส์นั้นเถิด.

ตสฺสาติ ตสฺส ตถา ยาจนฺตสฺส สุเขน จิตฺตกูฏํ คนฺตฺวา ญาติสงฺฆํ ปสฺสถาติ จ อนุชานึ. **อตฺเถว หีติ** มยา ปน อิเม เทฺว เอตฺถ มานุสิยสเรเยว จิตฺตกูฏคมนาย

คำว่า **นั้น** คือ เมื่อหงส์นั้นพูดอ้อนวอนอยู่อย่างนั้น ข้าพระองค์ได้อนุญาตว่า ท่านทั้งสองจงกลับไปยังภูเขาจิตรกูฏตามสบาย จงเห็นหมู่ญาติเถิด. คำว่า **ที่ภูเขาจิตรกูฏนี้** ความว่า ก็หงส์

ตัดต่อ - เพิ่มเติม โดย ไทยพุทธ www.thaipoot.com

อนุมตา อเหสุ.

ทั้งสองนี้ ข้าพระองค์อนุญาตให้กลับไปยังภูเขาจิตรกูฏใกล้มานุสิยะสระนี้นั่นแหละ.

เอวํ คโตติ เอวํ สตฺตุหตฺถคโต. **ชนเยยฺยาถ มทฺทวนฺติ** อตฺตนิ เมตฺตจิตฺตํ ชเนสิ. **อุปยานนฺติ** ปณฺณาการํ.

คำว่า **ตกอยู่ในเงื้อมมืออย่างนี้** คือถึงเงื้อมมือของศัตรูอย่างนี้. คำว่า **พึงยังจิตให้มีความอ่อนโยนเกิดขึ้น** คือให้เมตตาจิตเกิดขึ้นในตน. คำว่า **เครื่องจะนำมา** ได้แก่ เครื่องบรรณาการ.

สพฺพสากุณิกคาเมติ สพฺพสฺมึปิ สากุณิกคาเม นาหํ อญฺญํ ตว เอวรูปึ เตน สากุณิเกน อาคตปุพฺพึ อุปยานึ น ปสฺสามีติ.

คำว่า **ที่บ้านพรานนกทั้งปวง** ความว่า ข้าพระองค์ ไม่เห็นเครื่องบรรณาการอย่างอื่นในบ้านพรานนกแม้ทั้งหมด คือไม่เห็นเครื่องบรรณาการเห็นปานนี้ ที่นายพรานนกนั้นเคยนำมาถวายพระองค์.

ตํ ปสฺสาติ ตํ มยา อาภตํ อุปยานึ ปสฺส มนุชาธิปาติ.

คำว่า **ทอดพระเนตรเครื่องบรรณาการนั้น** ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมแห่งมนุษย์ ขอพระองค์จงทอดพระเนตรเครื่องบรรณาการที่ข้าพระองค์นำมาถวายนั้นเถิด.

เอวํ โส จิตฺตกาโว สุมุขสฺส คุณกเถสิ. ตโต ราชา หึสรญฺโญ มหารหมาสนึ สุมุขสฺส จ สุวณฺณภาชนานิ ทาเปตฺวา เตสํ ตตฺถ นิสินฺนานญฺเว สุวณฺณภาชเนหิ ลาชมธุผาณิตาทีนิ ทาเปตฺวา นิฏฺฐิเต จ น โภชนกิจฺเจ อญฺชลึ ปคฺคยฺห มหาสตฺตํ ธมฺมกถึ ยาจิตฺวา สุวณฺณปีเฐ นิสีทิ. โส เตน

นายพรานนั้นยืนกราบทูลสรรเสริญคุณของสุมุขหงส์อยู่ด้วยประการฉะนี้. ลำดับนั้น พระราชารับสั่งให้จัดอาสนะอันควรแก่ค่ามาก ประทานแก่พญาหงส์ และรับสั่งให้จัดตั่งอันเจริญทำด้วยทองประทานแก่สุมุขหงส์ เมื่อหงส์ทั้งสองจับอยู่ในที่นั้นแล้ว รับสั่งให้นำภาชนะทองมาใส่ข้าวตอก น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยปนกัน

ยาจิโต ปฏิสนฺถารํ ตาว อกาสิ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

ประทาน เมื่อยังไม่เสร็จกิจการบริโภค ก็ทรงประคองอัญชลี ทูลขอพระมหาสัตว์ให้แสดงธรรมแล้วประทับนั่ง ณ ตั่งทอง. พระมหาสัตว์ อันพระราชาทรงโปรดแล้ว ได้กระทำปฏิสันถารแล้ว. พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๕๗. "ทิสฺวา นิสินฺนํ ราชานํ
ปีเฐ โสวณฺณมเย สุเภ
อชฺฌภาสถ วงฺกงฺโค
วาจํ กณฺณสุขํ ภณํ.

๕๗. "พญาหงส์ (ผู้มีองค์อันคด) เห็นพระราชา ประทับนั่งบนตั่งทองอันงดงาม เมื่อจะกล่าววาจาอันเป็นที่สบายหู จึงปราศรัยขึ้นว่า.

๕๘. กจฺจิ นุ โภโต กุสลํ
กจฺจิ โภโต อนามยํ
กจฺจิ รฏฺฐมิทํ ผีตํ
ธมฺเมน มนุสาสสี"ติ.

๕๘. พระองค์ ไม่มีโรคาพาธอยู่หรือ พระองค์ทรงสุขสำราญอยู่หรือ รัฐมณฑลอันสมบูรณ์นี้ พระองค์ทรงปกครองโดยธรรมหรือ".

ราชา อาห

พระราชาตรัสตอบว่า

๕๙. "กุสลญฺเจว เม หํส
อโถ หํส อนามยํ
อโถ รฏฺฐมิทํ ผีตํ
ธมฺเมน มนุสาสหนฺ"ติ.

๕๙. "ดูกรหงส์ เราไม่มีโรคาพาธ เราสุขสำราญดี อนึ่ง เราปกครองรัฐมณฑลอันสมบูรณ์นี้ โดยธรรม".

มหาสตฺโต อาห

พระมหาสัตว์ทูลถามว่า

๖๐. "กจฺจิ โภโต อมจฺเจสุ
โทโส โกจิ น วิชฺชติ
กจฺจิ จ เต ตวตฺเถสุ
นาวกงฺขนฺติ ชีวิตนฺ"ติ.

๖๐. "โทษอะไร ๆ ย่อมไม่มีในหมู่อำมาตย์ของพระองค์แลหรือ อำมาตย์เหล่านั้น ย่อมไม่ห่วงใยชีวิต เพราะประโยชน์ของพระองค์แลหรือ".

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บ้านชัยภูมิ หมดอายุ 09/06/2564

ราชา อาห

๖๑. “อโถปิ เม อมจฺเจสุ
โทโส โกจิ น วิชฺชติ
อโถปิ เต มมตฺเถสุ
นาวกงฺขนฺติ ชีวิตนฺ”ติ.

มหาสตฺโต อาห

๖๒. “กจฺจิ เต สาทิสี ภริยา
อสฺสวา ปิยภาณินี
ปุตฺตรูปยสูเปตา
ตว ฉนฺทวสานุคา”ติ.

ราชา อาห

๖๓. “อโถ เม สาทิสี ภริยา
อสฺสวา ปิยภาณินี
ปุตฺตรูปยสูเปตา
มม ฉนฺทวสานุคา”ติ.

ตตฺถ **ราชานนฺติ** สาคลราชานํ. **วงฺกงฺโคติ** หํสราชา.

พระราชาตรัสตอบว่า

๖๑. “โทษอะไร ๆ ย่อมไม่มีในหมู่อำมาตย์ของเรา และอำมาตย์เหล่านั้นย่อมไม่ห่วงใยชีวิต เพราะประโยชน์ของเรา”.

พระมหาสัตว์ทูลถามว่า

๖๒. “พระอัครมเหสีของพระองค์ เป็นผู้มีชาติเสมอกัน ทรงเชื่อฟัง มีปกติตรัสวาจาอันน่ารัก ทรงประกอบด้วยพระโอรส พระรูปโฉม ทรงคล้อยตามพระราชอัธยาศัย ของพระองค์แลหรือ”.

พระราชาตรัสตอบว่า

๖๓. “พระอัครมเหสีของเรา เป็นผู้มีชาติเสมอกัน ทรงเชื่อฟัง มีปกติตรัสวาจาน่ารัก ทรงประกอบด้วยพระโอรส พระรูปโฉมและอิสริยยศ ทรงคล้อยตามอำนาจ ความพอใจของเรา”.

ในคำเหล่านั้น คำว่า **พระราชา** ได้แก่ พระเจ้าสาคลราช. คำว่า **หงส์** ได้แก่ พญาหงส์ (ธตรฐ).

ธมฺเมน มนุสาสสีติ ธมฺเมน อนุสาสสิ. **โทโสติ** อปราโธ. **ตวตฺเถสูติ** อุปฺปนฺเนสุ ตว ยุทฺธาทีสุ อตฺเถสุ.

คำว่า **ปกครองโดยธรรม** คือ ทรงสั่งสอนโดยธรรม. คำว่า **โทษ** คือความผิด. คำว่า **ในประโยชน์ของพระองค์** คือในประโยชน์ทั้งหลาย มีการรบเป็นต้นของพระองค์ ซึ่งเกิดขึ้นแล้ว.

นาวกงฺขนฺตีติ อุรๆ ทตฺวา ปริจฺจชนฺตา กิญฺจิ อตฺตโน ชีวิตๆ น ปตฺเถนฺติ ชีวิตๆ จชิตฺวา ตเววตฺถๆ กโรนฺติ.

คำว่า **ไม่ห่วงใย** ความว่า อำมาตย์เหล่านั้น ยอมเสียสละถวายอก ไม่ปรารถนาชีวิตของตนน้อยหนึ่ง คือสละชีวิตกระทำประโยชน์เพื่อพระองค์เท่านั้น.

สาทิสีติ สมานชาติกา. **อสฺสวาติ** วจนสมฺปฏิจฺฉกา. **ปุตฺตรูปยสูเปตาติ** ปุตฺเตหิ จ รูเปหิ จ ยเสหิ จ อุเปตา.

คำว่า **เสมอกัน** คือเป็นผู้มีชาติเสมอกัน. คำว่า **เชื่อฟัง** คือเป็นผู้รับเอาถ้อยคำ. คำว่า **ประกอบด้วยพระโอรส พระรูปโฉมและอิสริยยศ** คือเป็นผู้เข้าถึงแล้ว ด้วยพระโอรสทั้งหลายพระรูปโฉมทั้งหลาย และอิสริยยศทั้งหลาย.

ตว ฉนฺทวสานุคาติ กจฺจิ ตว อชฺฌาสยๆ ตว วสๆ อนุวตฺตติ น อตฺตโน จิตฺตวเสน วตฺตตีติ ปุจฺฉติ.

คำว่า **คล้อยตามพระราชอัธยาศัยของพระองค์** พญาหงส์ทูลถามว่า พระอัครมเหสี ทรงเป็นไปตามพระราชอัธยาศัยของพระองค์ คืออำนาจของพระองค์หรือ อธิบายว่า ย่อมไม่เป็นไปด้วยอำนาจแห่งจิตของตนหรือ.

เอวๆ โพธิสตฺเตน ปฏิสนฺถาเร กเต ปุน ราชา เตน สทฺธึ กถๆ กเถนฺโต อาห

เมื่อพระโพธิสัตว์กระทำปฏิสันถารด้วยประการฉะนี้แล้ว พระราชาเมื่อจะตรัสถ้อยคำกับพญาหงส์นั้นอีก จึงตรัสว่า

๖๔. "ภวนฺนุ กจฺจิ นุ มหา-
สตฺตุหตฺถตฺตคตํ คโต
ทุกฺขมาปชฺช วิปุลํ
ตสฺมึ ปฐมมาปเท.

๖๕. กจฺจิ ยนฺนาปติตฺวาน
ทณฺเฑน สมโปถยิ
เอวเมเตสํ ชมฺมานํ
ปาติกํ ภวติ ตาวเท"ติ.

หํสราชา อาห

๖๖. "เขมมาสิ มหาราช
เอวมาปริยาสติ
น จายํ กิญฺจิรสฺมาสุ
สตฺตุว สมปชฺชถ.

๖๗. ปจฺจกมฺปิตฺถ เนสาโท
ปุพฺเพว อชฺฌภาสถ
ตทายํ สุมุโขเยว
ปณฺฑิโต ปจฺจภาสถ.

๖๘. ตสฺส ตํ วจนํ สุตฺวา
ปสาทมยมชฺฌคา
ตโต มํ ปามุจิ ปาสา
อนุญฺญาสิ สุเขน จ.

๖๙. อิทญฺจ สุมุเขเนว
เอตทตฺถาย จินฺติตํ

๖๔. "ก็ท่านตกอยู่ในเงื้อมมือ ของมหาศัตรู ได้รับทุกข์ใหญ่หลวง ในเบื้องต้น พึงถึงทุกข์นั้นบ้างแลหรือ.

๖๕. นายพรานวิ่งเข้าไปโบยตีท่าน ด้วยท่อนไม้แลหรือ เพราะว่าปกติของคนหยาบช้าเหล่านี้ ย่อมมีเป็นประจำอยู่อย่างนั้น".

พญาหงส์ทูลตอบว่า

๖๖. "ข้าแต่มหาราชเจ้า ในยามมีความทุกข์อย่างนี้ ความปลอดโปร่งใจ ย่อมมี ด้วยว่านายพรานนี้มิได้ทำอะไร ๆ ในข้าพระองค์ทั้งสองเหมือนอย่างศัตรู.

๖๗. นายพรานค่อย ๆ เดินเข้าไปหา และได้ปราศรัยขึ้นก่อน ในกาลนั้น สุมุขหงส์บัณฑิตผู้นี้ได้กล่าวตอบ.

๖๘. นายพราน ได้ฟังคำนั้นของสุมุขหงส์นั้นแล้ว ก็เกิดความเลื่อมใส ปล่อยข้าพระองค์จากบ่วงนั้นและอนุญาตให้ข้าพระองค์กลับไปได้ตามสบาย.

๖๙. สุมุขหงส์ปรารถนาทรัพย์ เพื่อนายพรานนี้ จึงคิดชวนกันมาในสำนัก

โภโต สกาเส อาคมนํ
เอตสฺส ธนมิจฺฉตา"ติ.

ของพระองค์ เพื่อประโยชน์แก่
นายพรานนี้".

ราชา อาห

พระราชาจึงตรัสว่า

๗๐. "สฺวาคตญฺเจวิทํ ภวตํ
ปตีโต จสฺมิ ทสฺสนา
เอโส จาปิ พหุ์ วิตฺตํ
ลภตํ ยาวทิจฺฉตี"ติ.

๗๐. "ก็การมาของท่านผู้เจริญนี้ เป็นการมาดีแล้ว และเราก็เบิกบานเพราะได้เห็นท่านทั้งสอง แม้นายพรานนี้ก็จะได้ทรัพย์ เครื่องปลื้มใจเป็นอันมาก สมตามที่เขาปรารถนา".

ตตฺถ **มหาสตฺตุหตฺถตฺตตํ คโตติ** มหนฺตสฺส สตฺตุโน หตฺถตฺถคโต. **อาปติตฺวานาติ** อุปธาวิตฺวา. **ปาติกนฺติ** ปากติกํ. อยเมว วา ปาโฐ.

ในคำเหล่านั้น คำว่า **ตกอยู่ในเงื้อมมือของมหาศัตรู** คือไปแล้วในเงื้อมมือของศัตรูผู้ใหญ่. คำว่า **วิ่งเข้าไป** คือ วิ่งตรงไป. คำว่า **ปรกติ** คือ ตามปรกติ. อีกอย่างหนึ่ง บาลีก็อย่างนี้เหมือนกัน.

อิทํ วุตฺตํ โหติ เอเตสํ หิ ชมฺมานํ ตาวเทว เอวํ ปากติกํ โหติ สกุเณ ทณฺเฑน โปเถตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปนฺโต เวตฺตนํ ลภิสฺสติ.

มีคำกล่าวอธิบายว่า ก็บุคคลผู้หยาบคายเหล่านี้ ย่อมมีปกติเป็นอย่างนี้ เหมือนกันหมด เขาใช้ไม้ทุบตีนกทั้งหลายแล้วให้ถึงความสิ้นชีวิต จักได้ค่าจ้าง.

กิญฺจิรสฺมาสฺวติ กิญฺจิ อเมฺหสุ. **สตฺตุวาติ** สตฺตุ วิย. **ปจฺจกมฺปีตฺถาติ** มหาราช เอส อเมฺห ทิสฺวา พหฺวาติสญฺญาย โถกํ โอสกฺกิตฺถ.

คำว่า **ไม่ได้ทำอะไร ๆ ในข้าพระองค์ทั้งสอง** คือมิได้ล่วงเกินอะไร ๆ ในข้าพระองค์ทั้งสอง. คำว่า **เหมือนศัตรู** คือเป็นประดุจศัตรู. คำว่า **นายพรานค่อย ๆ เดินเข้าไปหา** ความว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า นายพรานนี้เห็นข้าพระองค์

มจร. ๑๘-๓. ๒๕๓๙ - ๑๕๘

แล้ว ย่องเข้าไปหน่อยหนึ่ง ด้วยสำคัญว่าติดบ่วง.

ปุพฺเพวาติ อยเมว มํ ปฐมํ อชฺฌภาสิ. **ตทาติ** ตสฺมึ กาเล. **เอตทตฺถายาติ** เอตสฺส เนสาทปุตฺตสฺส อตฺถาย จินฺติตํ.

คำว่า **ก่อน** คือนายพรานนี้แลได้ปราศรัย กะเข้าพระองค์ก่อน. คำว่า **ในขณะนั้น** คือในกาลนั้น. คำว่า **เพื่อประโยชน์ของนายพรานนี้** คือคิดกันแล้วเพื่อประโยชน์แก่บุตรของนายพรานนี้.

ธนมิจฺฉตาติ เอตสฺส ธนํ อิจฺฉนฺเตน เตน ตว สนฺติกํ อมฺหากํ อาคมนํ จินฺติตํ. **สฺวาคตญฺเจวิทนฺติ** มา โภนฺโต จินฺตยนฺตุ อิทํ ภวนฺตานํ อิธาคมนํ สฺวาคตเมว. **ลภตนฺติ** ลภตุ.

คำว่า **ปรารถนาทรัพย์** ความว่า สุมุขหงส์นั้น ปรารถนาทรัพย์เพื่อนายพรานนี้ จึงคิดชักชวนข้าพระองค์มายังสำนักของพระองค์. คำว่า **การมาของท่านผู้เจริญนี้เป็นการมาดีแล้ว** ความว่า ท่านผู้เจริญทั้งสองอย่าคิดเลย การมาในที่นี้ของท่านผู้เจริญทั้งสองนี้ เป็นการมาดีทีเดียว. คำว่า **ต้องได้** คือจงได้.

เอวญฺจ ปน วตฺวา ราชา อญฺญตรํ อมจฺจํ โอโลเกตฺวา "กึ กโรมิ เทวา"ติ วุตฺเต "อิมํ เนสาทํ กปฺปิตเกสมสฺสุํ นฺหาตานุลิตฺตํ สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตํ กาเรตฺวา อาเนหี"ติ วตฺวา เตน ตถา กตฺวา อานีตสฺส สํวจฺฉเร สตสหสฺสุฏฺฐานกํ คามํ เทฺว อิตฺถิโย คเหตฺวา มหนฺตํ เคหํ รถวรญฺจ อญฺญญฺจ พหุํ หิรญฺญสุวณฺณํ

ก็แล พระราชาครั้นตรัสอย่างนั้นแล้ว ทรงมองดูอำมาตย์คนใดคนหนึ่ง เมื่ออำมาตย์กราบทูลว่า "ข้าพระองค์จะทำอะไรพระเจ้าข้า" ตรัสว่า "เจ้าจงนำนายพรานนี้ไปให้ช่างกัลบกตัดผมโกนหนวด ให้อาบน้ำลูบไล้ของหอมแล้วประดับด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง" เมื่ออำมาตย์นั้นนำนายพรานมากระทำตามรับสั่งนั้น แล้วพามาเฝ้า ทรงยกบ้านส่วยซึ่งเก็บส่วยได้แสนกหาปนะในปีหนึ่ง และ

อทาสิ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

หญิง ๒ คน พระราชทานแก่เขาแล้ว ได้พระราชทานเรือนหลังใหญ่ รถอันประเสริฐและเงินทองอย่างอื่นเป็นอันมาก. พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๗๑. "สนฺตปฺปยิตฺวา เนสาทํ
โภเคหิ มนุชาธิโป
อชฺฌภาสถ วงฺกงฺโค
วาจํ กณฺณสุขํ ภณนฺ"ติ.

๗๑. "พระราชา ผู้เป็นจอมแห่งมนุษย์ ยังนายพราน ให้เอิบอิ่มด้วยทรัพย์สมบัติทั้งหลาย พญาหงส์กล่าววาจาอันเป็นที่สบายหู ได้กล่าวอนุโมทนาแล้ว".

อถ มหาสตฺโต รญฺโญ ธมฺมํ เทเสสิ. โส ตสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา ตุฏฺฐหทโย "ธมฺมกถิกสฺส สกฺการํ กริสฺสามี"ติ เสตจฺฉตฺตํ ตสฺส ทตฺวา รชฺชํ ปฏิจฺฉาเปนฺโต อาห

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์แสดงธรรมแก่พระราชา. ท้าวเธอทรงสดับธรรมกถาของพระมหาสัตว์นั้นแล้ว ทรงดีพระทัย ทรงดำริว่า "เราจักทำสักการะ แก่พญาหงส์ผู้แสดงธรรม" จึงประทานเศวตฉัตรแก่พญาหงส์นั้น เมื่อจะให้พญาหงส์รับราชสมบัติ จึงตรัสว่า

๗๒. "ยํ ขลุ ธมฺมมาธีนํ
วโส วตฺตติ กิญฺจิ นํ
สพฺพตฺถิสฺสริยํ ภวตํ
ปสาสถ ยทิจฺฉถ.

๗๒. "ได้ยินว่า อำนาจของเราผู้ทรงธรรม ย่อมเป็นไปในที่เท่าใด ที่เท่านั้น มีประมาณน้อย ความเป็นใหญ่ในที่ทั้งปวง จงมีแก่ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงปกครอง ตามที่ปรารถนาเถิด.

๗๓. ทานตฺถํ อุปโภคตฺถุ วา
ยํ จญฺญํ อุปกปฺปติ

๗๓. ทานวัตถุก็ดี เครื่องอุปโภคก็ดี สิ่งอื่นใด ที่เข้าไปสำเร็จประโยชน์

เอตๆ ททามิ โว วิตฺตๆ
อิสฺสริยๆ วิสฺสชามิ โว"ติ.

เราขอยกสิ่งนั้น ซึ่งล้วนเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจให้แก่ท่าน และเราขอสละความเป็นใหญ่ แก่ท่านด้วย".

ตตฺถ **วโส วตฺตตีติ** ยตฺถ มม วโส วตฺตติ.

ในคำเหล่านั้น คำว่า **อำนาจของเราย่อมเป็นไป** คืออำนาจของเราย่อมเป็นไปในที่เท่าใด.

กิญฺจิ นนฺติ ตๆ อปฺปมตฺตกมฺปิ. **สพฺพตฺถิสฺสริยนฺติ** สพฺพๆ วิภวๆ ตๆเยว อิสฺสริยๆ อตฺถุ.

คำว่า **ที่นั้นมีประมาณน้อย** คือสถานที่แม้นั้นมีประมาณเล็กน้อย. คำว่า **ความเป็นใหญ่ในที่ทั้งปวง** ความว่า สมบัติทั้งหมดและความเป็นใหญ่นั้นนั่นแล จงมีแก่ท่าน.

ยๆ จญฺญๆ อุปกปฺปตีติ ปุญฺญกามตาย ทานตฺถๆ วา ฉตฺตๆ อุสฺสาเปตฺวา รชฺชเมว อุปโยคๆ วา ยๆ วา อญฺญๆ ตุมฺหากๆ รุจฺจติ ตๆ กโรถ. **เอตๆ ททามิ โว วิตฺตนฺติ** สทฺธิเยว เสตจฺฉตฺเตน มม สนฺตกๆ อิสฺสริยๆ วิสชฺชามิ เต.

คำว่า **สิ่งอื่นใดที่เข้าไปสำเร็จประโยชน์** ความว่า สิ่งของเครื่องบำเพ็ญทาน เพราะความเป็นผู้ใคร่ในบุญก็ดี การยกเศวตฉัตรขึ้นเสวยราชสมบัติก็ดี หรือขอสิ่งอื่นใด ย่อมชอบใจแก่ท่าน ขอเชิญท่านจงทำสิ่งนั้นเถิด. คำว่า **เราขอยกสิ่งนั้น ล้วนเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจแก่ท่าน** ความว่า เราสละความเป็นใหญ่อันเป็นของมีอยู่ของเรา พร้อมด้วยเศวตฉัตรให้แก่ท่าน.

อถ มหาสตฺโต รญฺญา ทินฺนๆ เสตจฺฉตฺตๆ ปุน ตสฺเสว อทาสิ. ราชา จินฺเตสิ "หๆสรญฺโญ ตาว เม

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ได้ถวายเศวตฉัตรที่พระราชาประทานแล้ว กลับคืนแก่พระองค์อีกนั้นแล. พระราชาทรง

ธมฺมกถา สุตา ลุทฺทปุตฺเตน ปน อยํ สุมุโข มธุรกโถติ อติวิย วณฺณิโต อิมสฺสาปิ ธมฺมกถํ โสสฺสามี"ติ. โส เตน สทฺธึ สลฺลปนฺโต อนนฺตรํ คาถมาห

ดำริว่า "เราได้ฟังธรรมกถาของพญาหงส์ก่อนแล้ว แต่ว่าเราถูกบุตรของนายพรานสรรเสริญเหลือเกินว่า สุมุขหงส์นี้มีถ้อยคำไพเราะ จักฟังธรรมกถาของสุมุขหงส์ผู้นี้บ้าง". ท้าวเธอเมื่อจะทรงสนทนากับสุมุขหงส์นั้น จึงตรัสคาถาอันเป็นลำดับต่อไปว่า

๗๔. "ยถา จ มยายํ สุขุโม
อชฺฌภาเสยฺย ปณฺฑิโต
กามสา พุทฺธิสมฺปนฺโน
ตมสฺส ปรมปฺปิยนฺ"ติ.

๗๔. "ก็ถ้าว่าสุมุขหงส์นี้ เป็นบัณฑิตสมบูรณ์ด้วยปัญญา พึงเจรจาแก่เราตามปรารถนา ข้อนั้นพึงเป็นที่รักอย่างยิ่งของเรา".

ตตฺถ **ยถา**ติ ยทิ. อิทํ วุตฺตํ โหติ "ยทิ จ เม อยํ สุมุโข ปณฺฑิโต พุทฺธิสมฺปนฺโน กามสา อตฺตโน รุจิยา อชฺฌภาเสยฺย ตํ เม ปรมปฺปิยํ อสฺสา"ติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ยถา** คือ ถ้าว่า. มีคำอธิบายที่ท่านกล่าวไว้ว่า "ก็ถ้าว่าสุมุขหงส์นี้เป็นบัณฑิต ถึงพร้อมแล้วด้วยความรู้ ก็พึงเจรจาแก่เราตามความปรารถนา คือตามความพอใจของตน ข้อนั้นจะพึงเป็นที่รักอย่างยิ่งของเรา".

ตโต สุมุโข อาห

ลำดับนั้น สุมุขหงส์กราบทูลว่า

๗๕. "อหํ ขลุ มหาราช
นาคราชาริวนฺตรํ
ปฏิวตฺตุํ น สกฺโกมิ
น เม โส วินโย สิยา.

๗๕. "ข้าแต่มหาราช ได้ยินว่าข้าพระองค์ไม่อาจจะพูดแทรกแซงขึ้น ในระหว่าง เหมือนพญานาคเลื้อยเข้าไปแทรกในระหว่างศิลาไม่ได้ ฉะนั้น ข้อนั้น ไม่ใช่วินัยของข้าพระองค์.

๗๑ - ๓๒ น.น. ๒๗๓ ๒๗๔ ๒๗๕ ๒๗๖ ๒๗๗ ๒๗๘ ๒๗๙ ๒๘๐ ๒๘๑ ๒๘๒ ๒๘๓ ๒๘๔ ๒๘๕ ๒๘๖ ๒๘๗ ๒๘๘ ๒๘๙ ๒๙๐ ๒๙๑ ๒๙๒ ๒๙๓ ๒๙๔ ๒๙๕ ๒๙๖ ๒๙๗ ๒๙๘ ๒๙๙ ๓๐๐ ๓๐๑ ๓๐๒ ๓๐๓ ๓๐๔ ๓๐๕ ๓๐๖ ๓๐๗ ๓๐๘ ๓๐๙ ๓๑๐ ๓๑๑ ๓๑๒ ๓๑๓ ๓๑๔ ๓๑๕ ๓๑๖ ๓๑๗ ๓๑๘ ๓๑๙ ๓๒๐ ๓๒๑ ๓๒๒ ๓๒๓ ๓๒๔ ๓๒๕ ๓๒๖ ๓๒๗ ๓๒๘ ๓๒๙ ๓๓๐ ๓๓๑ ๓๓๒ ๓๓๓ ๓๓๔ ๓๓๕ ๓๓๖ ๓๓๗ ๓๓๘ ๓๓๙ ๓๔๐ ๓๔๑ ๓๔๒ ๓๔๓ ๓๔๔ ๓๔๕ ๓๔๖ ๓๔๗ ๓๔๘ ๓๔๙ ๓๕๐ ๓๕๑ ๓๕๒ ๓๕๓ ๓๕๔ ๓๕๕ ๓๕๖ ๓๕๗ ๓๕๘ ๓๕๙ ๓๖๐ ๓๖๑ ๓๖๒ ๓๖๓ ๓๖๔ ๓๖๕ ๓๖๖ ๓๖๗ ๓๖๘ ๓๖๙ ๓๗๐ ๓๗๑ ๓๗๒ ๓๗๓ ๓๗๔ ๓๗๕ ๓๗๖ ๓๗๗ ๓๗๘ ๓๗๙ ๓๘๐ ๓๘๑ ๓๘๒ ๓๘๓ ๓๘๔ ๓๘๕ ๓๘๖ ๓๘๗ ๓๘๘ ๓๘๙ ๓๙๐ ๓๙๑ ๓๙๒ ๓๙๓ ๓๙๔ ๓๙๕ ๓๙๖ ๓๙๗ ๓๙๘ ๓๙๙ ๔๐๐ ๔๐๑ ๔๐๒ ๔๐๓ ๔๐๔ ๔๐๕ ๔๐๖ ๔๐๗ ๔๐๘ ๔๐๙ ๔๑๐ ๔๑๑ ๔๑๒ ๔๑๓ ๔๑๔ ๔๑๕ ๔๑๖ ๔๑๗ ๔๑๘ ๔๑๙ ๔๒๐ ๔๒๑ ๔๒๒ ๔๒๓ ๔๒๔ ๔๒๕ ๔๒๖ ๔๒๗ ๔๒๘ ๔๒๙ ๔๓๐ ๔๓๑ ๔๓๒ ๔๓๓ ๔๓๔ ๔๓๕ ๔๓๖ ๔๓๗ ๔๓๘ ๔๓๙ ๔๔๐ ๔๔๑ ๔๔๒ ๔๔๓ ๔๔๔ ๔๔๕ ๔๔๖ ๔๔๗ ๔๔๘ ๔๔๙ ๔๕๐ ๔๕๑ ๔๕๒ ๔๕๓ ๔๕๔ ๔๕๕ ๔๕๖ ๔๕๗ ๔๕๘ ๔๕๙ ๔๖๐ ๔๖๑ ๔๖๒ ๔๖๓ ๔๖๔ ๔๖๕ ๔๖๖ ๔๖๗ ๔๖๘ ๔๖๙ ๔๗๐ ๔๗๑ ๔๗๒ ๔๗๓ ๔๗๔ ๔๗๕ ๔๗๖ ๔๗๗ ๔๗๘ ๔๗๙ ๔๘๐ ๔๘๑ ๔๘๒ ๔๘๓ ๔๘๔ ๔๘๕ ๔๘๖ ๔๘๗ ๔๘๘ ๔๘๙ ๔๙๐ ๔๙๑ ๔๙๒ ๔๙๓ ๔๙๔ ๔๙๕ ๔๙๖ ๔๙๗ ๔๙๘ ๔๙๙ ๕๐๐ ๕๐๑ ๕๐๒ ๕๐๓ ๕๐๔ ๕๐๕ ๕๐๖ ๕๐๗ ๕๐๘ ๕๐๙ ๕๑๐ ๕๑๑ ๕๑๒ ๕๑๓ ๕๑๔ ๕๑๕ ๕๑๖ ๕๑๗ ๕๑๘ ๕๑๙ ๕๒๐ ๕๒๑ ๕๒๒ ๕๒๓ ๕๒๔ ๕๒๕ ๕๒๖ ๕๒๗ ๕๒๘ ๕๒๙ ๕๓๐ ๕๓๑ ๕๓๒ ๕๓๓ ๕๓๔ ๕๓๕ ๕๓๖ ๕๓๗ ๕๓๘ ๕๓๙ ๕๔๐ ๕๔๑ ๕๔๒ ๕๔๓ ๕๔๔ ๕๔๕ ๕๔๖ ๕๔๗ ๕๔๘ ๕๔๙ ๕๕๐ ๕๕๑ ๕๕๒ ๕๕๓ ๕๕๔ ๕๕๕ ๕๕๖ ๕๕๗ ๕๕๘ ๕๕๙ ๕๖๐ ๕๖๑ ๕๖๒ ๕๖๓ ๕๖๔ ๕๖๕ ๕๖๖ ๕๖๗ ๕๖๘ ๕๖๙ ๕๗๐ ๕๗๑ ๕๗๒ ๕๗๓ ๕๗๔ ๕๗๕ ๕๗๖ ๕๗๗ ๕๗๘ ๕๗๙ ๕๘๐ ๕๘๑ ๕๘๒ ๕๘๓ ๕๘๔ ๕๘๕ ๕๘๖ ๕๘๗ ๕๘๘ ๕๘๙ ๕๙๐ ๕๙๑ ๕๙๒ ๕๙๓ ๕๙๔ ๕๙๕ ๕๙๖ ๕๙๗ ๕๙๘ ๕๙๙ ๖๐๐ ๖๐๑ ๖๐๒ ๖๐๓ ๖๐๔ ๖๐๕ ๖๐๖ ๖๐๗ ๖๐๘ ๖๐๙ ๖๑๐ ๖๑๑ ๖๑๒ ๖๑๓ ๖๑๔ ๖๑๕ ๖๑๖ ๖๑๗ ๖๑๘ ๖๑๙ ๖๒๐ ๖๒๑ ๖๒๒ ๖๒๓ ๖๒๔ ๖๒๕ ๖๒๖ ๖๒๗ ๖๒๘ ๖๒๙ ๖๓๐ ๖๓๑ ๖๓๒ ๖๓๓ ๖๓๔ ๖๓๕ ๖๓๖ ๖๓๗ ๖๓๘ ๖๓๙ ๖๔๐ ๖๔๑ ๖๔๒ ๖๔๓ ๖๔๔ ๖๔๕ ๖๔๖ ๖๔๗ ๖๔๘ ๖๔๙ ๖๕๐ ๖๕๑ ๖๕๒ ๖๕๓ ๖๕๔ ๖๕๕ ๖๕๖ ๖๕๗ ๖๕๘ ๖๕๙ ๖๖๐ ๖๖๑ ๖๖๒ ๖๖๓ ๖๖๔ ๖๖๕ ๖๖๖ ๖๖๗ ๖๖๘ ๖๖๙ ๖๗๐ ๖๗๑ ๖๗๒ ๖๗๓ ๖๗๔ ๖๗๕ ๖๗๖ ๖๗๗ ๖๗๘ ๖๗๙ ๖๘๐ ๖๘๑ ๖๘๒ ๖๘๓ ๖๘๔ ๖๘๕ ๖๘๖ ๖๘๗ ๖๘๘ ๖๘๙ ๖๙๐ ๖๙๑ ๖๙๒ ๖๙๓ ๖๙๔ ๖๙๕ ๖๙๖ ๖๙๗ ๖๙๘ ๖๙๙ ๗๐๐ ๗๐๑ ๗๐๒ ๗๐๓ ๗๐๔ ๗๐๕ ๗๐๖ ๗๐๗ ๗๐๘ ๗๐๙ ๗๑๐ ๗๑๑ ๗๑๒ ๗๑๓ ๗๑๔ ๗๑๕ ๗๑๖ ๗๑๗ ๗๑๘ ๗๑๙ ๗๒๐ ๗๒๑ ๗๒๒ ๗๒๓ ๗๒๔ ๗๒๕ ๗๒๖ ๗๒๗ ๗๒๘ ๗๒๙ ๗๓๐ ๗๓๑ ๗๓๒ ๗๓๓ ๗๓๔ ๗๓๕ ๗๓๖ ๗๓๗ ๗๓๘ ๗๓๙ ๗๔๐ ๗๔๑ ๗๔๒ ๗๔๓ ๗๔๔ ๗๔๕ ๗๔๖ ๗๔๗ ๗๔๘ ๗๔๙ ๗๕๐ ๗๕๑ ๗๕๒ ๗๕๓ ๗๕๔ ๗๕๕ ๗๕๖ ๗๕๗ ๗๕๘ ๗๕๙ ๗๖๐ ๗๖๑ ๗๖๒ ๗๖๓ ๗๖๔ ๗๖๕ ๗๖๖ ๗๖๗ ๗๖๘ ๗๖๙ ๗๗๐ ๗๗๑ ๗๗๒ ๗๗๓ ๗๗๔ ๗๗๕ ๗๗๖ ๗๗๗ ๗๗๘ ๗๗๙ ๗๘๐ ๗๘๑ ๗๘๒ ๗๘๓ ๗๘๔ ๗๘๕ ๗๘๖ ๗๘๗ ๗๘๘ ๗๘๙ ๗๙๐ ๗๙๑ ๗๙๒ ๗๙๓ ๗๙๔ ๗๙๕ ๗๙๖ ๗๙๗ ๗๙๘ ๗๙๙ ๘๐๐ ๘๐๑ ๘๐๒ ๘๐๓ ๘๐๔ ๘๐๕ ๘๐๖ ๘๐๗ ๘๐๘ ๘๐๙ ๘๑๐ ๘๑๑ ๘๑๒ ๘๑๓ ๘๑๔ ๘๑๕ ๘๑๖ ๘๑๗ ๘๑๘ ๘๑๙ ๘๒๐ ๘๒๑ ๘๒๒ ๘๒๓ ๘๒๔ ๘๒๕ ๘๒๖ ๘๒๗ ๘๒๘ ๘๒๙ ๘๓๐ ๘๓๑ ๘๓๒ ๘๓๓ ๘๓๔ ๘๓๕ ๘๓๖ ๘๓๗ ๘๓๘ ๘๓๙ ๘๔๐ ๘๔๑ ๘๔๒ ๘๔๓ ๘๔๔ ๘๔๕ ๘๔๖ ๘๔๗ ๘๔๘ ๘๔๙ ๘๕๐ ๘๕๑ ๘๕๒ ๘๕๓ ๘๕๔ ๘๕๕ ๘๕๖ ๘๕๗ ๘๕๘ ๘๕๙ ๘๖๐ ๘๖๑ ๘๖๒ ๘๖๓ ๘๖๔ ๘๖๕ ๘๖๖ ๘๖๗ ๘๖๘ ๘๖๙ ๘๗๐ ๘๗๑ ๘๗๒ ๘๗๓ ๘๗๔ ๘๗๕ ๘๗๖ ๘๗๗ ๘๗๘ ๘๗๙ ๘๘๐ ๘๘๑ ๘๘๒ ๘๘๓ ๘๘๔ ๘๘๕ ๘๘๖ ๘๘๗ ๘๘๘ ๘๘๙ ๘๙๐ ๘๙๑ ๘๙๒ ๘๙๓ ๘๙๔ ๘๙๕ ๘๙๖ ๘๙๗ ๘๙๘ ๘๙๙ ๙๐๐ ๙๐๑ ๙๐๒ ๙๐๓ ๙๐๔ ๙๐๕ ๙๐๖ ๙๐๗ ๙๐๘ ๙๐๙ ๙๑๐ ๙๑๑ ๙๑๒ ๙๑๓ ๙๑๔ ๙๑๕ ๙๑๖ ๙๑๗ ๙๑๘ ๙๑๙ ๙๒๐ ๙๒๑ ๙๒๒ ๙๒๓ ๙๒๔ ๙๒๕ ๙๒๖ ๙๒๗ ๙๒๘ ๙๒๙ ๙๓๐ ๙๓๑ ๙๓๒ ๙๓๓ ๙๓๔ ๙๓๕ ๙๓๖ ๙๓๗ ๙๓๘ ๙๓๙ ๙๔๐ ๙๔๑ ๙๔๒ ๙๔๓ ๙๔๔ ๙๔๕ ๙๔๖ ๙๔๗ ๙๔๘ ๙๔๙ ๙๕๐ ๙๕๑ ๙๕๒ ๙๕๓ ๙๕๔ ๙๕๕ ๙๕๖ ๙๕๗ ๙๕๘ ๙๕๙ ๙๖๐ ๙๖๑ ๙๖๒ ๙๖๓ ๙๖๔ ๙๖๕ ๙๖๖ ๙๖๗ ๙๖๘ ๙๖๙ ๙๗๐ ๙๗๑ ๙๗๒ ๙๗๓ ๙๗๔ ๙๗๕ ๙๗๖ ๙๗๗ ๙๗๘ ๙๗๙ ๙๘๐ ๙๘๑ ๙๘๒ ๙๘๓ ๙๘๔ ๙๘๕ ๙๘๖ ๙๘๗ ๙๘๘ ๙๘๙ ๙๙๐ ๙๙๑ ๙๙๒ ๙๙๓ ๙๙๔ ๙๙๕ ๙๙๖ ๙๙๗ ๙๙๘ ๙๙๙ ๑๐๐๐ ๑๐๐๑ ๑๐๐๒ ๑๐๐๓ ๑๐๐๔ ๑๐๐๕ ๑๐๐๖ ๑๐๐๗ ๑๐๐๘ ๑๐๐๙ ๑๐๑๐ ๑๐๑๑ ๑๐๑๒ ๑๐๑๓ ๑๐๑๔ ๑๐๑๕ ๑๐๑๖ ๑๐๑๗ ๑๐๑๘ ๑๐๑๙ ๑๐๒๐ ๑๐๒๑ ๑๐๒๒ ๑๐๒๓ ๑๐๒๔ ๑๐๒๕ ๑๐๒๖ ๑๐๒๗ ๑๐๒๘ ๑๐๒๙ ๑๐๓๐ ๑๐๓๑ ๑๐๓๒ ๑๐๓๓ ๑๐๓๔ ๑๐๓๕ ๑๐๓๖ ๑๐๓๗ ๑๐๓๘ ๑๐๓๙ ๑๐๔๐ ๑๐๔๑ ๑๐๔๒ ๑๐๔๓ ๑๐๔๔ ๑๐๔๕ ๑๐๔๖ ๑๐๔๗ ๑๐๔๘ ๑๐๔๙ ๑๐๕๐ ๑๐๕๑ ๑๐๕๒ ๑๐๕๓ ๑๐๕๔ ๑๐๕๕ ๑๐๕๖ ๑๐๕๗ ๑๐๕๘ ๑๐๕๙ ๑๐๖๐ ๑๐๖๑ ๑๐๖๒ ๑๐๖๓ ๑๐๖๔ ๑๐๖๕ ๑๐๖๖ ๑๐๖๗ ๑๐๖๘ ๑๐๖๙ ๑๐๗๐ ๑๐๗๑ ๑๐๗๒ ๑๐๗๓ ๑๐๗๔ ๑๐๗๕ ๑๐๗๖ ๑๐๗๗ ๑๐๗๘ ๑๐๗๙ ๑๐๘๐ ๑๐๘๑ ๑๐๘๒ ๑๐๘๓ ๑๐๘๔ ๑๐๘๕ ๑๐๘๖ ๑๐๘๗ ๑๐๘๘ ๑๐๘๙ ๑๐๙๐ ๑๐๙๑ ๑๐๙๒ ๑๐๙๓ ๑๐๙๔ ๑๐๙๕ ๑๐๙๖ ๑๐๙๗ ๑๐๙๘ ๑๐๙๙ ๑๑๐๐ ๑๑๐๑ ๑๑๐๒ ๑๑๐๓ ๑๑๐๔ ๑๑๐๕ ๑๑๐๖ ๑๑๐๗ ๑๑๐๘ ๑๑๐๙ ๑๑๑๐ ๑๑๑๑ ๑๑๑๒ ๑๑๑๓ ๑๑๑๔ ๑๑๑๕ ๑๑๑๖ ๑๑๑๗ ๑๑๑๘ ๑๑๑๙ ๑๑๒๐ ๑๑๒๑ ๑๑๒๒ ๑๑๒๓ ๑๑๒๔ ๑๑๒๕ ๑๑๒๖ ๑๑๒๗ ๑๑๒๘ ๑๑๒๙ ๑๑๓๐ ๑๑๓๑ ๑๑๓๒ ๑๑๓๓ ๑๑๓๔ ๑๑๓๕ ๑๑๓๖ ๑๑๓๗ ๑๑๓๘ ๑๑๓๙ ๑๑๔๐ ๑๑๔๑ ๑๑๔๒ ๑๑๔๓ ๑๑๔๔ ๑๑๔๕ ๑๑๔๖ ๑๑๔๗ ๑๑๔๘ ๑๑๔๙ ๑๑๕๐ ๑๑๕๑ ๑๑๕๒ ๑๑๕๓ ๑๑๕๔ ๑๑๕๕ ๑๑๕๖ ๑๑๕๗ ๑๑๕๘ ๑๑๕๙ ๑๑๖๐ ๑๑๖๑ ๑๑๖๒ ๑๑๖๓ ๑๑๖๔ ๑๑๖๕ ๑๑๖๖ ๑๑๖๗ ๑๑๖๘ ๑๑๖๙ ๑๑๗๐ ๑๑๗๑ ๑๑๗๒ ๑๑๗๓ ๑๑๗๔ ๑๑๗๕ ๑๑๗๖ ๑๑๗๗ ๑๑๗๘ ๑๑๗๙ ๑๑๘๐ ๑๑๘๑ ๑๑๘๒ ๑๑๘๓ ๑๑๘๔ ๑๑๘๕ ๑๑๘๖ ๑๑๘๗ ๑๑๘๘ ๑๑๘๙ ๑๑๙๐ ๑๑๙๑ ๑๑๙๒ ๑๑๙๓ ๑๑๙๔ ๑๑๙๕ ๑๑๙๖ ๑๑๙๗ ๑๑๙๘ ๑๑๙๙ ๑๒๐๐ ๑๒๐๑ ๑๒๐๒ ๑๒๐๓ ๑๒๐๔ ๑๒๐๕ ๑๒๐๖ ๑๒๐๗ ๑๒๐๘ ๑๒๐๙ ๑๒๑๐ ๑๒๑๑ ๑๒๑๒ ๑๒๑๓ ๑๒๑๔ ๑๒๑๕ ๑๒๑๖ ๑๒๑๗ ๑๒๑๘ ๑๒๑๙ ๑๒๒๐ ๑๒๒๑ ๑๒๒๒ ๑๒๒๓ ๑๒๒๔ ๑๒๒๕ ๑๒๒๖ ๑๒๒๗ ๑๒๒๘ ๑๒๒๙ ๑๒๓๐ ๑๒๓๑ ๑๒๓๒ ๑๒๓๓ ๑๒๓๔ ๑๒๓๕ ๑๒๓๖ ๑๒๓๗ ๑๒๓๘ ๑๒๓๙ ๑๒๔๐ ๑๒๔๑ ๑๒๔๒ ๑๒๔๓ ๑๒๔๔ ๑๒๔๕ ๑๒๔๖ ๑๒๔๗ ๑๒๔๘ ๑๒๔๙ ๑๒๕๐ ๑๒๕๑ ๑๒๕๒ ๑๒๕๓ ๑๒๕๔ ๑๒๕๕ ๑๒๕๖ ๑๒๕๗ ๑๒๕๘ ๑๒๕๙ ๑๒๖๐ ๑๒๖๑ ๑๒๖๒ ๑๒๖๓ ๑๒๖๔ ๑๒๖๕ ๑๒๖๖ ๑๒๖๗ ๑๒๖๘ ๑๒๖๙ ๑๒๗๐ ๑๒๗๑ ๑๒๗๒ ๑๒๗๓ ๑๒๗๔ ๑๒๗๕ ๑๒๗๖ ๑๒๗๗ ๑๒๗๘ ๑๒๗๙ ๑๒๘๐ ๑๒๘๑ ๑๒๘๒ ๑๒๘๓ ๑๒๘๔ ๑๒๘๕ ๑๒๘๖ ๑๒๘๗ ๑๒๘๘ ๑๒๘๙ ๑๒๙๐ ๑๒๙๑ ๑๒๙๒ ๑๒๙๓ ๑๒๙๔ ๑๒๙๕ ๑๒๙๖ ๑๒๙๗ ๑๒๙๘ ๑๒๙๙ ๑๓๐๐ ๑๓๐๑ ๑๓๐๒ ๑๓๐๓ ๑๓๐๔ ๑๓๐๕ ๑๓๐๖ ๑๓๐๗ ๑๓๐๘ ๑๓๐๙ ๑๓๑๐ ๑๓๑๑ ๑๓๑๒ ๑๓๑๓ ๑๓๑๔ ๑๓๑๕ ๑๓๑๖ ๑๓๑๗ ๑๓๑๘ ๑๓๑๙ ๑๓๒๐ ๑๓๒๑ ๑๓๒๒ ๑๓๒๓ ๑๓๒๔ ๑๓๒๕ ๑๓๒๖ ๑๓๒๗ ๑๓๒๘ ๑๓๒๙ ๑๓๓๐ ๑๓๓๑ ๑๓๓๒ ๑๓๓๓ ๑๓๓๔ ๑๓๓๕ ๑๓๓๖ ๑๓๓๗ ๑๓๓๘ ๑๓๓๙ ๑๓๔๐ ๑๓๔๑ ๑๓๔๒ ๑๓๔๓ ๑๓๔๔ ๑๓๔๕ ๑๓๔๖ ๑๓๔๗ ๑๓๔๘ ๑๓๔๙ ๑๓๕๐ ๑๓๕๑ ๑๓๕๒ ๑๓๕๓ ๑๓๕๔ ๑๓๕๕ ๑๓๕๖ ๑๓๕๗ ๑๓๕๘ ๑๓๕๙ ๑๓๖๐ ๑๓๖๑ ๑๓๖๒ ๑๓๖๓ ๑๓๖๔ ๑๓๖๕ ๑๓๖๖ ๑๓๖๗ ๑๓๖๘ ๑๓๖๙ ๑๓๗๐ ๑๓๗๑ ๑๓๗๒ ๑๓๗๓ ๑๓๗๔ ๑๓๗๕ ๑๓๗๖ ๑๓๗๗ ๑๓๗๘ ๑๓๗๙ ๑๓๘๐ ๑๓๘๑ ๑๓๘๒ ๑๓๘๓ ๑๓๘๔ ๑๓๘๕ ๑๓๘๖ ๑๓๘๗ ๑๓๘๘ ๑๓๘๙ ๑๓๙๐ ๑๓๙๑ ๑๓๙๒ ๑๓๙๓ ๑๓๙๔ ๑๓๙๕ ๑๓๙๖ ๑๓๙๗ ๑๓๙๘ ๑๓๙๙ ๑๔๐๐ ๑๔๐๑ ๑๔๐๒ ๑๔๐๓ ๑๔๐๔ ๑๔๐๕ ๑๔๐๖ ๑๔๐๗ ๑๔๐๘ ๑๔๐๙ ๑๔๑๐ ๑๔๑๑ ๑๔๑๒ ๑๔๑๓ ๑๔๑๔ ๑๔๑๕ ๑๔๑๖ ๑๔๑๗ ๑๔๑๘ ๑๔๑๙ ๑๔๒๐ ๑๔๒๑ ๑๔๒๒ ๑๔๒๓ ๑๔๒๔ ๑๔๒๕ ๑๔๒๖ ๑๔๒๗ ๑๔๒๘ ๑๔๒๙ ๑๔๓๐ ๑๔๓๑ ๑๔๓๒ ๑๔๓๓ ๑๔๓๔ ๑๔๓๕ ๑๔๓๖ ๑๔๓๗ ๑๔๓๘ ๑๔๓๙ ๑๔๔๐ ๑๔๔๑ ๑๔๔๒ ๑๔๔๓ ๑๔๔๔ ๑๔๔๕ ๑๔๔๖ ๑๔๔๗ ๑๔๔๘ ๑๔๔๙ ๑๔๕๐ ๑๔๕๑ ๑๔๕๒ ๑๔๕๓ ๑๔๕๔ ๑๔๕๕ ๑๔๕๖ ๑๔๕๗ ๑๔๕๘ ๑๔๕๙ ๑๔๖๐ ๑๔๖๑ ๑๔๖๒ ๑๔๖๓ ๑๔๖๔ ๑๔๖๕ ๑๔๖๖ ๑๔๖๗ ๑๔๖๘ ๑๔๖๙ ๑๔๗๐ ๑๔๗๑ ๑๔๗๒ ๑๔๗๓ ๑๔๗๔ ๑๔๗๕ ๑๔๗๖ ๑๔๗๗ ๑๔๗๘ ๑๔๗๙ ๑๔๘๐ ๑๔๘๑ ๑๔๘๒ ๑๔๘๓ ๑๔๘๔ ๑๔๘๕ ๑๔๘๖ ๑๔๘๗ ๑๔๘๘ ๑๔๘๙ ๑๔๙๐ ๑๔๙๑ ๑๔๙๒ ๑๔๙๓ ๑๔๙๔ ๑๔๙๕ ๑๔๙๖ ๑๔๙๗ ๑๔๙๘ ๑๔๙๙ ๑๕๐๐ ๑๕๐๑ ๑๕๐๒ ๑๕๐๓ ๑๕๐๔ ๑๕๐๕ ๑๕๐๖ ๑๕๐๗ ๑๕๐๘ ๑๕๐๙ ๑๕๑๐ ๑๕๑๑ ๑๕๑๒ ๑๕๑๓ ๑๕๑๔ ๑๕๑๕ ๑๕๑๖ ๑๕๑๗ ๑๕๑๘ ๑๕๑๙ ๑๕๒๐ ๑๕๒๑ ๑๕๒๒ ๑๕๒๓ ๑๕๒๔ ๑๕๒๕ ๑๕๒๖ ๑๕๒๗ ๑๕๒๘ ๑๕๒๙ ๑๕๓๐ ๑๕๓๑ ๑๕๓๒ ๑๕๓๓ ๑๕๓๔ ๑๕๓๕ ๑๕๓๖ ๑๕๓๗ ๑๕๓๘ ๑๕๓๙ ๑๕๔๐ ๑๕๔๑ ๑๕๔๒ ๑๕๔๓ ๑๕๔๔ ๑๕๔๕ ๑๕๔๖ ๑๕๔๗ ๑๕๔๘ ๑๕๔๙ ๑๕๕๐ ๑๕๕๑ ๑๕๕๒ ๑๕๕๓ ๑๕๕๔ ๑๕๕๕ ๑๕๕๖ ๑๕๕๗ ๑๕๕๘ ๑๕๕๙ ๑๕๖๐ ๑๕๖๑ ๑๕๖๒ ๑๕๖๓ ๑๕๖๔ ๑๕๖๕ ๑๕๖๖ ๑๕๖๗ ๑๕๖๘ ๑๕๖๙ ๑๕๗๐ ๑๕๗๑ ๑๕๗๒ ๑๕๗๓ ๑๕๗๔ ๑๕๗๕ ๑๕๗๖ ๑๕๗๗ ๑๕๗๘ ๑๕๗๙ ๑๕๘๐ ๑๕๘๑ ๑๕๘๒ ๑๕๘๓ ๑๕๘๔ ๑๕๘๕ ๑๕๘๖ ๑๕๘๗ ๑๕๘๘ ๑๕๘๙ ๑๕๙๐ ๑๕๙๑ ๑๕๙๒ ๑๕๙๓ ๑๕๙๔ ๑๕๙๕ ๑๕๙๖ ๑๕๙๗ ๑๕๙๘ ๑๕๙๙ ๑๖๐๐ ๑๖๐๑ ๑๖๐๒ ๑๖๐๓ ๑๖๐๔ ๑๖๐๕ ๑๖๐๖ ๑๖๐๗ ๑๖๐๘ ๑๖๐๙ ๑๖๑๐ ๑๖๑๑ ๑๖๑๒ ๑๖๑๓ ๑๖๑๔ ๑๖๑๕ ๑๖๑๖ ๑๖๑๗ ๑๖๑๘ ๑๖๑๙ ๑๖๒๐ ๑๖๒๑ ๑๖๒๒ ๑๖๒๓ ๑๖๒๔ ๑๖๒๕ ๑๖๒๖ ๑๖๒๗ ๑๖๒๘ ๑๖๒๙ ๑๖๓๐ ๑๖๓๑ ๑๖๓๒ ๑๖๓๓ ๑๖๓๔ ๑๖๓๕ ๑๖๓๖ ๑๖๓๗ ๑๖๓๘ ๑๖๓๙ ๑๖๔๐ ๑๖๔๑ ๑๖๔๒ ๑๖๔๓ ๑๖๔๔ ๑๖๔๕ ๑๖๔๖ ๑๖๔๗ ๑๖๔๘ ๑๖๔๙ ๑๖๕๐ ๑๖๕๑ ๑๖๕๒ ๑๖๕๓ ๑๖๕๔ ๑๖๕๕ ๑๖๕๖ ๑๖๕๗ ๑๖๕๘ ๑๖๕๙ ๑๖๖๐ ๑๖๖๑ ๑๖๖๒ ๑๖๖๓ ๑๖๖๔ ๑๖๖๕ ๑๖๖๖ ๑๖๖๗ ๑๖๖๘ ๑๖๖๙ ๑๖๗๐ ๑๖๗๑ ๑๖๗๒ ๑๖๗๓ ๑๖๗๔ ๑๖๗๕ ๑๖๗๖ ๑๖๗๗ ๑๖๗๘ ๑๖๗๙ ๑๖๘๐ ๑๖๘๑ ๑๖๘๒ ๑๖๘๓ ๑๖๘๔ ๑๖๘๕ ๑๖๘๖ ๑๖๘๗ ๑๖๘๘ ๑๖๘๙ ๑๖๙๐ ๑๖๙๑ ๑๖๙๒ ๑๖๙๓ ๑๖๙๔ ๑๖๙๕ ๑๖๙๖ ๑๖๙๗ ๑๖๙๘ ๑๖๙๙ ๑๗๐๐ ๑๗๐๑ ๑๗๐๒ ๑๗๐๓ ๑๗๐๔ ๑๗๐๕ ๑๗๐๖ ๑๗๐๗ ๑๗๐๘ ๑๗๐๙ ๑๗๑๐ ๑๗๑๑ ๑๗๑๒ ๑๗๑๓ ๑๗๑๔ ๑๗๑๕ ๑๗๑๖ ๑๗๑๗ ๑๗๑๘ ๑๗๑๙ ๑๗๒๐ ๑๗๒๑ ๑๗๒๒ ๑๗๒๓ ๑๗๒๔ ๑๗๒๕ ๑๗๒๖ ๑๗๒๗ ๑๗๒๘ ๑๗๒๙ ๑๗๓๐ ๑๗๓๑ ๑๗๓๒ ๑๗๓๓ ๑๗๓๔ ๑๗๓๕ ๑๗๓๖ ๑๗๓๗ ๑๗๓๘ ๑๗๓๙ ๑๗๔๐ ๑๗๔๑ ๑๗๔๒ ๑๗๔๓ ๑๗๔๔ ๑๗๔๕ ๑๗๔๖ ๑๗๔๗ ๑๗๔๘ ๑๗๔๙ ๑๗๕๐ ๑๗๕๑ ๑๗๕๒ ๑๗๕๓ ๑๗๕๔ ๑๗๕๕ ๑๗๕๖ ๑๗๕๗ ๑๗๕๘ ๑๗๕๙ ๑๗๖๐ ๑๗๖๑ ๑๗๖๒ ๑๗๖๓ ๑๗๖๔ ๑๗๖๕ ๑๗๖๖ ๑๗๖๗ ๑๗๖๘ ๑๗๖๙ ๑๗๗๐ ๑๗๗๑ ๑๗๗๒ ๑๗๗๓ ๑๗๗๔ ๑๗๗๕ ๑๗๗๖ ๑๗๗๗ ๑๗๗๘ ๑๗๗๙ ๑๗๘๐ ๑๗๘๑ ๑๗๘๒ ๑๗๘๓ ๑๗๘๔ ๑๗๘๕ ๑๗๘๖ ๑๗๘๗ ๑๗๘๘ ๑๗๘๙ ๑๗๙๐ ๑๗๙๑ ๑๗๙๒ ๑๗๙๓ ๑๗๙๔ ๑๗๙๕ ๑๗๙๖ ๑๗๙๗ ๑๗๙๘ ๑๗๙๙ ๑๘๐๐ ๑๘๐๑ ๑๘๐๒ ๑๘๐๓ ๑๘๐๔ ๑๘๐๕ ๑๘๐๖ ๑๘๐๗ ๑๘๐๘ ๑๘๐๙ ๑๘๑๐ ๑๘๑๑ ๑๘๑๒ ๑๘๑๓ ๑๘๑๔ ๑๘๑๕ ๑๘๑๖ ๑๘๑๗ ๑๘๑๘ ๑๘๑๙ ๑๘๒๐ ๑๘๒๑ ๑๘๒๒ ๑๘๒๓ ๑๘๒๔ ๑๘๒๕ ๑๘๒๖ ๑๘๒๗ ๑๘๒๘ ๑๘๒๙ ๑๘๓๐ ๑๘๓๑ ๑๘๓๒ ๑๘๓๓ ๑๘๓๔ ๑๘๓๕ ๑๘๓๖ ๑๘๓๗ ๑๘๓๘ ๑๘๓๙ ๑๘๔๐ ๑๘๔๑ ๑๘๔๒ ๑๘๔๓ ๑๘๔๔ ๑๘๔๕ ๑๘๔๖ ๑๘๔๗ ๑๘๔๘ ๑๘๔๙ ๑๘๕๐ ๑๘๕๑ ๑๘๕๒ ๑๘๕๓ ๑๘๕๔ ๑๘๕๕ ๑๘๕๖ ๑๘๕๗ ๑๘๕๘ ๑๘๕๙ ๑๘๖๐ ๑๘๖๑ ๑๘๖๒ ๑๘๖๓ ๑๘๖๔ ๑๘๖๕ ๑๘๖๖ ๑๘๖๗ ๑๘๖๘ ๑๘๖๙ ๑๘๗๐ ๑๘๗๑ ๑๘๗๒ ๑๘๗๓ ๑๘๗๔ ๑๘๗๕ ๑๘๗๖ ๑๘๗๗ ๑๘๗๘ ๑๘๗๙ ๑๘๘๐ ๑๘๘๑ ๑๘๘๒ ๑๘๘๓ ๑๘๘๔ ๑๘๘๕ ๑๘๘๖ ๑๘๘๗ ๑๘๘๘ ๑๘๘๙ ๑๘๙๐ ๑๘๙๑ ๑๘๙๒ ๑๘

๗๖. อมฺหากญฺเจว โย เสฏฺโฐ
ตฺวญฺจ อุตฺตมสตฺตโว
ภูมิปาโล มนุสฺสินฺโท
ปูชา พหูหิ เหตุภิ.

๗๖. พญาหงส์ เป็นผู้ประเสริฐกว่าข้าพระองค์และพระองค์เป็นผู้สูงสุดกว่าสัตว์ทั้งหลาย เป็นพระเจ้าแผ่นดินเป็นจอมมนุษย์ ทั้งสองพระองค์เป็นผู้ควรบูชา ด้วยเหตุมากมาย.

๗๗. เตสํ อุภินฺนํ ภณตํ
วตฺตมาเน วินิจฺฉเย
นนฺตรํ ปฏิวตฺตพฺพํ
เปสฺเสน มนุชาธิปา"ติ.

๗๗. ข้าแต่พระองค์ ผู้เป็นจอมมนุษย์ เมื่อพระองค์ทั้งสองกำลังตรัสกันอยู่ เมื่อการวินิจฉัย กำลังเป็นไปอยู่ ข้าพระองค์ผู้เป็นเสวก ไม่พึงพูดแทรกขึ้นในระหว่างเลย".

ตตฺถ **นาคราชาริวนฺตรนฺ**ติ เสลาย อพฺภนฺตรํ ปวิฏฺโฐ นาคราชา วิย. **ปฏิวตฺตุนฺ**ติ ตุมฺหากํ ทฺวินฺนํ อนฺตเร วตฺตุํ น สกฺโกมิ. **น เม โสติ** สเจ วเทยฺยํ น เม โส วินโย ภเวยฺย.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **เหมือนพญานาคเลื้อยเข้าไปแทรกในระหว่างศิลาไม่ได้ฉะนั้น** ความว่า เหมือนดังพญานาคจะเลื้อยเข้าไปในภายในแห่งศิลา(ไม่ได้)ฉะนั้น. คำว่า **พูดแทรกแซง** คือ ข้าพระองค์ไม่อาจจะพูดสอดขึ้น ในระหว่างพระองค์ทั้งสองได้. คำว่า **ข้อนั้นไม่ใช่วินัยของข้าพระองค์** คือ ถ้าข้าพระองค์พึงกล่าวสอดขึ้น การกระทำเช่นนั้นไม่ใช่วินัยของข้าพระองค์.

อมฺหากญฺเจวาติ อมฺหากญฺเจว ฉนฺนวุติหํสสหสฺสานญฺจ. **อุตฺตมสตฺโตวา**ติ อุตฺตมสตฺโต.

คำว่า **กว่าข้าพระองค์** คือ กว่าข้าพระองค์และหมู่หงส์เก้าหมื่นหกพัน. คำว่า **เป็นผู้สูงสุดกว่าสัตว์ทั้งหลาย** คือ พระองค์เป็นผู้อุดมสัตว์.

ปูชาติ อุโภ ตุเมฺห มยฺหํ พหูหิ การเณหิ ปูชารหาเจว ปสํสารหา จ. **เปสฺเสนา**ติ เวยฺยาวจฺจกเรน เสวเกน.

คำว่า **เป็นผู้ควรแก่การบูชา** คือ พระองค์ทั้งสองเป็นผู้ควรแก่การบูชาแท้ และควรแก่การสรรเสริญของข้าพระองค์ด้วยเหตุมากมาย. คำว่า **เป็นเสวก** คือ เป็นเสวกผู้กระทำการขวนขวาย.

ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ตุฏฺฐหทโย ชาโต "เนสาทปุตฺโต วณฺเณติ น อญฺเญน ตุมฺหาทิเสน มธุรธมฺมกถิเกน นาม ภวิตพฺพนฺ"ติ วตฺวา อาห

พระราชาทรงสดับคำของสุมุขหงส์นั้นแล้วทรงเป็นผู้เบิกบานพระทัย ตรัสว่า "บุตรของนายพราน สรรเสริญท่านว่าบุคคลอื่น ชื่อว่าแสดงธรรมไพเราะเช่นท่าน ไม่พึงมี" ดังนี้ จึงตรัสว่า

๗๘. "ธมฺเมน กิร เนสาโท
ปณฺฑิโต อณฺฑโช อิติ
น เหว อกตตฺตสฺส
นโย เอตาทิโส สิยา.

๗๘. "ได้ยินว่า นายพรานกล่าวโดยธรรม ว่า สุมุขหงส์เป็นบัณฑิต ด้วยว่านัยเช่นนี้ ไม่พึงมีแก่บุคคลผู้ไม่ได้รับการอบรมเลย.

๗๙. เอวํ อคฺคปกติมา
เอวํ อุตฺตมสตฺตโว
ยาวตตฺถิ มยา ทิฏฺฐา
นาญฺญํ ปสฺสามิ เอทิสํ.

๗๙. บุคคลมีปกติอันเลิศอย่างนี้ เป็นสัตว์สูงสุดอย่างนี้ มีเพียงเท่าที่เราเห็นแล้ว เราไม่เห็นบุคคลอื่นเช่นนี้.

๘๐. ตุฏฺโฐสฺมิ โว ปกติยา
วากฺเยน มธุเรน จ
เอโส จาปิ มม ฉนฺโท
จิรํ ปสฺเสยฺย โว อุโภ"ติ.

๘๐. เรายินดีด้วยปกติ และวาจาอันไพเราะของท่านทั้งสอง ก็เราเห็นท่านทั้งสองได้นาน ๆ เช่นนี้ เป็นความพอใจของเราโดยแท้".

ตตฺถ **ธมฺเมนา**ติ สภาเวน การเณน. **อกตตฺตสฺสา**ติ อสมฺปาทิต-

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **โดยธรรม** คือโดยสภาวะ คือโดยเหตุการณ์.

อตฺตภาวสฺส มิตฺตทุพฺภิสฺส.

คำว่า **บุคคลไม่ได้รับอบรม** คือบุคคลมีอัตภาพยังมิได้ปรับปรุง คือยังประทุษร้ายมิตร.

นโยติ ปญฺญา. **อคฺคปกติมาติ** อคฺคสภาโว. **อุตฺตมสตฺตโวติ** อุตฺตมสตฺโต. **ยาวตตฺถิ มยาติ** ยาวตา มยา ทิฏฺฐา นาม อตฺถิ.

คำว่า **นัย** ได้แก่ ปัญญา. คำว่า **มีปกติเลิศ** คือมีสภาพเลิศ. คำว่า **เป็นสัตว์สูงสุด** คือเป็นสัตว์อันอุดม. คำว่า **มีเท่าที่เราเห็นแล้ว** คือชื่อว่า ที่เราเห็นแล้วมีอยู่ประมาณเท่าใด.

นาญฺญนฺติ ตสฺมึ มยา ทิฏฺฐฏฺฐาเน อญฺญํ เอวรูปิปิ น ปสฺสามิ. **ตุฏฺโฐสฺมิ โว ปกติยาติ** สมฺม หำสราช อหำ ปกติยา ปฐมเมว ตุมฺหากำ ทสฺสเนน ตุฏฺโฐ.

คำว่า **ไม่เห็นผู้อื่น** คือเราไม่เห็นคนอื่นแม้เห็นปานนี้ในสถานที่ที่เราเห็นแล้วนั้น. คำว่า **เราจึงยินดีด้วยปกติของท่าน** ความว่า ดูกรพญาหงส์ผู้เป็นสหาย เราดีใจ เพราะได้เห็นท่านตามปกติก่อนทีเดียว.

วากฺเยนาติ อิทานิ ปน โว มธุรวจเนน ตุฏฺโฐสฺมิ. **จิรำ ปสฺเสยฺย โวติ** อิเธว วสาเปตฺวา มุหุตฺตำปิ อวิปฺปวาเสนฺโต จิรำ ตุเมฺห ปสฺเสยฺยนฺติ เอส เม ฉนฺโทติ วทติ.

คำว่า **เพราะวาจา** ความว่า แต่บัดนี้เราดีใจเพราะถ้อยคำอันไพเราะของท่านทั้งสอง. คำว่า **เราเห็นท่านทั้งสองนาน ๆ** พระราชาตรัสว่า เราให้ท่านอยู่ในที่นี้แล ไม่อยากให้ท่านจากไปแม้ชั่วครู่หนึ่ง พึงได้เห็นท่านนาน ๆ การเห็นนี้เป็นความพอใจของเรา ด้วยประการฉะนี้.

ตโต มหาสตฺโต ราชานำ ปสำสนฺโต อาห

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์เมื่อจะสรรเสริญพระราชา จึงทูลว่า

๘๑. "ยำ กิญฺจิ ปรเม มิตฺเต
กตมสฺมาสุ ตำ ตยา
ปตฺตา นิสฺสำสยำ ตยมฺหา
ภตฺติรสฺมาสุ ยา ตว.
ทุกฺขำ พหูสุ ปกฺขิสุ.

๘๒. อทุญฺจ นูน สุมหา-
ญาติสงฺฆสฺสมนฺตรำ
อทสฺสเนน อสฺมากำ

๘๓. เตสำ โสกวิฆาตาย
ตยา อนุมตา มยำ
ตำ ปทกฺขิณโต กตฺวา
ญาตี ปสฺเสมุรินฺทม.

๘๔. อทฺธาหำ วิปุลำ ปีตึ
ภวตำ วินฺทามิ ทสฺสนา
เอโส วาปิ มหาอตฺโถ
ญาติวิสฺสาสนา สิยา"ติ.

ตตฺถ **กตมสฺมาสุ**ติ กตำ อมฺเหสุ. **ปตฺตา นิสฺสำสยำ ตยมฺหา**ติ มยำ

๘๑. "กิจอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่บุคคลกระทำในมิตรอันยิ่ง กิจนั้นพระองค์ได้ทรงทำแล้ว ในข้าพระองค์ทั้งสอง เพราะความภักดี ในข้าพระองค์ทั้งสองของพระองค์ เป็นเหตุให้พระองค์ ทรงปล่อยข้าพระองค์ทั้งสอง โดยไม่ต้องสงสัย.

๘๒. ส่วนข้างโน้น ความทุกข์ย่อมเกิดขึ้นในหมู่หงส์เป็นอันมาก เพราะมิได้เห็นข้าพระองค์ทั้งสอง ในระหว่างแห่งหมู่ญาติใหญ่เป็นแน่.

๘๓. ข้าแต่พระองค์ ผู้ปราบเสียได้ซึ่งศัตรู ข้าพระองค์ได้รับอนุมัติจากพระองค์ เพื่อให้กลับไปกำจัดความเศร้าโศกของฝูงหงส์เหล่านั้น กระทำประทักษิณพระองค์แล้ว ก็จะได้พบญาติทั้งหลาย.

๘๔. ข้าพระองค์ได้รับความปลื้มปีติ อันไพบูลย์ เพราะได้มาเฝ้าพระองค์ ผู้ทรงเจริญเป็นแน่แท้ ความคุ้นเคยกับหมู่ญาติ เป็นความประสงค์อย่างใหญ่ ของข้าพระองค์อย่างแท้จริง".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **กิจนั้นพระองค์ทรงกระทำแล้วในข้าพระองค์**

นิสฺสํสเยน ตยา ปตฺตาเยว.

ทั้งสอง คือพระองค์ได้ทรงกระทำกิจทุกอย่างในข้าพระองค์ทั้งสอง. คำว่า **พระองค์ คงต้องปล่อยข้าพระองค์โดยไม่ต้องสงสัย** คือข้าพระองค์ทั้งสองเป็นผู้อันพระองค์ทรงปล่อยแล้วทีเดียว โดยไม่ต้องสงสัย.

ภตฺติรสฺมาสุ ยา ตวาติ ยา ตว อเมฺหสุ ภตฺติ ตาย ภตฺติยา มยํ ตยา นิสฺสํสเยน ปตฺตาเยว น จ วิปฺปยุตฺตา วิปฺปวุฏฺฐาปิ สห วาสิโนเยว นาม มยนฺติ ทีเปติ.

คำว่า **ความภักดีในข้าพระองค์ทั้งสองของพระองค์** พระมหาสัตว์แสดงว่า ความภักดีในข้าพระองค์ทั้งสอง ของพระองค์อันใด ข้าพระองค์ทั้งหลายเป็นผู้อันพระองค์ทรงปล่อยแล้วทีเดียว โดยไม่ต้องสงสัย เพราะความภักดีนั้น อนึ่ง ข้าพระองค์ทั้งสองเป็นผู้พลัดพรากแล้วและเป็นผู้ปราศจากที่อยู่แล้ว ชื่อว่า อยู่ร่วมกันก็หามิได้.

ญาติสงฺฆสฺสมนฺตรนฺติ อเมฺหหิ ทฺวีหิ ชเนหิ วิรหิตสฺส มม ญาติสงฺฆสฺส อนฺตรํ ฉิทฺทํ. **อสฺมากนฺติ** อมฺหากํ ทฺวินฺนํ อทสฺสเนน พหูสุ ปกฺขีสุ ทุกฺขํ อุปฺปนฺนนฺ.

คำว่า **ในระหว่างแห่งหมู่ญาติ** ความว่า ช่องในระหว่างหมู่ญาติของข้าพระองค์ ซึ่งเว้นแล้วจากข้าพระองค์ คือชนทั้งสองเสีย. คำว่า **ข้าพระองค์ทั้งสอง** ความว่า ความทุกข์เกิดขึ้นแล้วในหงส์ทั้งหลายเป็นอันมาก เพราะไม่ได้เห็นข้าพระองค์ทั้งสอง.

ปสฺเสมฺรินฺทมาติ ปสฺเสยฺยาม อรินฺทม. **ภวตนฺติ** โภโต ทสฺสเนน.

คำว่า **พระองค์ผู้ปราบเสียได้ซึ่งศัตรู ข้าพระองค์จะได้พบ** คือข้าแต่พระองค์ผู้ปราบข้าศึกได้ราบคาบ ข้าพระองค์พึง

เห็น. คำว่า **พระองค์ผู้ทรงพระเจริญ** คือ เพราะได้มาเฝ้าพระองค์ผู้ทรงพระเจริญ.

เอโส วาปิ มหาอตฺโถติ ยา เอสา ญาติสงฺคหสงฺขาตา ญาติวิสฺสาสนา สิยา เอโส วาปิ มหาอตฺโถติ.

คำว่า **นี้เป็นความประสงค์อย่างใหญ่** ความว่า ความคุ้นเคยกับหมู่ญาติกล่าวคือ การสงเคราะห์ญาติ เป็นความประสงค์อย่างใหญ่หลวงของข้าพระองค์แท้.

เอวํ วุตฺเต ราชา เตสํ กมนํ อนุชานาติ. มหาสตฺโตปิ รญฺโญ ปญฺจวิเธ ทุสฺสีเล จ อาทีนวํ สีเล จ อานิสํสํ กเถสิ "อิมํ สีลํ รกฺขถ ธมฺเมน รชฺชํ กาเรถ จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ มหาชนํ สงฺคหถา"ติ โอวทิตฺวา จิตฺตกูฏํ อคมาสิ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

เมื่อพระมหาสัตว์ทูลอย่างนี้แล้ว พระราชาก็ทรงอนุญาตให้หงส์ทั้งสองนั้นกลับไป. แม้พระมหาสัตว์ทูลแสดงโทษในความประพฤติผิดศีล ๕ อย่าง และแสดงอานิสงส์ในศีล แด่พระราชา แล้วถวายโอวาทว่า "ขอพระองค์จงทรงรักษาศีลนี้ จงเสวยราชสมบัติโดยธรรม จงทรงสงเคราะห์มหาชน ด้วยสังคหวัตถุ ๔ ประการ" ดังนี้แล้วได้บินกลับไปยังภูเขาจิตรกูฏ. พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๘๕. "อิทํ วตฺวา ธตรฏฺโฐ
หํสราชา นราธิปํ
อุตฺตมํ ชวมนฺวาย
ญาติสงฺฆมุปาคมุํ.

๘๕. "พญาหงส์ธตรฐ ครั้นกราบทูลพระเจ้าสาคละผู้เป็นจอมประชาชนเช่นนี้แล้ว ได้เข้าไปหาหมู่ญาติเพราะอาศัยเชาวน์อันสูงสุด.

๘๖. เต อโรเค อนุปฺปตฺเต
ทิสฺวาน ปรเม ทิเช
เกกาติมกรุํ หํสา
ปุถุสทฺโท อชายถ.

๘๖. หงส์เหล่านั้น ได้เห็นหงส์ผู้ยิ่งใหญ่มิได้ป่วยเจ็บกลับมา ต่างก็ส่งเสียงอื้ออึงว่า เกกะ ได้เกิดเสียงดังสนั่นทั่วไป.

๘๗. เต ปตีตา ปมุตเตน
ภตฺตุนา ภตฺตุคารวา
สมนฺตา ปริกรีสุ
อณฺฑชา ลทฺธปจฺจยา"ติ.

๘๗. หงส์ทั้งหลาย ผู้เคารพนายเหล่านั้น
ต่างก็ปรีดาปราโมทย์ ได้ปัจจัย
เพราะนายรอดพ้นภัย พากัน
ห้อมล้อมนายโดยรอบ".

ตตฺถ **อุปาคมุนฺ**ติ อรุณุคฺคมนเวลายเมว มธุลาชผาณิตาทีนิ ปริภุญฺชิตฺวา รญฺญา จ เทวิยา จ ทฺวีหิ สุวณฺณตาลปตฺเตหิ อุกฺขิปิตฺวา คนฺธมาลาทีหิ กตสกฺการา สุวณฺณตาลปตฺเตหิ โอตริตฺวา ราชานํ ปทกฺขิณํ กตฺวา เวหาสํ อุปฺปติตฺวา รญฺญา อญฺชลึ ปคฺคยฺห "คจฺฉถ สามิโน"ติ วุตฺเต สีหปญฺชเรน นิกฺขนฺตา อุตฺตเมน ชเวน คนฺตฺวา ญาติคณํ อุปสกฺกมึสุ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **เข้าไปหา** ความว่า พญาหงส์ธตรฐ และสุมุขหงส์ ผู้เป็นเสนาบดีทั้งสองนั้น ในเวลาอรุณขึ้น ก็บริโภคน้ำผึ้งข้าวตอก และน้ำอ้อยเป็นต้น เป็นผู้อันพระราชาและพระเทวีทรงยกขึ้น ด้วยใบตาลทองสองใบ แล้วทรงกระทำสักการะด้วยของหอม และระเบียบดอกไม้ เป็นต้น แล้วลงจากใบตาลทองแล้วกระทำประทักษิณพระราชา จึงบินขึ้นไปสู่เวหาส เมื่อพระราชาทรงประคองอัญชลีตรัสว่า "ดูกรนาย ท่านทั้งสองจงพากันไปดีเถิด" จึงออกโดยสีหบัญชร บินไปหาหมู่ญาติของตน ด้วยความเร็วอันสูงสุด.

ปรเมติ อุตฺตเม. **เกกาติ** อตฺตโน สภาเวน เกกาติ สทฺทมกาสุ. **ภตฺตุนา ภตฺตุคารวา**ติ ภตฺตริ สคารวา. **ปริกรีสู**ติ ภตฺตุโน มุตฺตภาเวน ตุฏฺฐา ตํ ภตฺตารํ สมนฺตา ปริวารยึสุ. **ลทฺธปจฺจยา**ติ ลทฺธปติฏฺฐา.

คำว่า **ยิ่งใหญ่** คือผู้สูงสุด. คำว่า **เกกะ** คือกระทำเสียงดังเกกะ ด้วยเสียงร้องตามสภาพของตน. คำว่า **หงส์ผู้มีความเคารพนายเพราะนายรอดจากภัย** คือพวกหงส์ผู้มีความเคารพในนาย. คำว่า **แวดล้อม** ความว่า พวกหงส์ต่างพากันดีใจ เพราะนายพ้นแล้วจากภัย พากันแวดล้อมพญาหงส์ผู้เป็นนายนั้นโดยรอบ. คำว่า **ได้ปัจจัย** คือได้ที่พึ่งพำนัก.

เอวํ ปริวาเรตฺวา จ ปน เต หํสา "กถํ มุตฺโตสิ มหาราชา"ติ ปุจฺฉึสุ. มหาสตฺโต สุมุขํ นิสฺสาย มุตฺตภาวํ สาคลรญฺญา จ ลุทฺทปุตฺเตน จ กตกมฺมญฺจ กเถสิ.

ก็แล หงส์เหล่านั้นเข้าแวดล้อมหงส์ทั้งสองอย่างนี้แล้ว จึงทูลถามพญาหงส์ว่า "ข้าแต่มหาราช พระองค์รอดพ้นมาได้อย่างไร". พระมหาสัตว์จึงแถลงความที่พระองค์รอดพ้นมาได้ เพราะอาศัยสุมุขหงส์ และกิจกรรมที่พระเจ้าสาคลราชและบุตรนายพรานกระทำ.

ตํ สุตฺวา ตุฏฺฐา หํสคณา "สุมุขเสนาปติ จ ลุทฺทปุตฺโต จ ราชา จ สุขิตา นิทฺทุกฺขา จิรํ ชีวนฺตู"ติ ถุตึ อกํสุ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

หมู่หงส์ทั้งหลายได้ยินคำนั้นพากันดีใจกล่าวชมเชยว่า "ขอให้สุมุขหงส์ผู้เป็นเสนาบดี บุตรนายพราน และพระราชาจงมีความสุข ปราศจากทุกข์ จงมีชีวิตอยู่ตลอดกาลนาน". พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๘๘. "เอวํ มิตฺตวตํ อตฺถา
สพฺเพ โหนฺติ ปทกฺขิณา
หํสา ยถา ธตรฏฺฐา
ญาติสงฺฆมุปาคมุนฺ"ติ.

๘๘. "เหล่าหงส์ธตรฐทั้งหลาย (ถึงพร้อมด้วยมิตรทั้งสอง จึงเจริญด้วยความสุข) มาถึงหมู่ญาติได้ฉันใด ประโยชน์ทั้งปวงของชนทั้งหลาย ผู้ถึงพร้อมด้วยมิตร ย่อมให้สำเร็จผลเป็นสุขฉันนั้น".

ตตฺถ **มิตฺตวตนฺ**ติ กลฺยาณมิตฺตสมฺปนฺนานํ. **ปทกฺขิณา**ติ วุฑฺฒิยุตฺตา. สุขนิปฺผตฺติโน

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ถึงพร้อมด้วยมิตร** คือ ถึงพร้อมแล้วด้วยมิตรที่ดีงาม. คำว่า **ให้สำเร็จผลเป็นสุข** คือ สำเร็จด้วยความสุข ได้แก่ ประกอบด้วยความเจริญ.

ธตรฏฺฐาติ หํสราชา สุมุโข รญฺญา เจว ลุทฺทปุตฺเตน จาติ ทฺวีหิ เอวํ อุโภปิ เต ธตรฏฺฐา กลฺยาณมิตฺต-สมฺปนฺนา ยถา.

คำว่า **เหล่าหงส์ธตรฐ** ความว่า เปรียบเหมือนเหล่าหงส์ธตรฐแม้ทั้งสองนั้น คือพญาหงส์ และสุมุขหงส์ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยกัลยาณมิตรทั้งสอง คือพระราชาและบุตรนายพราน.

ญาติสงฺฆมุปาคมุนฺติ ญาติสงฺฆ-อุปคมนสงฺขาโต เตสํ อตฺโถ ปทกฺขิโณ ชาโต เอวํ อญฺเญสมฺปิ มิตฺตวตํ อตฺถา สพฺเพ ปทกฺขิณา โหนฺตีติ.

คำว่า **เข้าถึงหมู่ญาติ** ความว่า ประโยชน์ กล่าวคือการเข้าถึงหมู่ญาติของเหล่าหงส์ธตรฐนั้น สำเร็จความสุขเกิดแล้วฉันใด ประโยชน์ทั้งหมดแม้ของชนเหล่าอื่น ผู้ถึงพร้อมด้วยกัลยาณมิตรย่อมสำเร็จผลเป็นสุข ฉันนั้นเหมือนกัน.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา “น ภิกฺขเว อิทาเนว ปุพฺเพปายํ อานนฺโท มมตฺถาย ชีวิตํ ปริจฺจชี”ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ “ตทา ลุทฺโท ฉนฺนตฺเถโร อโหสิ สาคโล ราชา สารีปุตฺโต สุมุขเสนาปติ อานนฺทตฺเถโร อโหสิ ฉนฺนวุติหํสสหสฺสา พุทฺธปริสา ธตรฏฺโฐ โลกนาโถ เอวํ ธาเรถ ชาตกนฺ”ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงตรัสว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน อานนท์นี้ก็ได้สละชีวิต เพื่อประโยชน์แก่ตถาคตเหมือนกัน” แล้วทรงประมวลชาดกว่า “นายพรานในครั้งนั้นได้เป็นฉันนภิกษุ พระราชานามว่าสาคละในครั้งนั้น เป็นสารีบุตร สุมุขหงส์เสนาบดีเป็นอานนทเถระ หมู่หงส์เก้าหมื่นหกพัน เป็นพุทธบริษัท พญาหงส์ธตรฐเป็นเราผู้โลกนาถ เธอทั้งหลายจงทรงชาดกไว้ด้วยประการฉะนี้”.

จุลฺลหํสชาตกวณฺณนา ปฐมา.

พรรณนาจุลลหังสชาดก ที่ ๑ จบ.

๒. มหาหํสชาตก (๕๓๔)

๘๙. "เอเต หํสา ปกฺกมนฺติ
วงฺกงฺคา ภยเมริตา
หริตฺตจ เหมวณฺณ
กามํ สุมุข ปกฺกม.

๙๐. โอหาย มํ ญาติคณา
เอกํ ปาสวสํ คตํ
อนเปกฺขมานา คจฺฉนฺติ
กึ เอโก อวหียสิ.

๙๑. ปเตว ปตตํ เสฏฺฐ
นตฺถิ พนฺเธ สหายตา
มา อนีฆาย หาเปสิ
กามํ สุมุข ปกฺกม.

๙๒. นาหํ ทุกฺขปเรโตปิ
ธตรฏฺฐ ตุวํ ชเห
ชีวิตํ มรณํ วา เม
ตยา สทฺธึ ภวิสฺสติ.

๙๓. นาหํ ทุกฺขปเรโตปิ
ธตรฏฺฐ ตุวํ ชเห

๒. มหาหังสชาดก (๕๓๔)

๘๙. "หงส์เหล่านั้นมีอวัยวะอันคดหวั่นไหวอยู่ด้วยภัย ย่อมบินหนีไป ดูกรสุมุขหงส์ ผู้มีหนังเหลือง มีผิวพรรณดังทอง ท่านจงบินหนีไปตามความปรารถนาเถิด.

๙๐. หมู่ญาติทั้งหลายละทิ้งเรา ผู้ติดบ่วงไว้แต่ผู้เดียว ไม่เหลียวแลดูเลย พากันบินไป ท่านผู้เดียวจะอยู่ทำไมเล่า.

๙๑. แน่ะท่านผู้ประเสริฐกว่านกทั้งหลาย ท่านจงบินกลับไปเสียเถิด ความเป็นสหายในเราผู้ติดบ่วง ย่อมไม่มี ดูกรสุมุขะ ท่านอย่าคลายความเพียรเพื่อเปลื้องทุกข์ จงหนีไปเสียตามความปรารถนาเถิด.

๙๒. ข้าแต่พญาธตรฐ ข้าพเจ้าแม้มีทุกข์เป็นเบื้องหน้า ก็จะไม่ละทิ้งท่าน ความเป็นอยู่ หรือความตายของข้าพเจ้า จักมีพร้อมกับท่าน.

๙๓. ข้าแต่พญาธตรฐ ข้าพเจ้าแม้มีทุกข์เป็นเบื้องหน้า ก็จะไม่ละทิ้ง

น มำ อนริยสำยุตฺเต
กมฺเม โยเชตุมรหสิ.

ท่านเลย ท่านไม่ควรจะให้ข้าพเจ้าประกอบในกรรม อันประกอบด้วยความเป็นคนไม่ประเสริฐเลย.

๙๔. สกุมาโร สขา ตฺยสฺมิ
สจิตฺเต จสฺมิ เต ฐิโต
ญาโต เสนาปติ ตฺยาหำ
หำสานำ ปวรุตฺตม.

๙๔. ข้าแต่ท่าน ผู้ประเสริฐสุดกว่าหงส์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าเป็นสหายสหชาติของท่าน ดำรงอยู่ในจิตของท่านเป็นปกติ ใครๆ ก็รู้จักข้าพเจ้าว่าเป็นเสนาบดีของท่าน.

๙๕. กถมหำ วิกตฺถิสฺสำ
ญาติมชฺเฌ อิโต คโต
ตำ หิตฺวา ปตตำ เสฏฺฐ
กินฺเต วกฺขามิโต คโต
อิธ ปาณำ จชิสฺสามิ
นานริยำ กตฺตุมุสฺสเห.

๙๕. ข้าแต่ท่าน ผู้ประเสริฐกว่านกทั้งหลาย ข้าพเจ้าไปจากที่นี้แล้ว จักกล่าวอวดอ้างในท่ามกลาง แห่งญาติได้อย่างไร ข้าพเจ้าละทิ้งท่านไปจากที่นี้จักบอกกะหงส์เหล่านั้นว่าอย่างไร ข้าพเจ้าจักยอมสละชีวิตไว้ในที่นี้ ไม่สามารถจะกระทำกิจไม่ประเสริฐได้.

๙๖. เอโส หิ ธมฺโม สุมุข
ยำ ตฺวำ อริยปเถ ฐิโต
โย ภตฺตารำ สขารำ มำ
น ปริจฺจตฺตุมุสฺสเห.

๙๖. ดูกรสุมุขะ ท่านไม่อาจละทิ้งเรา ผู้เป็นทั้งนายทั้งสหาย ชื่อว่าตั้งอยู่ในทางอันประเสริฐ นี้แล เป็นธรรมเนียมของบัณฑิตทั้งหลาย.

๙๗. ตำ หิ เม เปกฺขมานสฺส
ภยำ นเตฺวว ชายติ
อธิคจฺฉสิ ตฺวำ มยฺหำ
เอวำภูตสฺส ชีวิตำ.

๙๗. จริงอยู่เมื่อเราเห็นท่าน ความกลัวย่อมไม่เกิดขึ้นเลย ท่านจักให้เราผู้เป็นอยู่อย่างนี้ รอดชีวิตได้.

๙๘. อิจฺเจวํ มนฺตยนฺตานํ
อริยานํ อริยวุตฺตินํ
ทณฺฑมาทาย เนสาโท
อาปตี ตุริโต ภุสํ.

๙๘. เมื่อหงส์ทั้งสองผู้ประพฤติธรรม อันประเสริฐ ของพระอริยเจ้าทั้งหลาย กำลังปรึกษากันอยู่อย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้ นายพรานผู้มีร่างกายกำยำล่ำสัน ถือท่อนไม้รีบเข้ามา.

๙๙. ตมาปตนฺตํ ทิสฺวาน
สุมุโข อติพฺรูหยิ
อฏฺฐาสิ ปุรโต รญฺโญ
หํโส วิสฺสาสยํ พฺยถ.

๙๙. สุมุขหงส์ เห็นนายพรานกำลังรี่เข้ามา จึงได้ร้องเสียงดัง ยืนอยู่ข้างหน้าพญาหงส์ ปลอบพญาหงส์ผู้หวาดกลัวให้เบาใจด้วยคำว่า.

๑๐๐. มา ภายิ ปตตํ เสฏฺฐ
น หิ ภายนฺติ ตาทิสา
อหํ โยคํ ปยุญฺชิสฺสํ
ยุตฺตํ ธมฺมูปสญฺหิตํ
เตน ปริยาปทาเนน
ขิปฺปํ ปาสา ปโมกฺขสิ.

๑๐๐. ข้าแต่ท่าน ผู้ประเสริฐกว่าหงส์ทั้งหลาย ท่านอย่าทรงกลัวไปเลย ด้วยว่าบุคคลทั้งหลายผู้เช่นกับท่านย่อมไม่กลัว ข้าพเจ้าจักประกอบความเพียรอันสมควร อาศัยธรรม ท่านจักพ้นจากบ่วงด้วยความเพียรอันผ่องแผ้วนั้นโดยเร็ว.

๑๐๑. ตสฺส ตํ วจนํ สุตฺวา
สุมุขสฺส สุภาสิตํ
ปหฏฺฐโลโม เนสาโท
อญฺชลิสฺสูปนามยิ.

๑๐๑. นายพราน ได้ฟังคำสุภาษิตของสุมุขหงส์นั้น มีโลมชาติชูชันนอบน้อมอัญชลีแก่หงส์นั้นว่า.

๑๐๒. น เม สุตํ วา ทิฏฺฐํ วา
ภาสนฺโต มานุสึ ทิโช
อริยํ พฺรูหนฺโต วงฺกงฺโค
จชนฺโต มานุสึ คิรํ.

๑๐๒. เราไม่เคยได้ยิน ไม่เคยได้เห็น นกพูดภาษามนุษย์ได้ ท่านเป็นหงส์พูดวาจาอันประเสริฐ เปล่งวาจาภาษามนุษย์ได้.

๑๐๓. กินฺนุ ตายํ ทิโช โหติ
มุตฺโต พนฺธํ อุปาสสิ
โอหาย สกุณา ยนฺติ
กึ เอโก อวหียสิ.

๑๐๓. นกตัวนี้เป็นอะไรกับท่านหรือ ท่านพ้นแล้ว ทำไมจึงเข้าไปใกล้บ่วง อีกเล่า นกทั้งหลายพากันละทิ้งบินไปหมด เพราะเหตุไรท่านจึงยังอยู่แต่ผู้เดียว.

๑๐๔. ราชา เม โส ทิชามิตฺต
เสนาปจฺจสฺส การยี
ตมาปเท ปริจฺจตฺตุ
นุสฺสเห วิหคาธิปึ.

๑๐๔. ดูกรนายพราน ผู้เป็นศัตรูของนกหงส์นั้น เป็นพระราชาของข้าพเจ้า ข้าพเจ้ารับหน้าที่เป็นเสนาบดี ของพญาหงส์นั้น ข้าพเจ้าจึงไม่อาจจะละทิ้งท่านผู้เป็นใหญ่แห่งนก ในคราวมีอันตรายได้.

๑๐๕. มหาคณายํ ภตฺตา เม
มา เอโก พฺยสนํ อคา
ยถา ตํ สมฺม เนสาท
ภตฺตายํ อภิโต รเม.

๑๐๕. พญาหงส์ เป็นนายของหมู่หงส์เป็นอันมากและของข้าพเจ้า ท่านผู้เดียว อย่าได้ถึงความพินาศเสียเลย ดูกรนายพรานผู้สหาย พญาหงส์นี้เป็นนายดังข้าพเจ้าว่าไว้ ข้าพเจ้าจึงยินดีรื่นรมย์อยู่.

๑๐๖. อริยวุตฺติ วงฺกงฺค
โย ปิณฺฑมปจายสิ
จชามิ เต ตํ ภตฺตารํ
คจฺฉ ตฺวญฺโญ ยถาสุขํ.

๑๐๖. ดูกรหงส์ ท่านใดย่อมนอบน้อมก้อนอาหาร ชื่อว่าประพฤติธรรมอันประเสริฐ ข้าพเจ้าจะปล่อยเจ้านายของท่านนั้นไป ท่านทั้งสองจงไปตามความสบายเถิด.

๑๐๗. สเจ อตฺตปฺปโยเคน
โอหิโต หึสปกฺขินํ

๑๐๗. ดูกรสหาย ถ้าท่านดักบ่วงเพื่อหงส์และนกทั้งหลาย ด้วยการประกอบ

ปฏิคฺคณฺหาม เต สมฺม
เอตำ อภยทกฺขิณำ.

ของตน ข้าพเจ้าจะขอรับทักขิณา-
อภัยของท่านนี้.

๑๐๘. โน เจ อตฺตปฺปโยเคน
โอหิโต หำสปกฺขินำ
อนิสฺสโร มุณฺจำ อเมฺห
เถยฺยำ กยิราสิ ลุทฺทก.

๑๐๘. ดูกรนายพราน ถ้าท่านไม่ได้ดักบ่วง
เพื่อหงส์และนกทั้งหลาย ด้วยการ
ประกอบของตน ท่านไม่มีอิสระ
ปล่อยเราทั้งสองเสีย ก็ชื่อว่า
กระทำความเป็นขโมย.

๑๐๙. ยสฺส ตฺวำ ภตโก รณฺโญ
กามำ ตสฺเสว ปาปย
ตตฺถ สำยมโน ราชา
ยถาภิณฺณำ กริสฺสติ.

๑๐๙. สุมุขหงส์ กล่าวกับนายพรานว่า
ท่านเป็นคนรับใช้พระราชา พระองค์
ใด จงนำข้าพเจ้าไปให้ถึงพระราชา
พระองค์นั้นเถิด พระเจ้าสังยมนะ
จักทรงกระทำตามพระราชประสงค์
ในพระราชนิเวศน์นั้น.

๑๑๐. อิจฺเจวำ วุตฺโต เนสาโท
เหมวณฺเณ หริตฺตเจ
อุโภ หตฺเถหิ ปคฺคยฺห
ปณฺชเร อชฺฌโวทหิ.

๑๑๐. นายพราน ผู้อันสุมุขหงส์กล่าวแล้ว
อย่างนี้ จึงเอามือทั้งสองประคอง
พญาหงส์ทั้งสองมีสีดังทองคำ มี
หนังเหลืองค่อย ๆ วางลงในกรง.

๑๑๑. เต ปณฺชรคเต ปกฺขี
อุโภ ภสฺสรวณฺณิเน
สุมุขำ ธตรฏฺฐญฺจ
ลุทฺโท อาทาย ปกฺกมิ.

๑๑๑. นายพราน พาเอาพญาหงส์ทั้งสอง
ตัว มีผิวพรรณผุดผ่องซึ่งอยู่ในกรง
คือสุมุขหงส์ และพญาหงส์ธตรฐ
หลีกไปแล้ว.

๑๑๒. หริยมาโน ธตรฏฺโฐ
สุมุขำ เอตทพฺรวิ

๑๑๒. พญาหงส์ธตรฐ อันนายพรานนำไป
อยู่ ได้กล่าวคำนี้กะสุมุขหงส์ว่า

พาฬฺหำ ภายามิ สุมุข
สามาย ลกฺขณูรุยา
อสฺมากำ วธมญฺญาย
อถตฺตานำ วธิสฺสติ.

ดูกรสุมุขหงส์ เรากลัวนักต่อนางหงส์ผู้มีขาได้ลักษณะ มีผิวพรรณดังทองคำ นางรู้ว่าเราถูกฆ่า ก็จักฆ่าตนตามเสียโดยแท้.

๑๑๓. ปากหำสา หิ สุมุข
สุเหมา เหมสุตฺตจา
โกญฺจี สมุทฺทตีเรว
กปณา นูน รุจฺจติ.

๑๑๓. ดูกรสุมุขหงส์ ก็ราชธิดาของพญาปากหงส์นามว่า สุเหมา มีผิวงามดังทองคำ จักร่ำไห้อยู่เหมือนนางนกกระเรียน ผู้กำพร้า ร่ำไห้อยู่ที่ริมฝั่งแห่งสมุทรฉะนั้น เป็นแน่.

๑๑๔. เอวำ มหนฺโต โลกสฺส
อปฺปเมยฺโย มหาคณี
เอกิตฺถิมนุโสเจยฺย
นยิทำ ปญฺญวโตมิว.

๑๑๔. ท่านผู้เป็นใหญ่กว่าโลก ใครๆ ไม่สามารถประมาณคุณได้ เป็นครูของคณะใหญ่ พึงตามเศร้าโศกถึงหญิงคนเดียวอย่างนี้ การกระทำนี้เหมือนไม่ใช่ความประพฤติของคนมีปัญญา.

๑๑๕. วาโตว คนฺธมาเทติ
อุภยำ เฉกปาปกำ
พาโล อามกปกฺกำว
โลโล อนฺโธว อามิสำ.

๑๑๕. เปรียบเหมือนลม ย่อมพัดทั้งกลิ่นหอมและกลิ่นเหม็นทั้งสอง เด็กอ่อนย่อมเก็บผลไม้ทั้งดิบและสุก คนตาบอดผู้โลภ ย่อมถือเอาอาหาร.

๑๑๖. อวินิจฺฉยญฺญู อตฺเถสุ
มนฺโทว ปฏิภาสิ มำ
กิจฺจากิจฺจำ น ชานาสิ
สมฺปตฺโต กาลปริยายำ.

๑๑๖. ท่านไม่รู้ถึงการตัดสิน ในเหตุทั้งหลาย ปรากฏแก่ข้าพเจ้า เหมือนคนเขลา ท่านจะถึงเวลาใกล้มรณะแล้ว ยังไม่ทราบกิจที่ควรและไม่ควร.

๑๑๗. อฑฺฒมุมฺมตฺโต อุทีเรสิ
เสยฺยา มญฺญสิ อิตฺถิโย
พหุสาธารณา เหตา
โสณฺฑานำว สุราฆรำ.

๑๑๗. ท่านเห็นจะเป็นกึ่งคนบ้า บ่นเพ้อไปต่าง ๆ ทรงสำคัญหญิงว่าเป็นผู้ประเสริฐ แท้จริงหญิงเหล่านี้เป็นของทั่วไป แก่คนเป็นอันมาก เหมือนโรงสุรา เป็นของทั่วไปแก่นักเลงสุรา ฉะนั้น.

๑๑๘. มายา เจตา มรีจิว
โสกา โรคา จุปทฺทวา
ขราว พนฺธนา เจตา
มจฺจุปาสา คุหาสยา
ตาสุ โย วิสฺสเส โปโส
โส นเรสุ นราธโม.

๑๑๘. อนึ่งหญิงเหล่านี้ มีมายาเหมือนพยับแดด เป็นเหตุแห่งความเศร้าโศก เป็นเหตุเกิดโรค และเป็นอันตราย อนึ่ง หญิงเหล่านี้เป็นคนหยาบคาย เป็นเครื่องผูกมัดเป็นบ่วง เป็นถ้ำ และเป็นที่อยู่ของพระยามัจจุราช บุรุษใด พึงหลงระเริงใจในหญิงเหล่านั้น บุรุษนั้นชื่อว่า เป็นคนเลวทรามในนรชนทั้งหลาย.

๑๑๙. ยำ วุฑฺเฒหิ อุปญฺญาตำ
โก ตำ นินฺทิตุมรหติ
มหาภูติตฺถิโย นาม
โลกสฺมึ อุปปชฺชิสุ.

๑๑๙. วัตถุใดอันท่านผู้เจริญทั้งหลายรู้จักดีแล้ว ใครเล่าควรจะติเตียนวัตถุนั้น ขึ้นชื่อว่า หญิงทั้งหลาย มีคุณมากเกิดมาแล้วในโลก.

๑๒๐. ขิฑฺฑา ปณิหิตา ตาสุ
รติ ตาสุ ปติฏฺฐิตา
วีชานิ ตาสุ รูหนฺติ
ยทิทำ สตฺตา ปชายเร

๑๒๐. ความคะนองอันบุคคลตั้งไว้แล้ว ในหญิงเหล่านั้น ความยินดีอันบุคคลตั้งเฉพาะไว้แล้ว ในหญิงเหล่านั้น พืชทั้งหลาย ย่อมงอกขึ้นในหญิง

ตาสุ โก นิพฺพิเช[๑] โปโส
ปาณมาสชฺช ปาณิภิ.

เหล่านั้น สัตว์เหล่านั้นย่อมเจริญชีวิตมาเกี่ยวข้อง ด้วยชีวิตของตน แล้วใครเล่า จะพึงเบื่อหน่ายในหญิงเหล่านั้นได้.

๑๒๑.ตฺวเมว นาณฺโณ สุมุข
ถีนำ อตฺเถสุ ยุญฺชสิ
ตสฺส ตฺยชฺช ภเย ชาเต
ภีเตน ชายเต มติ.

๑๒๑.ดูกรสุมุขะ ท่านนั้นแหละไม่ต้องคนอื่นละก็ยังประกอบในประโยชน์ของหญิงทั้งหลาย เมื่อภัยเกิดขึ้นแก่ท่านในวันนี้ ความคิดจึงเกิดขึ้นเพราะความกลัว.

๑๒๒.สพฺโพ หิ สำสยำ ปตฺโต
ภยำ ภีรุ ติติกฺขติ
ปณฺฑิตา หิ มหนฺตาโน
อตฺเถ ยุญฺชนฺติ ทุยฺยุเช.

๑๒๒.จริงอยู่ บุคคลทั้งปวงผู้ถึงความสงสัยในชีวิต มีความหวาดกลัวย่อมอดกลั้นความกลัวไว้ได้ เพราะว่า บัณฑิตทั้งหลาย เป็นผู้ดำรงอยู่ในฐานะอันใหญ่ ย่อมประกอบในประโยชน์อันยากที่ใคร ๆ จะประกอบได้.

๑๒๓.เอตทตฺถาย ราชาโน
สูรมิจฺฉนฺติ มนฺตีนำ
ปฏิพาหติ ยำ สูโร
อาปทำ อตฺตปริยายำ.

๑๒๓.พระราชาทั้งหลาย ย่อมทรงปรารถนาความกล้าหาญ ของเหล่ามนตรีทั้งหลาย เพื่อทรงประสงค์คนที่กล้าหาญ ป้องกันอันตรายและสามารถป้องกันตนเองได้.

๑๒๔.มา โน อชฺช วิกนฺตีสุ
รญฺโญ สูทา มหานเส

๑๒๔.ในวันนี้ พวกพนักงานเครื่องต้นของพระราชา อย่าเชือดเฉือนเรา

---

[๑] ฉ. นิพฺพิเท.

ตถา หิ วณฺโณ ปตฺตานํ
ผลํ เวฬุ ตํ วธิ.

ทั้งสอง ในโรงครัวใหญ่ จริงอย่างนั้น
สีแห่งขนปีกทั้งหลายจะฆ่าท่านเสีย
เหมือนขุยไม้ไผ่ ฆ่าต้นไผ่ ฉะนั้น.

๑๒๕. มุตฺโตปิ เนจฺฉสิ อุฑฺเฑตุ
สยํ พนฺธํ อุปาคมิ
โสปชฺช สํสยํ ปตฺโต
อตฺถํ คณฺหาหิ มา มุขํ.

๑๒๕.ท่าน แม้นายพรานปล่อยแล้ว ไม่ปรารถนาจะบินหนีไป ยังเข้ามาใกล้บ่วงเองอีก วันนี้ท่านถึงความสงสัยในชีวิตแล้ว จึงถือเอาสิ่งที่เป็นประโยชน์ จงอย่ายื่นปากออกมาเลย.

๑๒๖. โส ตฺวํ โยคํ ปยุญฺชสฺสุ
ยุตฺตํ ธมฺมูปสญฺหิตํ
ตว ปริยาปทาเนน
มม ปาเณสนํ จร.

๑๒๖.ท่านนั้น จงประกอบความเพียรอันสมควร ที่จะประกอบด้วยธรรม จงประพฤติ การแสวงหาทางรอดชีวิต ให้แก่เรา ด้วยความเพียรอันผ่องแผ้วของท่านเถิด.

๑๒๗. มา ภายิ ปตตํ เสฏฐ
น หิ ภายนฺติ ตาทิสา
อหํ โยคํ ปยุญฺชิสฺสํ
ยุตฺตํ ธมฺมูปสญฺหิตํ
มม ปริยาปทาเนน
ขิปฺปํ ปาสา ปโมกฺขสิ.

๑๒๗.ข้าแต่ท่าน ผู้ประเสริฐกว่านกทั้งหลาย ท่านอย่ากลัวเลย ผู้ที่ประกอบด้วยญาณวิริยะเช่นท่านจะกลัวก็หามิได้ ข้าพเจ้าจักประกอบความเพียรที่สมควร อันเข้าไปอาศัยธรรม ท่านจะพ้นจากบ่วงด้วยความเพียร อันผ่องแผ้วของข้าพเจ้าโดยเร็วพลัน.

๑๒๘. โส ลุทฺโท หํสกาเชน
ราชทฺวารํ อุปาคมิ

๑๒๘.นายพรานนั้น เข้าไปยังประตูพระราชวังพร้อมด้วยหาบหงส์ ด้วย

ปฏิเวเทถ มำ รญฺโญ
ธตรฏฺฐายมาคโต.

สั่งนายประตูว่า ท่านจงไปกราบทูลถึงเรื่องเราแด่พระราชาว่า พญาหงส์ธตรฐนี้มาแล้ว.

๑๒๙.เต ทิสฺวา ปุณฺณสงฺกาเส
อุโภ ลกฺขณสมฺมเต
ขลุ สญฺญมาโน ราชา
อมจฺเจ อชฺฌภาสถ.

๑๒๙.ได้ยินว่า พระเจ้าสังยมะทอดพระเนตรเห็นหงส์ทองทั้งสองตัว ผู้รุ่งเรืองด้วยบุญ ทรงหมายรู้ด้วยลักษณะแล้วจึงตรัสกะพวกอำมาตย์ว่า.

๑๓๐.เทถ ลุทฺทสฺส วตฺถานิ
อนฺนปานญฺจ โภชนำ
กามงฺกโร หิรญฺญสฺส
ยาวนฺโต เอส อิจฺฉติ.

๑๓๐.ท่านทั้งหลายจงให้ผ้า ข้าว น้ำ และเครื่องบริโภคแก่นายพราน เงินเป็นสิ่งกระทำความปรารถนา แก่เขา เขาปรารถนาประมาณเท่าใด ท่านทั้งหลาย จงให้เขาประมาณเท่านั้น.

๑๓๑.ทิสฺวา ลุทฺทำ ปสนฺนตฺตำ
กาสิราเชตทพฺรวิ
ยทายำ สมฺม เขมก
ปุณฺณา หำเสหิ ติฏฺฐติ.

๑๓๑.พระเจ้ากาสี ทอดพระเนตรเห็นนายพรานผู้มีความผ่องใสแล้ว จึงตรัสว่า ดูกรเขมกะผู้สหาย ถ้าสระโบกขรณีนี้ เต็มไปด้วยฝูงหงส์ตั้งอยู่.

๑๓๒.กถำ รุจี มชฺฌคตำ
ปาสหตฺโถ อุปาคมิ
โอกิณฺณำ ญาติสงฺเฆหิ
นิมฺมชฺฌิมำ กถำ คหิ.

๑๓๒.ท่านถือบ่วง เดินเข้าไปใกล้พญาหงส์ผู้อยู่ในท่ามกลางหงส์ที่น่าชอบใจ พรั่งพร้อมไปด้วยฝูงหงส์ผู้เป็นญาติทั้งหลาย ซึ่งมิใช่หงส์ชั้นกลางนี้ได้อย่างไร และท่านจับเอามาได้อย่างไร.

๑๓๓.อชฺช เม สตฺตมา รตฺติ
อาทานานิ อุปาสโต
ปทเมตสฺส อเนฺวสํ
อปฺปมตฺโต ฆฏสฺสิโต.

๑๓๓. วันนี้เป็นราตรีที่เจ็ดของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นผู้ไม่ประมาท แอบอยู่ในตุ่ม คอยติดตามรอยเท้าของพญาหงส์นี้ ผู้เข้าไปยังที่ถือเอาเหยื่อ.

๑๓๔.อถสฺส ปทมทฺทกฺขึ
จรโต อาทเนสนํ
ตตฺถาหํ โอทหึ ปาสํ
เอวนฺตํ ทิชมคฺคหึ.

๑๓๔. ลำดับนั้น ข้าพระองค์ได้เห็นรอยเท้าของพญาหงส์นั้น ผู้กำลังเที่ยวแสวงหาเหยื่อ จึงดักบ่วงลงในที่นั้น ข้าพระองค์ จับพญาหงส์นั้นมาได้ด้วยอุบายอย่างนี้พระเจ้าข้า.

๑๓๕.ลุทฺท เทฺว อิเม สกุณา
กถเมโกติ ภาสสิ
จิตฺตํ นุ เต วิปริยตฺตํ
อาทู กินฺนุ ชิคีสสิ.

๑๓๕. ดูกรนายพราน หงส์นี้มีอยู่สองตัว ไฉนท่านกล่าวว่า มีอยู่ตัวเดียว จิตของท่านวิปริตไปแล้วหรือ หรือว่า ท่านปรารถนาประโยชน์อะไรหนอ.

๑๓๖.ยสฺส โลหิตกา ตาลา
ตปนิยฺยานิภา สุภา
อุรํ สหจฺจ ติฏฺฐนฺติ
โส เม พนฺธํ อุปาคมิ.

๑๓๖. หงส์ตัวนี้มีพื้นแดงมีสีงดงาม ดุจทองคำ กำลังหลอม ตั้งอยู่รอบ ๆ คอ จดทรวงอก เข้ามาติดบ่วงของข้าพระองค์.

๑๓๗.อถายํ ภสฺสโร ปกฺขี
อพนฺโธ พนฺธมาตุรํ
อริยํ พฺรูหนฺโต อฏฺฐาสิ
วทนฺโต มานุสึ คิรํ.

๑๓๗. ส่วนหงส์ตัวที่ผุดผ่องนี้ มิได้ติดบ่วง เมื่อจะกล่าวถ้อยคำ เป็นภาษามนุษย์ ได้ยืนกล่าวถ้อยคำอันประเสริฐกะพญาหงส์ผู้ติดบ่วง ผู้กระสับกระส่ายอยู่.

๑๓๘.กถนฺนุทานิ สุมุข
หนฺ สหจฺจ ติฏฺฐสิ
อาทู เม ปริสํ ปตฺโต
ภยา ภีโต น ภาสสิ.

๑๓๘.ดูกรสุมุขหงส์ เหตุไรหนอ ท่าน
จึงยืนขบคางอยู่ในบัดนี้ หรือว่า
ท่านมาถึงบริษัทเราแล้ว กลัวภัย
จึงไม่พูด.

๑๓๙.นาหํ กาสิปติ ภีโต
โอคฺคยฺห ปริสํ ตว
นาหํ ภยา น ภาสิสฺสํ
วากฺยํ อตฺถสฺมึ ตาทิเส.

๑๓๙.ข้าแต่พระองค์ ผู้เป็นใหญ่แห่งชน
ชาวกาสี ข้าพระองค์หยั่งลงสู่
บริษัทของพระองค์แล้ว จะกลัวภัย
ก็หาไม่ ข้าพระองค์มิได้พูดเพราะ
ความกลัวก็หามิได้ แต่เมื่อประโยชน์
เช่นนั้นเกิดขึ้นแล้ว ข้าพระองค์
จึงจักพูด.

๑๔๐.น เต อภิสฺสรํ ปสฺเส
น รเถ นปิ ปตฺติเก
นาสฺส จมฺมํ วา กีฏิ วา
วมฺมิเน จ ธนุคฺคเห.

๑๔๐.เราไม่เห็นบริษัทผู้ใหญ่ยิ่ง พลรถ
พลเดินเท้า และเกราะ โล่และ
นายขมังธนู ผู้สวมเกราะในสำนัก
ของท่านเลย.

๑๔๑.น หิรญฺญํ สุวณฺณํ วา
นครฺ วา สุมาปิตํ
โอกิณฺณปริกฺขํ ทุคฺคํ
ทฬฺหมฏฺฏาลโกฏฺฐกํ
ยตฺถ ปวิฏฺโฐ สุมุข
ภายิตพฺพํ น ภายสิ.

๑๔๑.ดูกรสุมุขหงส์ท่านอาศัยสิ่งใด หรือ
เข้าไปในสถานที่ใด จึงไม่กลัวสิ่ง
ที่น่ากลัว เราไม่เห็นสิ่งนั้น หรือ
สถานที่นั้น แม้เป็นเงินทอง หรือ
นครที่สร้างไว้ดีแล้ว มีคูรายรอบ
ยากที่จะไปได้ มีหอรบและเชิงเทิน
ที่มั่นคงเลย.

๑๔๒.น เม อภิสฺสเรนตฺโถ
นคเรน ธเนน วา

๑๔๒.ข้าพระองค์ ไม่ต้องการด้วยบริษัท
ผู้ยิ่งใหญ่ด้วยนคร หรือด้วยทรัพย์

อปเถน ปถํ ยาม
อนฺตลิกฺเข จรา มยํ.

เพราะข้าพระองค์ ไปสู่ทางโดยสถานที่มิใช่ทาง ข้าพระองค์เป็นผู้ไปในอากาศ.

๑๔๓.สุตา จ ปณฺฑิตาตฺยมฺหา
นิปุณา จตฺถจินฺตกา
ภาเสมตฺถวตึ วาจํ
สจฺเจ จสฺส ปติฏฺฐิโต.

๑๔๓.ก็พระองค์ทรงสดับข่าวว่า ข้าพระองค์เป็นบัณฑิต และเป็นผู้ละเอียด คิดข้ออรรถ ถ้าพระองค์ทรงดำรงมั่นอยู่ในความสัตย์ โดยแท้จริงไซร้ ข้าพระองค์จะพึงกล่าววาจาอันมีอรรถ.

๑๔๔.กิญฺจิ ตุยฺหํ อสจฺจสฺส
อนริยสฺส กริสฺสติ
มุสาวาทิสฺส ลุทฺทสฺส
ภณิตํปิ สุภาสิตํ.

๑๔๔.ด้วยว่าคำแม้ที่ข้าพระองค์ กล่าวแล้ว จะเป็นคำสุภาษิต ก็จะทำอะไรแก่พระองค์ ผู้หาความสัตย์มิได้ ผู้ไม่ประเสริฐมักตรัสคำเท็จ ผู้หยาบช้าได้เล่า.

๑๔๕.ตํ พฺราหฺมณานํ วจนา
อิมํ เขมมการยิ
อภยญฺจ ตยา ฆุฏฺฐํ
อิมาโย ทสธา ทิสา.

๑๔๕.พระองค์ได้รับสั่ง ให้นายพรานนั้นขุดสระชื่อเขมะนี้ ตามถ้อยคำของพวกพราหมณ์ และพระองค์รับสั่งให้ประกาศอภัยตลอดทั้ง ๑๐ ทิศนี้.

๑๔๖.โอคฺคยฺห เต โปกฺขรณึ
วิปฺปสนฺโนทกํ สุจึ
ปหูตํ ขาทนํ ตตฺถ
อหึสา เจตฺถ ปกฺขินํ.

๑๔๖.หงส์เหล่านั้น จึงพากันบินลงสู่สระโบกขรณี อันมีน้ำใสสะอาด ในสระโบกขรณีนั้น มีอาหารจิกกินอย่างเพียงพอ และไม่มีการเบียดเบียนนกทั้งหลาย ในสระนั้นเลย.

๑๔๗.อิทำ สุตฺวาน นิคฺโฆสำ
อาคตมฺหา ตวนฺติเก
เต เต พนฺธสฺมา ปาเสน
เอตนฺเต ภาสิตำ มุสา.

๑๔๗.พวกข้าพระองค์ได้ยินคำประกาศนี้ จึงพากันบินมาในสระของพระองค์ พวกข้าพระองค์นั้น ๆ ก็ถูกบ่วงรัดไว้ นี่เป็นคำตรัสเท็จของพระองค์.

๑๔๘.มุสาวาทำ ปุรกฺขตฺวา
อิจฺฉาโลภญฺจ ปาปกำ
อุโภสนฺธึ อติกฺกมฺม
อสาตำ อุปปชฺชติ.

๑๔๘.บุคคลผู้กระทำมุสาวาท และความโลภ คือความอยากได้อันลามกเป็นเบื้องหน้าแล้ว ก้าวล่วงที่ต่อแห่งโลกทั้งสอง ย่อมเข้าถึงสถานที่อันไม่น่าเพลิดเพลิน.

๑๔๙.นาปรชฺฌาม สุมุข
นปิ โลภาย มคฺคหึ
สุตา จ ปณฺฑิตาตฺยตฺถ
นิปุณา จตฺถจินฺตกา.

๑๔๙.ดูกรสุมุขหงส์เรามิได้ทำผิด ทั้งเรามิได้จับท่านมาด้วยความโลภ ก็เราทราบมาว่า ท่านทั้งหลายเป็นบัณฑิต เป็นผู้ละเอียด และคิดข้ออรรถได้.

๑๕๐.อปฺเปวตฺถวตี วาจำ
พฺยาหเรยฺยุ อิธาคตา
ตถา ตำ สมฺม เนสาโท
วุตฺโต สุมุข มคฺคหิ.

๑๕๐.ท่าไฉนท่านทั้งหลาย จึงจะมาในที่นี้ พึงกล่าววาจาอันอาศัยอรรถ ดูกรสุมุขหงส์ผู้สหาย นายพรานผู้นี้เราสั่งให้ไปจับท่านมา ด้วยความประสงค์อย่างนั้น.

๑๕๑.เนว ภูตา กาสิปติ
อุปนีตสฺมิ ชีวิเต
ภาเสมตฺถวตี วาจำ
สมฺปตฺตา กาลปริยายำ.

๑๕๑.ข้าแต่พระองค์ ผู้เป็นจอมแห่งชนชาวกาสี เมื่อชีวิตน้อมเข้าไปใกล้ความตายแล้ว ข้าพระองค์ทั้งหลายถึงมรณกาลแล้ว จะไม่กล่าววาจาอันมีเหตุเลย.

๑๕๒.โย มิเคน มิคำ หนฺติ
ปกฺขีนำ ปน ปกฺขินา
สุเตน วา สุตำ กีลฺยา
กึ อนริยตรำ ตโต.

๑๕๒.ผู้ใดฆ่าเนื้อด้วยเนื้อต่อ ฆ่านกด้วยนกต่อ ดักผู้เล่องลือด้วยเสียงเล่องลือ อะไรเล่า จะเลวทรามยิ่งกว่าความเลวทรามของผู้นั้น.

๑๕๓.โย จาริยรุทำ ภาเส
อนริยธมฺมวสฺสิโต
อุโภ โส ธำสเต โลกา
อิธเจว ปรตฺถ จ.

๑๕๓.ก็ผู้ใด พึงกล่าววาจาอันประเสริฐ แต่ประพฤติธรรมไม่ประเสริฐ ผู้นั้น ย่อมพลาดจากโลกทั้งสอง คือโลกนี้และโลกหน้า.

๑๕๔.น มชฺเฌ ยสำ ปตฺโต
น พฺยาเธ ปตฺตสำสยำ
วายเมเถว กิจฺเจสุ
สำเร วิวรานิ จ.

๑๕๔.บุคคลถึงยศแล้ว ไม่พึงมัวเมา ถึงความสงสัยในชีวิตแล้ว ไม่พึงเดือดร้อน พึงพยายามในกิจทั้งหลายร่ำไป และพึงปิดช่องทั้งหลาย.

๑๕๕.เย วุฑฺฒา อพฺภติกฺกนฺตา
สมฺปตฺตา กาลปริยายำ
อิธ ธมฺมำ จริตฺวาน
เอวำ เต ติทิวงฺคตา.

๑๕๕.ชนเหล่าใดเป็นผู้เจริญ ถึงเวลาใกล้ตาย ไม่ล่วงประโยชน์อย่างยิ่ง ชนเหล่านั้น ประพฤติธรรมในโลกนี้ ย่อมไปสู่ไตรทิพย์ได้ ด้วยความประพฤติอย่างนี้.

๑๕๖.อิทำ สุตฺวา กาสิปติ
ธมฺมมตฺตนิ ปาลย
ธตรฏฺฐญฺจ มุญฺจาหิ
หำสานำ ปวรุตฺตมำ.

๑๕๖.ข้าแต่ พระจอมแห่งชนชาวกาสี พระองค์ทรงสดับคำนี้แล้ว ขอจงทรงรักษาธรรมในพระองค์เถิด และขอพระองค์ ทรงปล่อยพญาหงส์-ธตรฐ ผู้ประเสริฐสุดกว่าหงส์ทั้งหลายเถิดพระเจ้าข้า.

๑๕๗.อาหรนฺตูทกำ ปชฺชำ
อาสนญฺจ มหารหำ
ปญฺชรโต ปโมกฺขามิ
ธตรฏฺฐ ยสสฺสินำ.

๑๕๗.ชาวพนักงานทั้งหลาย จงนำน้ำ น้ำมันทาเท้า และอาสนะมีค่ามาก มาเถิด เราจะปล่อยพญาหงส์ธตรฐ ผู้เรืองยศออกจากกรง.

๑๕๘.ตญฺจ เสนาปตึ ธีรำ
นิปุณำ อตฺถจินฺตกำ
โย สุเข สุขิโต รญฺโญ
ทุกฺขิเต โหติ ทุกฺขิโต.

๑๕๘.ผู้ใด เมื่อพระราชาทรงมีสุข ก็สุขด้วย เมื่อพระราชาทรงมีทุกข์ก็ทุกข์ด้วย เราจะปล่อยผู้นั้น ซึ่งเป็นเสนาบดี มีปัญญา เป็นผู้ละเอียด คิดข้ออรรถที่ยากได้.

๑๕๙.เอทิโส โข อรหติ
ปิณฺฑมสฺนาตุ ภตฺตุโน
ยถายำ สุมุโข รญฺโญ
ปาณสาธารโณ สขา.

๑๕๙.ผู้เช่นนี้แล ย่อมสมควรเพื่อจะบริโภคก้อนข้าวของนายได้ เหมือนสุมุขหงส์เสนาบดี ผู้เป็นราชสหายทั่วไปแก่สัตว์มีชีวิตฉะนั้น.

๑๖๐.ปีฐญฺจ สพฺพโสวณฺณำ
อฏฺฐปาทำ มโนรมำ
มฏฺฐำ กาสิกวตฺถินำ
ธตรฏฺโฐ อุปาวิสิ.

๑๖๐.พญาหงส์ธตรฐเข้าไปเกาะตั่ง อันล้วนแล้วไปด้วยทองคำ มี ๘ เท้า อันน่ารื่นรมย์ใจ เกลี้ยงเกลา ลาดด้วยผ้าแคว้นกาสี.

๑๖๑.โกจฺฉญฺจ สพฺพโสวณฺณำ
เวยฺยคฺฆปริสิพฺพิตำ
สุมุโข อชฺฌุปาเวกฺขิ
ธตรฏฺฐสฺสนนฺตรา.

๑๖๑.สุมุขหงส์เข้าไปเกาะเก้าอี้ อันล้วนแล้วด้วยทองคำ หุ้มด้วยหนังเสือโคร่ง ในลำดับแห่งพญาหงส์ธตรฐ.

๑๖๒.เตสำ กาญฺจนปตฺเตหิ
ปุถู อาทาย กาสิโย

๑๖๒.ชนชาวกาสีเป็นอันมาก พากันถือเอาโภชนะอันเลิศ ที่เขาส่งไปถวาย

หำสานำ อภิหาเรสุ
อคฺคำ รญฺโญ ปวาสิตำ.

พระราชา นำเข้าไปให้แก่พญาหงส์ ทั้งสองนั้น ด้วยชามทองคำ.

๑๖๓.ทิสฺวา อภิหตำ อคฺคำ
กาสิราเชน เปสิตำ
กุสโล ขตฺตธมฺมานำ
ตโต ปุจฺฉิ อนนฺตรา.

๑๖๓.พญาหงส์ธตรฐผู้ฉลาด เห็นโภชนะอันเลิศที่เขานำมาให้ อันพระเจ้ากาสีประทานส่งไป จึงได้ถามธรรมเนียมเครื่องปฏิสันถารในกาลเป็นลำดับนั้นว่า.

๑๖๔.กจฺจิ นุ โภโต กุสลำ
กจฺจิ โภโต อนามยำ
กจฺจิ รฏฺฐมิทำ ผีตำ
ธมฺเมน อนุสาสสิ.

๑๖๔.พระองค์ไม่มีพระโรคาพาธ แลหรือ ทรงสำราญดีอยู่หรือ ทรงปกครองรัฐมณฑลอันสมบูรณ์นี้ โดยธรรมหรือ.

๑๖๕.กุสลญฺเจว เม หำส
อโถ หำส อนามยำ
อโถ รฏฺฐมิทำ ผีตำ
ธมฺเมน อนุสาสหำ.

๑๖๕.ดูกรพญาหงส์ เราไม่มีโรคาพาธ อนึ่ง เรามีความสำราญดี และเราก็ปกครองรัฐมณฑล อันสมบูรณ์นี้ โดยธรรม.

๑๖๖.กจฺจิ โภโต อมจฺเจสุ
โทโส โกจิ น วิชฺชติ
กจฺจิ จ เต ตวตฺเถสุ
นาวกงฺขนฺติ ชีวิตำ.

๑๖๖.โทษอะไร ๆ ไม่มีในหมู่อำมาตย์ของพระองค์แลหรือ และอำมาตย์เหล่านั้น ไม่อาลัยชีวิตในประโยชน์ของพระองค์แลหรือ.

๑๖๗.อโถปิ เม อมจฺเจสุ
โทโส โกจิ น วิชฺชติ
อโถปิ เต มมตฺเถสุ
นาวกงฺขนฺติ ชีวิตำ.

๑๖๗.โทษอะไร ๆ ไม่มีในหมู่อำมาตย์ของเรา และอำมาตย์เหล่านั้น ไม่อาลัยชีวิตในประโยชน์ของเรา.

๑๖๘.กจฺจิ เต สาทิสี ภริยา
อสฺสวา ปิยภาณินี
ปุตฺตรูปยสูเปตา
ตว ฉนฺทวสานุคา.

๑๖๘.พระมเหสี ซึ่งมีพระชาติเสมอกัน ทรงเชื่อฟัง มีพระเสาวนีย์อันน่ารัก ทรงประกอบด้วยพระโอรส พระรูปโฉม และพระยศเป็นไปตามอำนาจความพอพระทัยของพระองค์แลหรือ.

๑๖๙.อโถ เม สาทิสี ภริยา
อสฺสวา ปิยภาณินี
ปุตฺตรูปยสูเปตา
มม ฉนฺทวสานุคา.

๑๖๙.พระมเหสีของเรา ซึ่งมีพระชาติเสมอกัน ทรงเชื่อฟัง มีพระเสาวนีย์อันน่ารัก ทรงประกอบด้วยพระโอรส พระรูปโฉม และพระยศเป็นไปตามอำนาจความพอใจของเรา.

๑๗๐.กจฺจิ รฏฺฐํ อนุปฺปีฬ
อกุโตจิอุปทฺทวํ
อสาหเสน ธมฺเมน
สเมน อนุสาสสิ.

๑๗๐.พระองค์ มิได้ทรงเบียดเบียนชาวแว่นแคว้น ทรงปกครองให้ปราศจากอันตราย แต่ที่ไหน ๆ โดยไม่เกรี้ยวกราด โดยธรรม โดยความสม่ำเสมอแลหรือ.

๑๗๑.อโถ รฏฺฐํ อนุปฺปีฬ
อกุโตจิอุปทฺทวํ
อสาหเสน ธมฺเมน
สเมน อนุสาสหิ.

๑๗๑.เรา มิได้เบียดเบียนชาวแว่นแคว้น ปกครองให้ปราศจากอันตราย แต่ที่ไหน ๆ โดยความไม่เกรี้ยวกราด โดยธรรม โดยความสม่ำเสมอ.

๑๗๒.กจฺจิ สนฺโต อปจิตา
อสนฺโต ปริวชฺชิตา
โน จ ธมฺมํ นิรงฺกตฺวา
อธมฺมมนุวตฺตสิ.

๑๗๒.พระองค์ทรงยำเกรงสัตบุรุษ ทรงเว้นอสัตบุรุษแลหรือ พระองค์ไม่ทรงห่างธรรม ไม่ทรงประพฤติคล้อยตามอธรรมแลหรือ.

๑๗๓.สนฺโต จ เม อปจิตา
อสนฺโต ปริวชฺชิตา
ธมฺมเมวานุวตฺตามิ
อธมฺโม เม นิรงฺกโต.

๑๗๓.เรายำเกรงสัตบุรุษ เว้นอสัตบุรุษ แล้วประพฤติคล้อยตามธรรม ละทิ้งสิ่งที่มิใช่ธรรมแล้ว.

๑๗๔.กจฺจิ นุนาคตํ ทีฆํ
สมเวกฺขสิ ขตฺติย
กจฺจิ มตฺโต มทนีเย
ปรโลกํ น สนฺตสิ.

๑๗๔.ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นกษัตริย์ พระองค์ทรงพิจารณาเห็นชัด ซึ่งพระชนมายุอันเป็นอนาคต ยังยืนยาวอยู่หรือ พระองค์ทรงมัวเมาในอารมณ์ เป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา ไม่สะดุ้งกลัวปรโลกบ้างหรือ.

๑๗๕.นาหํ อนาคตํ ทีฆํ
สมเวกฺขามิ ปกฺขิม
ฐิโต ทสสุ ธมฺเมสุ
ปรโลกํ น สนฺตสึ.

๑๗๕.ดูกรพญาหงส์ เรายังไม่พิจารณาเห็นชัดซึ่งอายุ อันเป็นอนาคตยังยืนยาวอยู่ เราตั้งอยู่แล้วในธรรม ๑๐ ประการ จึงไม่สะดุ้งกลัวปรโลก.

๑๗๖.ทานํ สีลํ ปริจฺจาคํ
อาชฺชวํ มทฺทวํ ตปี
อกฺโกธํ อวิหึสญฺจ
ขนฺติญฺจ อวิโรธนํ.

๑๗๖.เราเห็นธรรมที่เป็นกุศลตั้งอยู่ในตนเหล่านี้ คือทาน ศีล การบริจาค ความซื่อตรง ความอ่อนโยน ความเพียร ความไม่โกรธ ความไม่เบียดเบียน ความอดทนและความไม่พิโรธ.

๑๗๗.อิจฺเจเต กุสเล ธมฺเม
ฐิเต ปสฺสามิ อตฺตนิ
ตโต เม ชายเต ปีติ
โสมนสฺสญฺจนปฺปกํ.

๑๗๗.แต่นั้นปีติและโสมนัสมิใช่น้อย ย่อมเกิดแก่เรา.

๑๗๘.สุมุโข จ อจินฺเตตฺวา
วิสชฺชิ ผรุสํ คิรํ
ภาวโทสมนญฺญาย
อสฺมากายํ วิหงฺคโม.

๑๗๘.ก็สุมุขหงส์นี้ ไม่ทันคิดถึงคุณสมบัติของเรา ไม่ทราบโทษที่เป็นภาวะ จึงเปล่งวาจาอันหยาบคายแก่เรา.

๑๗๙.โส กุทฺโธ ผรุสํ วาจํ
นิจฺฉาเรสิ อโยนิโส
ยานสฺมาสุ น วิชฺชนฺติ
นยิทํ ปญฺญวตามิว.

๑๗๙.สุมุขหงส์นั้น โกรธ ไม่ทันตรึกตรอง จึงเปล่งวาจาหยาบคายออกมา ย่อมกล่าวถึงโทษที่ไม่มีอยู่ในเรา คำของสุมุขหงส์นี้ ย่อมไม่เป็นเหมือนคำของคนผู้มีปัญญา.

๑๘๐.อตฺถิ เม ตํ อติสารํ
เวเคน มนุชาธิป
ธตรฏฺเฐ จ พนฺธสฺมึ
ทุกฺขํ เม วิปุลํ อหุ.

๑๘๐. ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่กว่ามนุษย์ ข้อพลั้งพลาดนั้น มีอยู่แก่ข้าพระองค์โดยความรีบร้อน อนึ่ง เมื่อพญาหงส์ธตรฐติดบ่วง ความทุกข์ได้มีแก่ข้าพระองค์มากมาย.

๑๘๑.ตฺวํ โน ปิตาว ปุตฺตานํ
ภูตานํ ธรณีริว
อสฺมากํ อธิปนฺนานํ
ขมสฺสุ ราชกุญฺชร.

๑๘๑.ขอพระองค์ได้โปรดเป็นที่พึ่ง แก่ข้าพระองค์ ดุจบิดาเป็นที่พึ่งของบุตร และดุจแผ่นดินเป็นที่พึ่งของหมู่สัตว์ ฉะนั้นเถิด ข้าแต่พระองค์ผู้ราชกุญชร ขอพระองค์ได้โปรดงดโทษแก่ข้าพระองค์ผู้ถูกความผิดเข้าครอบงำแล้วเถิด.

๑๘๒.เอวนฺเต อนุโมทาม
ยํ ภาวํ น นิคูหสิ
ขีลํ ปภินฺทสิ ปกฺขิ
อุชุโกสิ วิหงฺคม.

๑๘๒.เราย่อมอนุโมทนาแก่ท่านด้วยอาการอย่างนี้ เพราะท่านไม่ปกปิดความในใจ ดูกรหงส์ ท่านเป็นผู้ซื่อตรง จงทำลายความข้องใจเสียเถิด.

๑๘๓.ยํ กิญฺจิ รตนํ อตฺถิ
กาสิราชนิเวสเน
รชตํ ชาตรูปญฺจ
มุตฺตา เวฬุริยา พหู.

๑๘๓.รัตนะ เครื่องปลื้มใจอย่างใด
อย่างหนึ่ง มีอยู่ในนิเวศน์ของเรา
ผู้เป็นพระเจ้ากาสี คือเงิน ทอง
แก้วมุกดา แก้วไพฑูรย์อันมากมาย.

๑๘๔.มณโย สงฺขมุตฺตญฺจ
วตฺถกํ หริจนฺทนํ
อชินํ ทนฺตภณฺฑญฺจ
โลหํ กาฬายสํ พหุ
เอตํ ททามิ โว วิตฺตํ
อิสฺสรํ วิสฺสชามิ โว.

๑๘๔.แก้วมณี สังข์ ไข่มุก ผ้า จันทน์แดง
หนังเสือเหลือง เครื่องงา ทองแดง
และเหล็กอีกมาก เราขอมอบทรัพย์
เครื่องปลื้มใจนี้ แก่ท่านและขอสละ
ความเป็นใหญ่แก่ท่าน.

๑๘๕.อทฺธา อปฺจิตา ตยมฺหา
สกฺกตา จ รเถสภ
ธมฺเมสุ วตฺตมานานํ
ตฺวํ โน อาจริโย ภว.

๑๘๕.ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมทัพ ข้า
พระองค์ทั้งสอง เป็นผู้อันพระองค์
ทรงยำเกรง และทรงสักการะโดยแท้
ขอพระองค์จงทรงเป็นพระอาจารย์
ของข้าพระองค์ทั้งสอง ผู้ประพฤติ
อยู่ในธรรมทั้งหลายเถิด.

๑๘๖.อาจริย สมนุญฺญาตา
ตยา อนุมตา มยํ
ตํ ปทกฺขิณโต กตฺวา
ญาตี ปสฺเสมุรินฺทม.

๑๘๖.ข้าแต่พระองค์ ผู้เป็นอาจารย์ ผู้
ปราบปรามข้าศึก ข้าพระองค์
ทั้งสอง เป็นผู้อันพระองค์ทรงยอม
อนุญาตแล้ว กระทำประทักษิณ
พระองค์แล้ว จะกลับไปเยี่ยมญาติ
ทั้งหลาย.

๑๘๗.สพฺพรตฺตึ จินฺตยิตฺวาน
มนฺตยิตฺวาน ยถากถํ

๑๘๗.พระเจ้ากาสีทรงดำริ และทรง
ปรึกษาข้อความ ตามที่กล่าวมา

กาสิราชา อนุญฺญาสิ
หํสานํ ปวรุตฺตมํ.

ตลอดราตรีทั้งปวงแล้ว ทรงอนุญาตพญาหงส์ทั้งสอง ผู้ประเสริฐสุดกว่าหงส์ทั้งหลาย.

๑๘๘.ตโต รตฺยา วิวสเน
สุริยสฺสุคฺคมนํ ปติ
เปกฺขโต กาสิราชสฺส
ภวนโต วิคาหิสุ.

๑๘๘.พระอาทิตย์อัสดงคตแล้ว ในเวลาราตรีสว่างแจ้ง พญาหงส์ทั้งสองก็พากันบินไป จากพระราชนิเวศน์ของพระเจ้ากาสิกราช.

๑๘๙.เต อโรเค อนุปฺปตฺเต
ทิสฺวาน ปรเม ทิเช
เกกาติมกรุ์ หํสา
ปุถุสทฺโท อชายถ.

๑๘๙.หงส์เหล่านั้น เห็นพญาหงส์ผู้ยิ่งใหญ่ไม่มีโรค กลับมาถึงโดยลำดับ จึงได้กระทำเสียงว่า เกกะ เสียงอื้ออึงได้เกิดขึ้นแล้ว.

๑๙๐.เต ปตีตา ปมุตฺเตน
ภตฺตุนา ภตฺตุคารวา
สมนฺตา ปริกรีสุ
อณฺฑชา ลทฺธปจฺจยา.

๑๙๐.หงส์ผู้มีความเคารพนายเหล่านั้น ได้ปัจจัยแล้ว เพราะนายหลุดพ้นกลับมา จึงพากันเข้าห้อมล้อมนายโดยเคารพ.

๑๙๑.เอวํ มิตฺตวตํ อตฺถา
สพฺเพ โหนฺติ ปทกฺขิณา
หํสา ยถา ธตรฏฺฐา
ญาติสงฺฆมุปาคมุนฺ"ติ.

๑๙๑.ประโยชน์ทั้งปวงของบุคคล ผู้สมบูรณ์ด้วยมิตร ย่อมประกอบด้วยความสุขความเจริญ เหมือนพญาหงส์ธตรฐ เกิดประโยชน์ประกอบด้วยความสุข ความเจริญได้กลับมายังหมู่ญาติฉะนั้น".

มหาหํสชาตกํ ทุติยํ.

มหาหังสชาดกที่ ๒.

๒. มหาหังสชาตกวณฺณนา (๕๓๔)

เอเต หังสา ปกฺกมนฺตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อานนฺทตฺเถรสฺส ชีวิตปริจฺจาคํ อารพฺภ กเถสิ. วตฺถุ ปน วุตฺตสทิสเมว.

๒. พรรณนามหาหังสชาดก (๕๓๔)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภการสละชีวิตของพระอานนทเถระนั่นแล ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **หงส์เหล่านั้นย่อมบินหนีไป** ดังนี้เป็นต้น. ส่วนเรื่องเหมือนกับ(เรื่องจุลลหังสชาดก) ที่กล่าวแล้วนั้นแล.

เอกทิวสมฺหิ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุ “อาวุโส อายสฺมา อานนฺเทน ตถาคตสฺสตฺถาย อตฺตโน ชีวิตํ ปริจฺจชนฺเตน ทุกฺกรํ กตํ นาฬาคิรึ ทิสฺวา สตฺถารา ติกฺขตฺตุํ ปฏิพาหิยมาโนปิ เนว นิวตฺตโก โหติ อโห ทุกฺกรการโก อายสฺมา อานนฺทตฺเถโร”ติ.

ก็ในวันหนึ่ง พวกภิกษุสนทนากันในโรงธรรมว่า “ดูกรอาวุโส พระอานนท์ผู้มีอายุสละชีวิตของตน เพื่อประโยชน์แก่พระตถาคต กระทำกิจยากที่คนอื่นจะกระทำได้ ท่านเห็นช้างนาฬาคีรีแล้ว แม้ถูกพระศาสดาตรัสห้ามอยู่ถึง ๓ ครั้ง ก็ไม่ยอมกลับทีเดียว น่าชมเชยพระอานนทเถระผู้มีอายุ กระทำกิจที่คนอื่นกระทำได้ยาก”.

สตฺถา “อานนฺทสฺส คุณกถา ปวตฺตติ คนฺตพฺพํ มยา เอตฺถา”ติ คนฺธกุฏิโต นิกฺขมิตฺวา อาคนฺตฺวา “กายนุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา”ติ ปุจฺฉิตฺวา “อิมาย นามา”ติ วุตฺเต “น ภิกฺขเว อิทาเนว ปุพฺเพปิ อานนฺโท ติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพตฺโตปิ มมตฺถาย อตฺตโน ชีวิตํ ปริจฺจชิเยวา”ติ วตฺวา

พระศาสดาทรงดำริว่า “การกล่าวสรรเสริญคุณของอานนท์กำลังเป็นไปอยู่ เราควรไปในที่นั้น” จึงเสด็จออกจากพระคันธกุฎี เสด็จมาตรัสถามว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรในบัดนี้” เมื่อภิกษุกราบทูลว่า “เรื่องชื่อนี้” จึงตรัสว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น แม้ในที่นี้ก็เคยมีมาแล้ว

ตุณฺหี อโหสิ เตหิ ยาจิโต อตีตๆ อาหริ

ครั้งก่อน อานนท์บังเกิดในกำเนิดสัตว์-เดรัจฉานก็สละชีวิตของตนเพื่อประโยชน์แก่เราเหมือนกัน" ดังนี้ได้ทรงดุษณีภาพแล้ว อันภิกษุเหล่านั้นทูลอาราธนา จึงทรงนำเรื่องอดีตนิทานมาว่า

อตีเต พาราณสิยๆ สยมสฺส นาม พาราณสิรญฺโญ เขมา นาม อคฺคมเหสี อโหสิ. ตทา โพธิสตฺโต ฉนฺนวุติหๆสสหสฺสปริวุโต จิตฺตกูเฏ วิหาสิ. อเถกทิวสๆ เขมา เทวี ปจฺจูสสมเย สุปินๆ อทฺทส.

ในอดีตกาล ในเมืองพาราณสี พระราชาเมืองพาราณสี ทรงพระนามว่า พระเจ้าสังยมะ มีพระอัครมเหสี ทรงพระนามว่า พระนางเขมา. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์มีหมู่หงส์เก้าหมื่นหกพันแวดล้อมอาศัยอยู่ที่ภูเขาจิตรกูฏ. ต่อมาวันหนึ่งพระนางเขมาเทวีได้ทรงสุบินนิมิตเห็นในเวลาใกล้รุ่งว่า.

สุวณฺณหๆสา อาคนฺตฺวา ราชปลฺลงฺเก นิสีทิตฺวา มธุรสฺสเรน ธมฺมกถๆ กเถสุๆ. เทวิยา สาธุการๆ ทตฺวา ธมฺมกถๆ สุณนฺติยา ธมฺมสฺสวเน อติตฺตายเอว รตฺติ วิภายิ.

พญาหงส์ทอง ๒ ตัวบินมาจับที่ราชบัลลังก์แล้วแสดงธรรมกถา ด้วยเสียงไพเราะ. เมื่อพระนางเทวีประทานสาธุการ ทรงสดับธรรมกถาอยู่ ยังไม่ทันเอิบอิ่มในการทรงสดับธรรมนั่นแล ราตรีก็สว่างแล้ว.

หๆสา ธมฺมๆ กเถตฺวา อุฏฺฐาย สีหปญฺชเรน นิกฺขมิตฺวา อคมๆสุ. สาปิ เวเคนุฏฺฐาย "ปลายมาเน หๆเส คณฺหถ คณฺหถา"ติ วตฺวา หตฺถๆ ปสาเรนฺตียเว ปพุชฺฌิ. ตสฺสา กถๆ สุตฺวา ปริจาริกาโย "กุหึ หๆสา"ติ

พญาหงส์ทั้งสอง ครั้นแสดงธรรมแล้วก็ลุกบินออกไปทางช่องพระแกล. แม้พระนางก็รีบเสด็จลุกขึ้นตรัสว่า "ท่านทั้งหลายจงช่วยจับ จงช่วยจับหงส์ทั้งสองที่กำลังบินหนีไป" กำลังเหยียดพระหัตถ์อยู่นั่นแล ก็ตื่นบรรทม. เหล่านางกำนัลใน

โถกํ อวหสีสุ.

ได้ยินพระเสาวนีย์ของพระนาง ก็พากันหัวเราะเล็กน้อยว่า "หงส์ที่ไหน" ดังนี้.

สา ตสฺมึ ขเณ สุปินกภาวํ ญตฺวา จินฺเตสิ "อหํ อภูตํ น ปสฺสามิ อทฺธา อิมสฺมึ โลเก สุวณฺณวณฺณา หํสา ภวิสฺสนฺติ สเจ โข ปน สุวณฺณหํสานํ ธมฺมํ โสตุกามมฺหีติ ราชานํ วกฺขามิ อเมฺหหิ สุวณฺณหํสา นาม น ทิฏฺฐปุพฺพา หํสานญฺจ กถา นาม อภูตาเยวาติ วตฺวา นิรุสฺสุกฺโก ภวิสฺสติ 'โทหโล'ติ วุตฺเต ปน เยน เกนจิ อุปาเยน ปริเยสิสฺสติ เอวํ เม มโนรโถ อิชฺฌิสฺสตี"ติ. สา คิลานาลยํ ทสฺเสตฺวา ปริจาริกานํ สญฺญํ ทตฺวา นิปชฺชิ.

พระเทวี ทรงทราบความที่พระองค์ทรงสุบินนิมิตไปในขณะนั้น จึงทรงดำริว่า "เราย่อมไม่เห็นสิ่งที่ไม่มีจริง พญาหงส์มีสีเพียงดังทองคำ จักมีในโลกนี้แน่แท้ ก็แต่ว่าเราจักทูลกะพระราชาว่า 'หม่อมฉันใคร่จะฟังธรรมของพญาหงส์ทองทั้งหลาย' พระองค์จะตรัสว่า 'ขึ้นชื่อว่า หงส์ทองทั้งหลาย เราไม่เคยเห็นแล้ว และธรรมดาว่าการกล่าวถ้อยคำของหงส์ทั้งหลายไม่เคยมีแล้วทีเดียว' ก็จักไม่ทรงขวนขวาย แต่เมื่อเราทูลว่า 'เราแพ้ท้อง' พระองค์จักทรงแสวงหาโดยอุบายอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนั้น ความปรารถนาที่ตั้งไว้ในใจของเราจักสำเร็จ". พระนางจึงแสดงอาการประชวร ให้สัญญาแก่นางกำนัลทั้งหลาย บรรทมแล้ว.

ราชา ราชาสเน นิสินฺโน ตสฺสา ทสฺสนเวลาย ตํ อทิสฺวา "กุหึ เขมา เทวี"ติ ปุจฺฉิตฺวา "คิลานา เทวา"ติ สุตฺวา ตสฺสา สนฺติกํ คนฺตฺวา สยนปสฺเสกเทเส นิสีทิตฺวา ปิฏฺฐึ ปริมชฺชนฺโต "กินฺเต ภทฺเท อผาสุกนฺ"ติ ปุจฺฉิ "เทว อญฺญํ อผาสุกํ นตฺถิ

พระราชาประทับนั่งบนพระราชอาสน์ มิได้ทอดพระเนตรเห็นพระนางเขมา ในเวลาที่พระนางเคยเข้าเฝ้า ตรัสถามว่า "พระนางเขมาเทวีไปไหน" ทรงสดับว่า "ประชวรพะย่ะค่ะ" จึงเสด็จไปยังสำนักของพระนาง ประทับนั่ง ณ ประเทศส่วนหนึ่ง ข้างพระบรรทม ทรงลูบ

โทหโล ปน เม อุปฺปนฺโน"ติ "เตนหิ ภณสิ เทวิ ยํ อิจฺฉสิ ตํ สีฆนฺเต อุปนาเมสฺสามี"ติ.

พระปฤษฎางค์ ตรัสถามว่า "ดูกรนางผู้เจริญ เธอไม่สบายเป็นอะไรหรือ" เมื่อพระนางกราบทูลว่า "ขอเดชะ ความไม่สบายอย่างอื่นไม่มี การแพ้ครรภ์เกิดขึ้นแล้วแก่หม่อมฉัน" ตรัสว่า "ดูกรพระเทวี ถ้าเช่นนั้นจงบอกมาเธอปรารถนาสิ่งใด เราจะน้อมนำสิ่งนั้นมาให้เธอโดยเร็ว".

"มหาราช อหเมกสฺส สุวณฺณหํสสฺส สมฺสฺสิตเสตจฺฉตฺเต ราชปลฺลงฺเก นิสินฺนสฺส คนฺธมาลาทีหิ ปูชํ กตฺวา สาธุการํ ททมานา ธมฺมกถํ โสตุมิจฺฉามิ สเจ ลภามิ อิจฺเจตํ กุสลํ โน เจ ชีวิตํ เม นตฺถี"ติ.

พระนางกราบทูลว่า "ข้าแต่มหาราช หม่อมฉันปรารถนาจะกระทำการบูชาด้วยของหอม และระเบียบดอกไม้เป็นต้น แก่พญาหงส์ทองตัวหนึ่ง ซึ่งจับที่ราช-บัลลังก์ มีเศวตฉัตรอันยกขึ้นแล้ว ให้สาธุการ ปรารถนาฟังธรรมกถา ถ้าหม่อมฉันได้อย่างนี้ การได้ด้วยประการดังนี้นั้น เป็นความดี ถ้าหากไม่ได้ ชีวิตของหม่อมฉันก็จะไม่มี" ดังนี้.

อถ นํ ราชา "สเจ มนุสฺสโลเก อตฺถิ ลภิสฺสสิ มา จินฺตยี"ติ อสฺสาเสตฺวา สิริคพฺภา นิกฺขมิตฺวา อมจฺเจหิ สทฺธึ มนฺเตสิ "อมฺโภ เขมา เทวี 'สุวณฺณหํสสฺส ธมฺมกถํ โสตุ ลภนฺตี ชีวิสฺสามิ อลภนฺติยา เม ชีวิตํ นตฺถี"ติ วทติ อตฺถิ นุ โข สุวณฺณวณฺณา หํสา"ติ. "เทว อเมฺหหิ เนว ทิฏฺจปุพฺพา น

ลำดับนั้น พระราชาทรงปลอบพระนางว่า "ถ้าพญาหงส์ทองมีอยู่ในโลกมนุษย์ เธอจักได้ อย่าคิดไปเลย" เสด็จออกจากห้องอันมีสิริแล้ว ทรงปรึกษากับพวกอำมาตย์ว่า "ท่านผู้เจริญ พระนางเทวีเขมากล่าวกะเราว่า 'เมื่อหม่อมฉันได้ฟังธรรมกถาของพญาหงส์ทอง จักมีชีวิตอยู่ เมื่อไม่ได้ ชีวิตของหม่อมฉันจะไม่มี' หงส์ที่มีสีเหมือนทองคำมีอยู่หรือ"

สุตปุพฺพา"ติ. "เก ปน ชาเนยฺยุนฺ"ติ. "พฺราหฺมณา เทวา"ติ.

อำมาตย์กราบทูลว่า "ขอเดชะ หงส์มีสีดุจทองคำ ข้าพระองค์ทั้งหลายไม่เคยเห็น ไม่เคยได้ยิน". แล้วตรัสถามว่า "ก็ใครจะพึงรู้ได้" อำมาตย์กราบทูลว่า "ขอเดชะพวกพราหมณ์จะพึงรู้ได้พระเจ้าข้า".

ราชา พฺราหฺมเณ ปกฺโกสาเปตฺวา สกฺการํ กตฺวา ปุจฺฉิ "อตฺถิ นุโข อาจริยา สุวณฺณหํสา"ติ. "อาม มหาราช อมฺหากํ มนฺเตสุ มจฺฉา กกฺกฏกา กจฺฉปา มิคา โมรา หํสา'ติ เอเต ติรจฺฉานคตา 'สุวณฺณวณฺณา โหนฺตี'ติ อาคตา ธตรฏฺฐกุลหํสา นาม ปณฺฑิตา ญาณสมฺปนฺนา อิติ มนุสฺเสหิ สทฺธึ สตฺต สุวณฺณวณฺณา โหนฺตี"ติ.

พระราชารับสั่งให้เชิญพราหมณ์ทั้งหลายมา ทรงกระทำสักการะแล้วตรัสถามว่า "ข้าแต่อาจารย์ทั้งหลาย หงส์มีสีดังทองยังมีอยู่หรือ" พราหมณ์กราบทูลว่า "ข้าแต่มหาราช ยังมีอยู่พระเจ้าข้า สัตว์ดิรัจฉาน ๖ จำพวกเหล่านี้ คือ ปลา ปู เต่า เนื้อ นกยูง และหงส์ มาในมนต์ทั้งหลายของพวกข้าพระองค์ว่า 'มีสีดุจทองคำ' ธรรมดาว่า หงส์ตระกูลธตรฐ เป็นสัตว์ฉลาด ถึงพร้อมด้วยความรู้ ย่อมเป็นสัตว์มีผิวพรรณประดุจดังทองคำนับรวมมนุษย์ทั้งหลายด้วยเป็น ๗ พวก ด้วยประการฉะนี้".

ราชา อตฺตมโน หุตฺวา "กตฺถ นุโข อาจริยา ธตรฏฺฐหํสา วสนฺตี"ติ ปุจฺฉิ. "น ชานาม มหาราชา"ติ. "เก เต ชานิสฺสนฺตี"ติ. "ลุทฺทปุตฺตา"ติ วุตฺเต สพฺเพ อตฺตโน วิชิเต ลุทฺทเก สนฺนิปาตาเปตฺวา ปุจฺฉิ "ตาต สุวณฺณวณฺณา ธตรฏฺฐหํสา นาม

พระราชาทรงดีพระทัย ตรัสถามว่า "ข้าแต่อาจารย์ เหล่าหงส์ธตรฐย่อมอยู่ที่ไหนเล่า". พราหมณ์ทูลว่า "ข้าแต่มหาราช ข้าพระองค์ไม่ทราบพระเจ้าข้า". พระราชาตรัสว่า "ใครย่อมทราบหงส์ธตรฐเหล่านั้น" เมื่อพราหมณ์กราบทูลว่า "บุตรของพรานย่อมทราบ" มีรับสั่งให้

กหำ วสนฺตี"ติ.

อเถโก ลุทฺทโก "หิมวนฺเต กิร เทว จิตฺตกูฏปพฺพเตติ ญาติกุลา ปรมฺปราย กเถนฺตี"ติ อาห. "ชานาสิ ปน เนสำ คหณูปายนฺ"ติ. "น ชานามิ เทวา"ติ. "เก ปน ชานิสฺสนฺตี"ติ. "พฺราหฺมณา เทวา"ติ. โส พฺราหฺมณปณฺฑิเต ปกฺโกสาเปตฺวา จิตฺตกูฏปพฺพเต สุวณฺณวณฺณานำ หำสานำ อตฺถิภาวำ อาโรเจตฺวา "ชานาถ นุโข เนสำ คหณูปายนฺ"ติ ปุจฺฉิ. "มหาราช กินฺเตหิ ตตฺถ คนฺตฺวา คหิเตหิ อุปาเยน เต นครสมีปำ อาเนตฺวา คณฺหิสฺสามา"ติ.

เรียกนายพรานในแว่นแคว้นของพระองค์ทั้งหมดมาประชุมกัน แล้วตรัสถามว่า "ดูกรพ่อ ชื่อว่าหงส์ตระกูลธตรฐมีสีดุจดังทองคำอยู่ ณ ที่ไหน".

ลำดับนั้น นายพรานคนหนึ่งกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ได้ยินว่าตระกูลแห่งญาติทั้งหลายกล่าวสืบ ๆ กันมาว่า "เหล่าหงส์ธตรฐเหล่านั้น อยู่ ณ ภูเขาจิตรกูฏในหิมวันตประเทศ". พระราชาตรัสว่า "ก็ท่านย่อมรู้อุบายที่จะจับหงส์ธตรฐเหล่านั้นได้หรือ". พรานทูลว่า "ขอเดชะข้าพระองค์ไม่ทราบพระเจ้าข้า". พระราชาตรัสว่า "ก็ชนเหล่าไหนจักทราบ". พรานทูลว่า "พวกพราหมณ์จักทราบพระเจ้าข้า". ท้าวเธอจึงรับสั่งให้เรียกพราหมณ์ที่เป็นบัณฑิตมาบอกความที่หงส์ทั้งหลาย มีสีดังทองคำมีอยู่ที่ภูเขาจิตรกูฏ รับสั่งถามว่า "ท่านทั้งหลายรู้จักอุบายที่จะจับหงส์เหล่านั้นหรือ". พราหมณ์ทูลว่า "ข้าแต่มหาราชประโยชน์อะไรที่จะต้องไปจับหงส์เหล่านั้น ที่ภูเขาจิตรกูฏ ข้าพระองค์จักนำหงส์เหล่านั้นมาสู่ที่ใกล้พระนคร แล้วจักจับเอาด้วยอุบาย".

"โก ปน อุปาโย"ติ. "มหาราช นครโต อุตฺตเรน ติคาวุตปฺปมาณำ

พระราชาตรัสถามว่า "ก็อุบายอะไร". พราหมณ์กราบทูลว่า "ข้าแต่มหาราช

เขมๆ นาม สรๆ ขณาเปตฺวา อุทกสฺส ปูเรตฺวา นานาธญฺญานิ โรเปตฺวา ปญฺจวณฺณปทุมสญฺฉนฺนๆ กาเรตฺวา เอกๆ ปณฺฑิตเนสาทๆ ปฏิจฺฉาเปตฺวา มนุสฺสานๆ อุปคนฺตุๆ อทตฺวา จตูสุ กณฺเณสุ ฐิเตหิ อภยๆ โฆสาเปถ นานาสกุณา ทส ทิสา โอตริสฺสนฺติเต หๆสา ปรมฺปราย ตสฺส สรสฺส เขมภาวๆ สุตฺวา อาคจฺฉิสฺสนฺติ อถ เน วาลปาเสหิ พนฺธาเปตฺวา คณฺหาเปยฺยาถา"ติ.

พระองค์รับสั่งให้ขุดสระ ชื่อว่า เขมะ ประมาณ ๓ คาวุต ทางทิศเหนือแต่พระนคร ให้เต็มด้วยน้ำ ให้ปลูกธัญชาติต่าง ๆ กระทำให้ดารดาษไปด้วยดอกบัว ๕ สี ให้นายพรานผู้ฉลาดคนหนึ่ง อยู่ประจำรักษาไม่ให้มนุษย์เข้าไป ให้คนยืนอยู่ที่มุมสระทั้ง ๔ ประกาศให้อภัยสกุณชาติต่างๆ ก็จักบินลงจากทิศทั้ง ๑๐ หงส์เหล่านั้นได้สดับว่า สระนั้นเป็นที่เกษมสำราญโดยเล่าสืบต่อกันมา ก็จักพากันบินมา เมื่อเป็นเช่นนั้น พระองค์พึงให้ดักด้วยบ่วงขนสัตว์ แล้วพึงให้จับเอาหงส์เหล่านั้นเถิด".

ตๆ สุตฺวา ราชา เตหิ วุตฺตปฺปเทเส วุตฺตปฺปการๆ สรๆ กาเรตฺวา เอกๆ เนสาทๆ ปกฺโกสาเปตฺวา "ตฺวๆ อิโต ปฏฺฐาย อตฺตโน กมฺมๆ มา กริ ปุตฺตทารๆ เต อหๆ โปเสสฺสามิ ตฺวๆ อปฺปมตฺโต เขมสรๆ รกฺขนฺโต มนุสฺเส ปฏิกฺกมาเปตฺวา จตูสุ กณฺเณสุ อภยๆ โฆสาเปตฺวา อาคตาคเต สกุเณ มม อาจิกฺเขยฺยาสิ สุวณฺณหๆเสสุ อาคเตสุ มหนฺตๆ สกฺการๆ ลภิสฺสสี"ติ ตๆ สมสฺสาเสตฺวา เขมสรๆ ปฏิจฺฉาเปสิ.

พระราชาทรงสดับถ้อยคำนั้น จึงให้สร้างสระมีประการดังกล่าว ในประเทศ ที่พวกพราหมณ์เหล่านั้นทูลแล้ว แล้วรับสั่งให้เรียกนายพรานผู้ฉลาดมา ทรงปลอบเอาใจนายพรานนั้นว่า "จำเดิมแต่นี้ไป ท่านอย่าทำการงานของตน เราจักเลี้ยงดูบุตรและภรรยาของท่านเอง ท่านไม่ประมาทแล้วรักษาสระเขมะอยู่ให้มนุษย์ทั้งหลายถอยกลับ แล้วประกาศอภัยที่มุมสระทั้ง ๔ พึงบอกถึงฝูงนกที่มาแล้ว มาแล้ว แก่เรา เมื่อหงส์มีสีดังทองคำมาแล้ว ท่านจักได้สักการะใหญ่" ให้รับรักษาสระเขมะแล้ว.

ดาวน์โหลดจาก http://www.tipitaka.org

โส ตโต ปฏฺฐาย รญฺญา วุตฺตนเยเนว ตตถ ปฏิปชฺชิ. "เขมสรํ รกฺขตี"ติ จสฺส เขมเนสาโทเตฺวว นามํ อุทปาทิ. ตโต ปฏฺฐาย จ นานปฺปการา สกุณา โอตรึสุ. "เขมสรํ นิพฺภยนฺ"ติ ปรมฺปรโฆเสน นานาหํสา อาคมึสุ.

จำเดิมแต่นั้นมา นายพรานนั้นก็ปฏิบัติอยู่ในที่นั้น โดยนัยที่พระราชาตรัสสั่งไว้นั่นแล. ก็ชื่อได้ปรากฏแก่นายพรานนั้นว่า นายเขมเนสาทดังนี้ทีเดียว เพราะเขา "รักษาเขมะสระ". และจำเดิมแต่นั้นมา สกุณชาติมีชนิดต่าง ๆ ก็พากันบินลงสู่สระนั้น. ก็หงส์ต่าง ๆ พากันมาด้วยการประกาศสืบต่อมาว่า "เขมะสระไม่มีภัย".

ปฐมนฺตาว ติณหํสา อาคมึสุ. เตสํ โฆเสน ปณฺฑุหํสา อาคมึสุ. เตสํ โฆเสน มโนสิลาวณฺณหํสา อาคมึสุ. เตสํ โฆเสน เสตหํสา อาคมึสุ. เตสุ อาคเตสุ เขมโก รญฺโญ อาโรเจสิ "เทว ปญฺจวณฺณา หํสา อาคนฺตฺวา สเร โคจรํ คณฺหนฺติ ปากหํสานํ อาคตตฺตา อิทานิ กติปาเหเนว สุวณฺณวณฺณา หํสา อาคมิสฺสนฺติ มา จินฺตยิตฺถ เทวา"ติ.

ทีแรกพวกติณหงส์มาก่อน. แล้วพวกบัณฑุหงส์ก็พากันมา ด้วยเสียงประกาศของติณหงส์เหล่านั้น. พวกมโนศิลาวรรณหงส์ก็พากันมาด้วยเสียงประกาศของบัณฑุหงส์เหล่านั้น. เสตหงส์ก็พากันมาด้วยเสียงประกาศ ของมโนศิลาวรรณหงส์เหล่านั้น. ปากหงส์ก็พากันมาด้วยเสียงประกาศของเสตหงส์เหล่านั้น. เมื่อพวกหงส์เหล่านั้นมาแล้ว เขมกพรานก็ไปกราบทูลพระราชาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ หงส์ ๕ ประเภท ได้มากินอาหารในสระแล้ว พวงหงส์มีสีดังทองคงจักมาสองสามวันนี้แน่ เพราะพวกปากหงส์มาแล้ว ขอพระองค์อย่าได้ทรงวิตกไปเลย" ดังนี้.

ตํ สุตฺวา ราชา "อญฺเญน ตตฺถ น คนฺตพฺพํ โย คจฺฉิสฺสติ

พระราชาทรงสดับคำนั้น จึงให้ราชบุรุษตีกลอง เที่ยวประกาศไปใน

หตฺถปาทจฺเฉทนญฺจ ฆรวิโลปญฺจ ปาปุณิสฺสตี"ติ นครเ เภริญฺจาราเปสิ. ตโต ปฏฺฐาย ตตฺถ โกจิ น คจฺฉติ. จิตฺตกูฏสฺส ปน อวิทูเร กาญฺจนคุหายํ ปากหังสา วสนฺติ.

พระนครว่า "บุคคลอื่นไม่พึงไปในเขมะสระนั้น บุคคลใดจักไป บุคคลนั้นจักถูกตัดมือตัดเท้า และถูกริบเรือนด้วย". จำเดิมแต่วันนั้นมาใคร ๆ ก็ไม่ไปที่เขมะสระนั้น. ก็ปากหงส์ทั้งหลายอาศัยอยู่ในถ้ำทอง ใกล้ภูเขาจิตรกูฏ.

เตปิ มหพฺพลา ธตรฏฺฐกุเลน สทฺธึ เตสํ สรีรวณฺณานิ นิพฺพิเสสานิ โหนฺติ. ปากหังสรญฺโญ ปน ธีตา สุวณฺณวณฺณา อโหสิ. โส ตํ "ธตรฏฺฐมหิสฺสรสฺส อนุรูปา"ติ ตสฺส ปาทปริจาริกํ กตฺวา เปเสสิ. สา ตสฺส ปิยา อโหสิ มนาปา. เตเนว การเณน ตานิ เทฺว หังสกุลานิ อญฺญมญฺญํ วิสฺสาสิกานิ ชาตานิ.

แม้ปากหงส์เหล่านั้นเป็นสัตว์มีกำลังมาก สีแห่งกายของปากหงส์เหล่านั้น ไม่ผิดแปลกกันกับหงส์ตระกูลธตรฐ. อนึ่ง ธิดาของพญาปากหงส์มีวรรณดังทองคำ. พญาปากหงส์นั้นดำริว่า "ธิดาของเรานี้สมควรแก่พญาธตรฐ ผู้มีอิสระอันใหญ่" จึงส่งนางไปให้เป็นบาทบริจาริกาของพญาหงส์ธตรฐนั้น. นางได้เป็นที่รัก เป็นที่เจริญใจของพญาหงส์ธตรฐนั้น, เพราะเหตุนั้นแล ตระกูลหงส์ทั้งสองนั้น จึงเกิดมีความคุ้นเคยสนิทสนมกันและกัน.

อเถกทิวสํ โพธิสตฺตสฺส ปริวารหังสา ปากหังเส ปุจฺฉึสุ "ตุเมฺห อิเมสุ ทิวเสสุ กหํ โคจรํ คณฺหถา"ติ. "มยํ พาราณสิโต อวิทูเร เขมสเร โคจรํ คณฺหาม ตุเมฺห ปน กุหึ อาหิณฺฑถา"ติ "อสุกมฺหิ นามา"ติ วุตฺเต "กสฺมา เขมสรํ น คจฺฉถ โส หิ สโร รมณีโย นานาสกุณ-

ภายหลังในวันหนึ่ง พวงหงส์ผู้เป็นบริวารของพระโพธิสัตว์ ถามพวกปากหงส์ว่า "ในวันเหล่านี้พวกท่านพากันไปเที่ยวหาอาหารกินที่ไหน". ปากหงส์บอกว่า "พวกเราไปเที่ยวหาอาหารกินในเขมะสระ ใกล้เมืองพาราณสี ก็พวกท่านไปหากินที่ไหน" เมื่อพวกหงส์ธตรฐกล่าวว่า "พวกเราไปหากินในที่ชื่อโน้น"

สมากิณฺโณ ปญฺจปทุมสญฺฉนฺโน นานาธญฺญผลสมฺปนฺโน นานปฺปการภมรคณนิกุชฺชิโต จตูสุ กณฺเณสุ นิจฺจปวตฺตอภยโฆสโน โกจิ อุปสงฺกมิตุ สมตฺโถ นาม นตฺถิ ปเคว อญฺญํ อุปทฺทวํ กาตุ เอวรูโป สโร"ติ เขมสรํ วณฺณยึสุ.

กล่าวพรรณนาคุณเขมะสระว่า "ทำไมพวกท่านจึงไม่ไปยังเขมะสระ ด้วยว่าสระนั้นเป็นที่น่ารื่นรมย์ เกลื่อนกลาดไปด้วยสกุณชาติชนิดต่าง ๆ ดารดาษไปด้วยดอกบัว ๕ เหล่า สมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหารและผลไม้ต่าง ๆ มีหมู่ภมรชนิดต่าง ๆ บินว่อนอยู่อึ่งมี มีเสียงประกาศอภัย เป็นไปตลอดกาลเป็นนิตย์ที่มุมสระทั้ง ๔ ใคร ๆ ที่ชื่อว่าสามารถเข้าไปได้ไม่มีเลย จะกล่าวไปไยถึงการกระทำอันตรายอื่นเล่า สระมีคุณเห็นปานนี้แล".

เต เตสํ กถํ สุตฺวา "พาราณสิสมีเป กิร เอวรูโป เขโม นาม สโร นาม อตฺถิ ปากหังสา ตตฺถ คนฺตฺวา โคจรํ คณฺหนฺติ ตุเมฺหปิ ธตรฏฺฐมหิสฺสรสฺส อาโรเจถ สเจ อนุชานาติ มยัมปิ ตตฺถ คนฺตฺวา โคจรํ คณฺเหยฺยามา"ติ สุมุขสฺส กเถสุ.

พวกหงส์ธตรฐเหล่านั้น สดับคำของพวกปากหงส์นั้นแล้ว จึงพากันไปบอกแก่สุมุขหงส์ว่า "ได้ยินว่ามีสระชื่อเขมะสระ มีคุณภาพเห็นปานนี้อยู่ใกล้เมืองพาราณสี พวกปากหงส์ไปหากินในที่นั้นแล้ว แม้ท่านก็จงบอกพญาธตรฐหงส์ผู้มีอิสระใหญ่ ถ้าเธออนุญาต แม้พวกข้าพเจ้าก็พึงไปหาอาหารในที่นั้นบ้าง".

สุมุโข รญฺโญ อาโรเจสิ. โสปิ จินฺเตสิ "มนุสฺสา นาม พหุมายา ขรมนฺตา อุปายกุสลา ภวิตพฺพเมตฺถ การเณน เอตฺตกํ กาลํ เอตฺถ สโร นาม นตฺถิ อิทานิ กโต มญฺเญ

สุมุขหงส์บอกแก่พญาหงส์. แม้พญาหงส์นั้น ก็คิดว่า "ขึ้นชื่อว่ามนุษย์ทั้งหลายมีเล่ห์เหลี่ยมมาก มีความคิดหลักแหลมฉลาดในอุบาย จะพึงมีเหตุในที่นั้น ขึ้นชื่อว่า สระย่อมไม่มีในที่นั้น ตลอดกาล

อมฺหากำ คหณตฺถาย กโต ภวิสฺสตี"ติ. มีประมาณเท่านี้ บัดนี้ชะรอยใครจะขุดไว้แล้ว จักขุดไว้เพื่อดักจับพวกเราแน่".

โส สุมุขำ อาห "มา เต ตตฺถ คมนำ รุจจิตถ เนโส สโร เตหิ มนุสฺเสหิ สุธมฺมตาย กโต อมฺหากำ คหณตฺถาย กโต มนุสฺสา นาม พหุมายา ขรมนฺตา อุปายกุสลา ตุเมฺห สเกเยว โคจเร จรถา"ติ.

พญาหงส์จึงกล่าวกะสุมุขหงส์ว่า "พวกท่านอย่าชอบใจการไปในสระนั้นเลย สระนั้น พวกมนุษย์เหล่านั้นไม่ขุดไว้ตามธรรมส่วนดี ขุดไว้เพื่อต้องการจับพวกเรา ขึ้นชื่อว่าพวกมนุษย์มีเล่ห์เหลี่ยมมาก มีความคิดหลักแหลม ฉลาดในอุบายพวกท่านจงเที่ยวไปในที่โคจรของตนตามเดิมเถิด".

สุวณฺณหำสา "เขมสรำ คนฺตุกามมฺหา"ติ ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ สุมุขสฺส อาโรเจสุ. โส เตสำ ตตฺถ คนฺตุกามตำ มหาสตฺตสฺส อาโรเจสิ. อถ มหาสตฺโต "มม ญาตกา มำ นิสฺสาย มา กิลมนฺตุ เตนหิ คจฺฉามา"ติ ฉนฺนวุติหำสสหสฺสปริวุโต ตตฺถ คนฺตฺวา โคจรำ คเหตฺวา หำสกีฬำ กีฬิตฺวา จิตฺตกูฏเมว ปจฺจาคมาสิ.

พวกหงส์ทองได้บอกแก่สุมุขหงส์ว่า "พวกข้าพเจ้าเป็นผู้ใคร่จะไปยังเขมะสระ" ดังนี้ ถึง ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง. สุมุขหงส์นั้นจึงบอกความที่พวกหงส์เหล่านั้นใคร่จะไปที่สระนั้นแก่พระมหาสัตว์. ลำดับนั้นพระมหาสัตว์จึงกล่าวว่า "พวกญาติของเราอย่าได้ลำบาก เพราะอาศัยเราเลย ถ้าเช่นนั้นเราทั้งหลายจะไปด้วย" มีหงส์เก้าหมื่นหกพันแวดล้อม ไปหากินที่สระนั้น เล่นหังสกีฬา แล้วพากันบินกลับไปยังภูเขาจิตรกูฏ.

เขมโก เตสำ จริตฺวา คตกาเล คนฺตฺวา เตสำ อาคตภาวำ รญฺโญ อาโรเจสิ. ราชา ตุฏฺฐจิตฺโต หุตฺวา "สมฺม เขมก ตฺวำ เอกำ วา เทฺว นายพรานเขมกะ จึงไปในเวลาที่หงส์เหล่านั้นเที่ยวบินไป แล้วกราบทูลแด่พระราชาถึงความที่หงส์เหล่านั้นมาแล้ว. พระราชาทรงดีพระทัยรับสั่งว่า "ดูกร

วา หังเส คณฺหิตุ วายมาหิ มหนฺตํ เต ยสํ ทสฺสามี"ติ วตฺวา ปริพฺพยํ ทตฺวา ตํ อุยฺโยเชสิ.

สหายเขมกะ ท่านจงพยายามจับหงส์ตัวหนึ่งหรือสองตัวให้ได้ เราจักให้ยศอันใหญ่แก่ท่าน" แล้วประทานเสบียง ทรงส่งนายพรานนั้นไป.

โส ตตฺถ คนฺตฺวา จาฏิปญฺชเร นิสีทิตฺวา หังสานํ โคจรฏฺฐานํ วีมังสิ. โพธิสตฺตา นาม นิลฺโลลุปฺปจาริโน โหนฺติ ตสฺมา มหาสตฺโต โอติณฺณฏฺฐานโต ปฏฺฐาย สปทานํ สาลึ ขาทนฺโต อคมาสิ. เสสหังสา อิโตจิโตจ ขาทนฺตา วิจรึสุ.

นายเขมกะพรานนั้นไปที่สระนั้นแล้ว จึงนั่งในกรงมีสัณฐานดังตุ่ม พิจารณาที่หากินของพวกหงส์ทั้งหลาย. ธรรมดาว่าพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้มีปกติไม่ประพฤติมักได้ เพราะเหตุนั้น พระมหาสัตว์จึงกินข้าวสาลี ได้ไปตามลำดับจำเดิมแต่ที่อันตนร่อนลง. หงส์ที่เหลือทั้งหลาย เที่ยวจิกกินข้างโน้นบ้างข้างนี้บ้าง.

อถ ลุทฺทปุตฺโต "อยํ หังโส นิลฺโลลุปฺปจารี อิมํ พนฺธิตุํ วฏฺฏตี"ติ จินฺเตตฺวา ปุนทิวเส หังเสสุ สรํ อโนติณฺเณสุเยว จาฏิปญฺชเร นิสินฺโน ตํ ฐานํ คนฺตฺวา อวิทูเร ติณปญฺชเรน อตฺตานํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา ฉิทฺเทน โอโลเกนฺโต อจฺฉิ. ตสฺมึ ขเณ มหาสตฺโต ฉนฺนวุติหังสสหสฺสปุรกฺขโต หิยฺโย โอติณฺณฏฺฐาเนเยว โอตริตฺวา โอธิยํ นิสีทิตฺวา สาลึ ขาทนฺโต ปายาสิ.

ลำดับนั้น บุตรนายพรานคิดว่า "หงส์ตัวนี้มีปกติไม่ประพฤติมักได้ เราควรดักหงส์ตัวนี้เถิด" ในวันรุ่งขึ้นเมื่อหงส์ทั้งหลาย ยังไม่ทันร่อนลงสู่สระทีเดียว จึงนั่งในกรงมีสัณฐานดังตุ่ม เคลื่อนไปสู่ที่นั้น แล้วปกปิดตนด้วยกรงหญ้าในที่ไม่ไกลนัก มองดูอยู่ตามช่อง. ในขณะนั้น พระมหาสัตว์มีหงส์เก้าหมื่นหกพันเป็นเบื้องหน้า ร่อนลงในที่อันตนเคยร่อนลงในวันวานนั่นเอง จับแล้วที่แอ่งจิกกินข้าวสาลีไปพลาง.

เนสาโท ปณฺฑรฉิทฺเทน โอโลเกนฺโต ตสฺส รูปโสภคฺคปฺปตฺตึ อตฺตภาวํ ทิสฺวา "อยํ หํโส สกฏนาภิปฺปมาณสรีโร สุวณฺณวณฺโณ ตีหิ รตฺตราชีหิ คีวายํ ปริกฺขิตฺโต ติสฺโส ราชิโย คเลน โอตริตฺวา อุทรนฺตเรน คตา ติสฺโส ปจฺฉาภาเคน วินิวิชฺฌิตฺวา คตา รตฺตกมฺพลสุตฺตสิกฺกาย ฐปิตกาณฺจนกฺขนฺโธ วิย อติวิโรจติ อิมินา เอเตสํ รณฺณาว ภวิตพฺพํ อิมเมว คณฺหิสฺสามี"ติ จินฺเตสิ.

นายพรานแลดูอยู่ตามช่องลูกกรง เห็นอัตภาพของพระโพธิสัตว์นั้น ถึงแล้วซึ่งส่วนอันงามเลิศด้วยรูปร่างจึงคิดว่า "หงส์ตัวนี้มีร่างกายโตประมาณเท่าดุมเกวียน มีสีดุจทองคำ มีรอยแดงสามรอยคาดรอบที่คอ มีรอยพาดลงไปตามลำคอ โดยระหว่างแห่งท้อง ๓ รอย มีรอย ๓ รอยแล่นไปตลอดโดยส่วนเบื้องหลัง ย่อมรุ่งเรืองดุจแท่งทองคำที่บุคคลวางไว้ที่กลุ่มด้วยกัมพลแดง หงส์ตัวนี้จะพึงเป็นพระราชาของหงส์เหล่านี้แน่ เราจักจับหงส์ตัวนี้ทีเดียว".

ปุนทิวเส หํสราชา ปาตราสาย ปาทมฺหา วุฏฺฐาย ปาตราสกิจฺจานิ นิฏฺฐาเปตฺวา ปริวาเรตฺวา นิสินฺนหํสราชาปิ พหุ โคจรํ จริตฺวา ชลกีฬํ กีฬิตฺวา หํสคณปริวุโต จิตฺตกูฏเมว อคมาสิ. อิมินา นิยาเมน ปญฺจ ฉ ทิวเส โคจรํ คณฺหิ. สตฺตเม ทิวเส เขมโก กาฬอสฺสวาลมยํ ทฬฺหํ มหารชฺชุ วฏฺเฏตฺวา ยฏฺฐิปาสํ กตฺวา "เสวฺว หํสราชา อสฺมึ โอกาเส โอตริสฺสตี"ติ ตถโต ฌตฺวา อนฺโตอุทเก ยฏฺฐิปาสํ โอฑฺฑิ.

แม้พญาหงส์เที่ยวไปหาอาหารได้มาก เล่นกีฬาในน้ำแล้ว มีฝูงหงส์แวดล้อมได้กลับไปยังภูเขาจิตรกูฏตามเดิม. พระโพธิสัตว์ไปหาอาหารโดยทำนองนี้ตลอดเวลาได้ ๕-๖ วัน. ในวันที่ ๗ นายพรานเขมกะฟั่นเชือกเส้นใหญ่ อันสำเร็จแล้วด้วยขนหางม้าสีดำให้มั่นคง กระทำให้เป็นบ่วงมีคัน ทราบโดยถ่องแท้ว่า "พญาหงส์จักร่อนลงในโอกาสนี้" จึงดักบ่วงมีคันไว้ในน้ำแล้ว.

ปุนทิวเส หํสราชา โอตรนฺโตปาทำ ปาเส ปเวเสนฺโตเยว โอตริ. อถสฺส ปาโส ปาทำ อยปฏฺฏเกน

ในวันรุ่งขึ้น พญาหงส์เมื่อโผลงยังเท้าให้ถลำเข้าไปในบ่วงทันทีร่อนลงแล้ว. ลำดับนั้น บ่วงก็รวบรัดเท้าของพญาหงส์

กฑฺฒนฺโต วิย อาพนฺธิตฺวา คณฺหิ. โส "ฉินฺทิสฺสามิ นนฺ"ติ เวคํ ชเนตฺวา อากฑฺฒิตฺวา ปาเตสิ. ปฐมวาเร สุวณฺณวณฺณํ จมฺมํ ฉิชฺชิ. ทุติยวาเร กมฺพลวณฺณํ มํสํ ฉิชฺชิ ตติยวาเร นหารู ฉิชฺชิตฺวา อฏฺฐีนิ อาหจฺจ อฏฺฐาสิ. จตุตฺถวาเร ปน ปาโท ฉิชฺเชยฺย. "รญฺโญ ปน หีนงฺคตา นาม อนนุจฺฉวิกา"ติ น วายามํ อกาสิ. พลเวทนา ปวตฺตีสุ.

นั้นไว้ เหมือนบุคคลฉุดคร่ามาอยู่ด้วย ลวดเหล็กฉะนั้น. พญาหงส์นั้นคิดว่า "เราจักกระตุกบ่วงนั้นให้ขาด" รวบรวมกำลังฉุดคร่ามาให้ตกไปแล้ว. ในครั้งแรกหนังมีพรรณดังสีทองขาดไป. ในครั้งที่ ๒ เนื้อมีพรรณดังสีผ้ากัมพลขาดไป ในครั้งที่ ๓ เส้นเอ็นได้ขาดไปจนจดถึงกระดูก. แต่ในครั้งที่ ๔ เท้าคงขาดแน่. พระโพธิสัตว์จึงดำริว่า "ก็ธรรมดาว่าพระราชา เป็นผู้มีอวัยวะอันเลวทราม เป็นการไม่สมควร" จึงไม่กระทำความพยายามต่อไป. เวทนามีกำลังได้เป็นไป ทั่วแล้ว.

ทุติยวาเร กมฺพลวณฺณํ มํสํ ฉิชฺชิ ตติยวาเร นหารู ฉิชฺชิตฺวา อฏฺฐีนิ อาหจฺจ อฏฺฐาสิ. จตุตฺถวาเร ปน ปาโท ฉิชฺเชยฺย. "รญฺโญ ปน หีนงฺคตา นาม อนนุจฺฉวิกา"ติ น วายามํ อกาสิ. พลเวทนา ปวตฺตีสุ.

ในครั้งที่ ๒ เนื้อมีพรรณดังสีผ้ากัมพลขาดไป ในครั้งที่ ๓ เส้นเอ็นได้ขาดไปจนจดถึงกระดูก. แต่ในครั้งที่ ๔ เท้าคงขาดแน่. พระโพธิสัตว์จึงดำริว่า "ก็ธรรมดาว่าพระราชา เป็นผู้มีอวัยวะอันเลวทราม เป็นการไม่สมควร" จึงไม่กระทำความพยายามต่อไป. เวทนามีกำลังได้เป็นไป ทั่วแล้ว.

โส จินฺเตสิ "สจาหํ พนฺธรวํ รวิสฺสามิ ญาตกา เม จิตฺตุตฺราสา หุตฺวา โคจรํ อคเหตฺวา ฉาตชฺฌตฺตาว ปลายนฺตา สมุทฺเท ปติสฺสนฺตี"ติ. โส เวทนํ อธิวาเสตฺวา ปาสวเส ปวตฺติตฺวา สาลึ ขาทนฺโต วิย หุตฺวา เตสํ ยาวทตฺถํ ขาทิตฺวา หํสกีฬกีฬนกาเล มหนฺตน สทฺเทน พนฺธรวํ รวิ. ตํ สุตฺวา หํสา มรณภยตชฺชิตา วคฺควคฺคา จิตฺตกูฏาภิมุขา ปุริมนเยเนว ปกฺกมึสุ.

พระโพธิสัตว์ดำริว่า "ถ้าเราจักร้องว่าเราติดบ่วง พวกญาติทั้งหลายของเราก็จะตกใจยังไม่ทันกินอาหารมีตนกำลังหิวจัด บินหนีไปอยู่ก็จักตกลงในมหาสมุทร". พระโพธิสัตว์นั้นอดกลั้นทุกขเวทนาถึงเป็นไปในอำนาจบ่วง ก็ทำเป็นเหมือนจิกกินข้าวสาลีอยู่ ในเวลาที่ญาติเหล่านั้น อิ่มแล้ว เล่นหังสกีฬาอยู่ จึงร้องขึ้นด้วยเสียงอันดังว่าติดบ่วง. หงส์ทั้งหลาย ครั้นได้ยินเสียงนั้นต่างก็กลัวต่อความตาย มุ่งหน้าตรงไปยังเขาจิตรกูฏเป็นพวก ๆ บินหนีไปโดยนัยก่อนนั่นแล.

สุมุโข หํสเสนาปติ "กจฺจิ นุโข อิทํ ภยํ มหาราชสฺส อุปฺปนฺนนฺ

สุมุขเสนาบดีหงส์คิดว่า "ภัยนี้เกิดขึ้นแก่มหาราชบ้างหรือหนอ เราจัก

ชานิสฺสามิ นนฺ"ติ เวเคน ปกฺขนฺทิตฺวา ปุรโต คจฺฉนฺตสฺส หํสาคณสฺส อนฺตเร เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว วิจินิตฺวา ตีสุปิ โกฏฺฐาเสสุ มหาสตฺตํ อทิสฺวา "อทฺธา เอตสฺเสวตํ ภยํ อุปฺปนฺนนฺ"ติ นิวตฺติตฺวา อาคจฺฉนฺโต มหาสตฺตํ ปาเสน พนฺธํ โลหิตมกฺขิตํ ทุกฺขาตุรํ ปงฺกปิฏฺเฐ นิสินฺนํ ทิสฺวา "มา ภายิ มหาราช อหํ มม ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา ตุเมฺห โมเจสฺสามี"ติ วทนฺโต โอตริตฺวา มหาสตฺตํ อสฺสาเสนฺโต ปงฺกปิฏฺเฐ นิสีทิ.

ทราบเหตุนั้น" จึงรีบบินไปโดยเร็วตรวจดูในระหว่างหมู่หงส์ที่บินไปอยู่ข้างหน้าโดยนัยที่กล่าวแล้วในหนหลังทีเดียว ไม่เห็นพระมหาสัตว์ในหมู่ แม้ทั้ง ๓ หมู่ จึงคิดว่า "ภัยนี้เกิดขึ้นแก่มหาราชของเราแน่นอน" จึงบินกลับมา ได้เห็นพระมหาสัตว์ติดบ่วง มีกายเปื้อนด้วยเลือด กระสับกระส่ายด้วยทุกข์ จับอยู่บนหลังเปือมตม จึงกล่าวว่า "ข้าแต่มหาราช พระองค์อย่ากลัวเลย ข้าพระองค์จักสละชีวิตของข้าพระองค์ ให้นายพรานปล่อยพระองค์" แล้วร่อนลงมาปลอบพระมหาสัตว์จับอยู่บนหลังเปือกตม.

อถ มหาสตฺโต "ฉนฺนวุติหํสสหสฺเสสุ มํ ฉฑฺเฑตฺวา ปลายนฺเตสุ อยํ สุมุโข เอกโกว อาคโต กินฺนุ โข ลุทฺทปุตฺตสฺส อาคตกาเล มํ ฉฑฺเฑตฺวา ปลายิสฺสติ อุทาหุ โน"ติ วีมํสนวเสน โลหิตมกฺขิโต ปาสยฏฺฐิยํ โอลมฺพนฺโตเยว ติสฺโส คาถา อภาสิ

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์คิดว่า "เมื่อหงส์เก้าหมื่นหกพันทิ้งเราบินหนีไปอยู่ สุมุขหงส์นี้ผู้เดียวแล บินกลับมา จักทิ้งเราบินหนีไปในเวลาที่บุตรนายพรานมาหนอแล หรือว่าจักไม่หนีไป" เป็นผู้มีกายเปื้อนด้วยโลหิตห้อยลงอยู่ที่ปลายบ่วงนั่นแล ได้กล่าว ๓ คาถาด้วยสามารถจะลองใจว่า

๘๙. "เอเต หํสา ปกฺกมนฺติ
วงฺกงฺคา ภยเมริตา
หริตฺตจ เหมวณฺณ
กามํ สุมุข ปกฺกม.

๘๙. "หงส์เหล่านั้นมีอวัยวะอันคดหวั่นไหว อยู่ด้วยภัย ย่อมบินหนีไป ดูกรสุมุขหงส์ ผู้มีหนังเหลือง มีผิวพรรณดังทอง ท่านจงบินหนีไปตามความปรารถนาเถิด.

ตอ - เทอ - ๑๓ - ๑๓๓๑ - ๑๓๓๑๔๓๓

๙๐. โอหาย มํ ญาติคณา
เอกํ ปาสวสํ คตํ
อนเปกฺขมานา คจฺฉนฺติ
กึ เอโก อวหียสิ.

๙๐. หมู่ญาติทั้งหลายละทิ้งเรา ผู้ติดบ่วงไว้แต่ผู้เดียว ไม่เหลียวแลดูเลย พากันบินไป ท่านผู้เดียวจะอยู่ทำไมเล่า.

๙๑. ปเตว ปตตํ เสฏฺฐ
นตฺถิ พนฺเธ สหายตา
มา อนีฆาย หาเปสิ
กามํ สุมุข ปกฺกมา"ติ.

๙๑. แน่ะท่านผู้ประเสริฐกว่านกทั้งหลาย ท่านจงบินกลับไปเสียเถิด ความเป็นสหายในเราผู้ติดบ่วง ย่อมไม่มี ดูกรสุมุขะ ท่านอย่าคลายความเพียรเพื่อเปลื้องทุกข์ จงหนีไปเสียตามความปรารถนาเถิด".

ตตฺถ **ภยเมริตา**ติ ภยเอริตา ภยตชฺชิตา ภยจลิตา. ตติยปเท **หรี**ติปิ **เหมนฺ**ติปิ สุวณฺณสฺเสว นามํ โสปิ หริตจตาย เหมวณฺโณ เตน นํ เอวํ อาลปติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **หวั่นไหวอยู่ด้วยภัย** คือถูกภัยให้หวั่นไหว ถูกภัยคุกคาม ถูกภัยกระทบกระเทือน. คำว่า **หริ**บ้าง ว่า **เหมะ**บ้าง ในบทที่ ๓ เป็นชื่อของทองเหมือนกัน. แม้หงส์นั้น ชื่อว่ามีพรรณดังทองคำ เพราะมีหนังเหมือนสีทอง เพราะเหตุนั้น พญาหงส์จึงเรียกสุมุขะนั้นอย่างนี้.

สุมุขาติ สุนฺทรมุข. **อนเปกฺขมานา**ติ เต ญาตโย อโนโลเกตฺวา นิราลยา หุตฺวา.

คำว่า **ดูกรสุมุขหงส์** คือดูกรหงส์ผู้มีหน้างาม. คำว่า **ไม่เหลียวแล** คือพวกญาติเหล่านั้นไม่ได้แลดู เป็นผู้ไม่มีความอาลัย.

ปเตวาติ อุปฺปตาหิเยว. **อนีฆาย**าติ อิโต คนฺตฺวา ปตฺตพฺพาย นิทฺทุกฺขภาวาย **วิริยํ** มา หาเปสิ.

คำว่า **จงบินกลับไป** คือท่านจงบินกลับไปเสียเถิด. คำว่า **เพื่อเปลื้องทุกข์** ความว่า ท่านอย่าได้คลายความเพียร

เพื่อความหมดทุกข์ อันจะพึงถึงเพราะไปจากที่นี้เลย.

ตำ สุตฺวา สุมุโข "อยำ หำสราชา มม มิตฺตภาวำ น ชานาติ อนุปฺปิยภาวมิตฺโตติ มำ สลฺลกฺเขติ สิเนหภาวมสฺส ทสฺสิสฺสามี"ติ จินฺเตตฺวา จตสฺโส คาถา อภาสิ

สุมุขหงส์เสนาบดี ครั้นสดับคำนั้น จึงคิดว่า "พญาหงส์นี้ ยังไม่รู้ความที่เราเป็นมิตร จึงกำหนดเราว่า เราเป็นมิตรไม่เป็นที่รัก เราจักแสดงความรักแก่พญาหงส์นี้" ดังนี้ ได้กล่าว ๔ คาถาว่า

๙๒. "นาหำ ทุกฺขปเรโตปิ
ธตรฏฺฐ ตุวำ ชเห
ชีวิตำ มรณำ วา เม
ตยา สทฺธึ ภวิสฺสติ.

๙๒. "ข้าแต่พญาธตรฐ ข้าพเจ้าแม้มีทุกข์เป็นเบื้องหน้า ก็จะไม่ละทิ้งท่าน ความเป็นอยู่ หรือความตายของข้าพเจ้า จักมีพร้อมกับท่าน.

๙๓. นาหำ ทุกฺขปเรโตปิ
ธตรฏฺฐ ตุวำ ชเห
น มำ อนริยสำยุตฺเต
กมฺเม โยเชตุมรหสิ.

๙๓. ข้าแต่พญาธตรฐ ข้าพเจ้าแม้มีทุกข์เป็นเบื้องหน้า ก็จะไม่ละทิ้งท่านเลย ท่านไม่ควรจะให้ข้าพเจ้าประกอบในกรรม อันประกอบด้วยความเป็นผู้ไม่ประเสริฐเลย.

๙๔. สกุมาโร สขา ตฺยสฺมิ
สจิตฺเต จสฺมิ เต ฐิโต
ญาโต เสนาปติ ตฺยาหำ
หำสานำ ปวรุตฺตม.

๙๔. ข้าแต่ท่าน ผู้ประเสริฐสุดกว่าหงส์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าเป็นสหายสหชาติของท่าน ดำรงอยู่ในจิตของท่านเป็นปกติ ใครๆ ก็รู้จักข้าพเจ้าว่าเป็นเสนาบดีของท่าน.

๙๕. กถมหำ วิกตฺถิสฺสำ
ญาติมชฺเฌ อิโต คโต

๙๕. ข้าแต่ท่านผู้ประเสริฐกว่านกทั้งหลาย ข้าพเจ้าไปจากที่นี้แล้ว จักกล่าว

ตำ หิตฺวา ปตตำ เสฏฐ
กินฺเต วกฺขามิโต คโต
อิธ ปาณำ จชิสฺสามิ
นานริยำ กตฺตุมุสฺสเห"ติ.

อวดอ้าง ในท่ามกลางแห่งญาติ
ได้อย่างไร ข้าพเจ้าละทิ้งท่านไป
จากที่นี้จักบอกกะหงส์เหล่านั้นว่า
อย่างไร ข้าพเจ้าจักยอมสละชีวิต
ไว้ในที่นี้ ไม่สามารถจะกระทำกิจ
ไม่ประเสริฐได้".

ตตฺถ **นาหนฺติ** อหำ มหาราช กายิกเจตสิเกน ทุกฺเขน ผุฏฺโฐปิ น ตำ ชหามิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ข้าพเจ้า** คือข้าพเจ้าอันทุกข์ทางกาย และทุกข์ทางใจถูกต้องแล้ว ก็ไม่ยอมละทิ้งท่าน.

อนริยสำยุตฺเตติ มิตฺตทุพฺภีหิ อนริเยหิ กตฺตพฺพตาย อนริยภาเวน สำยุตฺเต. **กมฺเมติ** ตำ ชหิตฺวา ปกฺกมนกมฺเม.

คำว่า **ประกอบด้วยความเป็นผู้ไม่ประเสริฐ** คือประกอบพร้อมแล้วด้วยความเป็นผู้ไม่ประเสริฐ เพราะกรรมอันบุคคลผู้ประทุษร้ายมิตร ผู้ไม่ประเสริฐทั้งหลายพึงกระทำ. คำว่า **กรรม** คือกรรมที่พยายามจะละทิ้งท่านไป.

สกุมาโรติ สมานกุมาโร, เอกทิวเสเยว ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา เอกทิวเส อณฺฑโกสำ ปทาเลตฺวา เอกโต วฑฺฒิตกุมาโรติ อตฺโถ. **สขา ตยสฺมีติ** อหำ เต ทกฺขิณกฺขิสโม ปิยสหาโย.

คำว่า **สหชาติ** คือเป็นหงส์น้อยเสมอกัน. อธิบายว่า ถือปฏิสนธิในวันเดียวกันนั่นเอง ทำลายฟองไข่ในวันเดียวกันเป็นหงส์น้อยเจริญเติบโตมาด้วยกัน. คำว่า **เป็นสหายสหชาติของท่าน** คือข้าพเจ้าเป็นสหายที่รักเสมอด้วยดวงตาข้างขวาของท่าน.

สจิตฺเตติ ตว สเก จิตฺเต อหำ ฐิโต ตว วเส วตฺตามิ ตยิ ชีวนฺเต ชีวามิ น ชีวนฺเต น ชีวามีติ

คำว่า **ในจิตของท่าน** คือ ข้าพเจ้าตั้งอยู่ในจิตของท่าน ย่อมเป็นไปในอำนาจของท่าน อธิบายว่า เมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่

อตฺโถ. สหจิตฺเตติปิ ปาโฐ. ตว จิตฺเต อหํ สณฺฐิโต สุฏฺฐุ ฐิโตติ อตฺโถ.

ข้าพเจ้าก็ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อท่านไม่มีชีวิต ข้าพเจ้าก็ไม่มีชีวิตด้วย. พระบาลีว่า "สหจิตฺเต" ดังนี้ก็มี (แปลว่ามีจิตร่วมกัน). อธิบายว่า ข้าพเจ้าดำรงอยู่ในจิตของท่านตั้งอยู่ด้วยดีแล้ว.

ญาโตติ สพฺพหํสานํ อนฺตเร ปญฺญาโต ปากโฏ. **วิกตฺถิสฺสนฺติ** "กุหึ หํสราชา"ติ ปุจฺฉิโต อหํ กินฺติ กเถสฺสามิ. **กินฺเต วกฺขามีติ** เต ตว ปวตฺตึ ปุจฺฉนฺเต หํสคเณ กึ วกฺขามิ.

คำว่า **รู้จัก** คือรู้จักกันทั่วไปปรากฏในระหว่างหงส์ทั้งหมด. คำว่า **อวดอ้าง** คือ ข้าพเจ้าถูกพวกหงส์เหล่านั้นถามว่า "พญาหงส์ไปไหน" จักบอกว่าอย่างไร. คำว่า **จักกล่าวกะหงส์เหล่านั้นว่าอย่างไร** ความว่า ข้าพเจ้าจักกล่าวกะพวกหงส์เหล่านั้น ผู้ถามถึงเรื่องราวของท่านอย่างไร.

เอวํ สุมุเขน จตูหิ คาถาหิ สีหนาเท นทิเต ตสฺส คุณํ กเถนฺโต มหาสตฺโต อาห

เมื่อสุมุขหงส์บันลือสีหนาท ด้วยคาถา ๔ บทอย่างนี้แล้ว พระมหาสัตว์เมื่อจะพรรณนาคุณของสุมุขหงส์นั้น จึงกล่าวว่า

๙๖. "เอโส หิ ธมฺโม สุมุข
ยํ ตฺวํ อริยปเถ ฐิโต
โย ภตฺตารํ สขารํ มํ
น ปริจฺจตฺตุมุสฺสเห.

๙๖. "ดูกรสุมุขะ ท่านไม่อาจละทิ้งเรา ผู้เป็นทั้งนายทั้งสหาย ชื่อว่าตั้งอยู่ในทางอันประเสริฐ นี้แล เป็นธรรมเนียมของบัณฑิตทั้งหลาย.

๙๗. ตํ หิ เม เปกฺขมานสฺส
ภยํ นเตฺวว ชายติ
อธิคจฺฉสิ ตฺวํ มยฺหํ
เอวํภูตสฺส ชีวิตนฺ"ติ.

๙๗. จริงอยู่เมื่อเราเห็นท่าน ความกลัวย่อมไม่เกิดขึ้นเลย ท่านจักให้เราผู้เป็นอยู่อย่างนี้ รอดชีวิตได้".

ตรวจทาน ๒๕๕๑

ตตฺถ **เอโส ธมฺโมติ** เอโส โปราณกปณฺฑิตานํ สภาโว. **ภตฺตารํ สขารํ มนฺติ** สามิกญฺจ สหายญฺจ สมานํ. **ภยนฺติ** จิตฺตุตฺราโส มยฺหํ น ชายติ จิตฺตกูฏปพฺพเต หตฺถคณมชฺเฌ ฐิโต วิย โหมิ. **มยฺหนฺติ** มม ชีวิตํ ปฏิลภาเปสฺสตีติ.

บรรดาคำเหล่านี้ คำว่า **นี้แล** เป็นธรรมเนียม คือนี้แลเป็นสภาพของบัณฑิตในปางก่อนทั้งหลาย. คำว่า **เรา** เป็นทั้งนายเป็นทั้งสหาย คือเราเป็นทั้งนายด้วย เป็นทั้งสหายด้วย. คำว่า **ความกลัว** คือความสะดุ้งตกใจ ย่อมไม่เกิดขึ้นแก่เรา เหมือนกับเราดำรงอยู่ในท่ามกลางฝูงหงส์บนภูเขาจิตรกูฏฉะนั้น. คำว่า **เรา** คือท่านจักให้เรารอดชีวิต.

เอวํ เตสํ กถยมานญฺเญว ลุทฺทปุตฺโต สรปริยนฺเต ฐิโต หตฺเส ตีหิ คเณหิ ปลายนฺเต ทิสฺวา "กินฺนุ โข"ติ โอฑฺฑิตปาสํ โอโลเกนฺโต โพธิสตฺตํ ปาสยฏฺฐิยํ โอลมฺพนฺตํ ทิสฺวา สญฺชาตโสมนสฺโส กจฺฉํ พนฺธิตฺวา มุคฺครํ คเหตฺวา กปฺปุฏฺฐานคฺคิ วิย อวตฺถรนฺโต ปณฺหิยา อกฺกนฺตกลลํ อุปริ สีเสน คนฺตฺวา ปุรโต ปตนฺโต เวเคน อุปสงฺกมิ.

เมื่อหงส์ทั้งสองนั้นกำลังพูดกันอยู่นั่นแหละ บุตรนายพรานยืนอยู่ที่ขอบสระ เห็นหงส์บินหนีไปถึง ๓ หมู่ จึงมองดูบ่วงที่ตนดักไว้ว่า "เป็นอย่างไรหนอแล" ก็เห็นพระโพธิสัตว์ห้อยอยู่ที่คันบ่วง มีความโสมนัสเกิดขึ้นแล้ว จึงเหน็บชาย-กระเบนหยักรั้ง ถือไม้ค้อนลุยลงไปเหมือนกับไฟบรรลัยกัลป์ท่วมทับอยู่ฉะนั้น จึงเสือกศีรษะไปเบื้องบนเบือกตมที่สันเท้าเหยียบ แล้วพุ่งตัวให้ตกไปข้างหน้า รีบเข้าไปใกล้.

ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๙๘. "อิจฺเจวํ มนฺตยนฺตานํ
อริยานํ อริยวุตฺตินํ

๙๘. "เมื่อหงส์ทั้งสองผู้ประพฤติธรรม อันประเสริฐ ของพระอริยเจ้าทั้งหลาย

ทณฺฑมาทาย เนสาโท
อาปตี ตุริโต ภุสํ.

กำลังปรึกษากันอยู่อย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้ นายพรานผู้มีร่างกายกำยำล่ำสัน ถือท่อนไม้รีบเข้ามา.

๙๙. ตมาปตนฺตํ ทิสฺวาน
สุมุโข อติพฺรูหยิ
อฏฺฐาสิ ปุรโต รญฺโญ
หํโส วิสฺสาสยํ พฺยถํ.

๙๙. สุมุขหงส์ เห็นนายพรานกำลังรี่เข้ามา จึงได้ร้องเสียงดัง ยืนอยู่ข้างหน้าพญาหงส์ ปลอบพญาหงส์ผู้หวาดกลัวให้เบาใจด้วยคำว่า.

๑๐๐. มา ภายิ ปตตํ เสฏฺฐ
น หิ ภายนฺติ ตาทิสา
อหํ โยคํ ปยุญฺชิสฺสํ
ยุตฺตํ ธมฺมูปสญฺหิตํ
เตน ปริยาปทาเนน
ขิปฺปํ ปาสา ปโมกฺขสี"ติ.

๑๐๐. ข้าแต่ท่าน ผู้ประเสริฐกว่าหงส์ทั้งหลาย ท่านอย่าทรงกลัวไปเลย ด้วยว่าบุคคลทั้งหลายผู้เช่นกับท่านย่อมไม่กลัว ข้าพเจ้าจักประกอบความเพียรอันสมควร อาศัยธรรมท่านจักพ้นจากบ่วงด้วยความเพียรอันผ่องแผ้วนั้นโดยเร็ว".

ตตฺถ **อริยวุตฺตินนฺ**ติ อริยาจาเร วตฺตมานํ. **ภุสนฺ**ติ ทฬฺหํ พลวํ. **อติพฺรูหยี**ติ อนฺตรคาถาย อาคตํ มา ภายีติ วจนํ วทนฺโต อติพฺรูเหสิ มหาสทฺทํ นิจฺฉาเรสิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ประพฤติธรรมอันประเสริฐ** คือประพฤติอยู่ในคลองธรรมอันประเสริฐ. คำว่า **มีร่างกายกำยำล่ำสัน** คือมีกำลังแข็งแรงมั่นคง. คำว่า **ร้องเสียงดัง** ความว่า สุมุขหงส์เมื่อจะกล่าวคำว่า พระองค์อย่ากลัวเลยดังนี้ มาแล้วในคาถาอันเป็นลำดับต่อไป ได้ร้องเสียงดัง คือเปล่งเสียงดัง.

อฏฺฐาสีติ สเจ เนสาโท ราชานํ ปหริสฺสติ อหํ ปหารํ สมฺปฏิจฺฉิสฺสามีติ

คำว่า **ยืนอยู่** ความว่า สุมุขหงส์นั้นได้ยอมสละชีวิตได้ยืนอยู่ข้างหน้าพญาหงส์

ชีวิตๆ ปริจฺจชิตฺวา ปุรโต อฏฺฐาสิ. ด้วยคิดว่า ถ้านายพรานจักประหารพญาหงส์ เราจักรับการประหารเอง.

วิสฺสาสยนฺติ วิสฺสาเสนฺโต อสฺสาเสนฺโต. **พฺยถนฺติ** พฺยถิตๆ ภีตๆ ราชานๆ. **มา ภายีติ** อิมินา วจเนน วิสฺสาเสนฺโต. คำว่า **ให้เบาใจ** คือให้โล่งใจ ได้แก่ ให้คล่องใจ. คำว่า **ผู้หวาดกลัว** คือพญาหงส์ผู้หวาด คือกลัวแล้ว. สุมุขหงส์ได้ปลอบพญาหงส์ให้เบาใจ ด้วยคำนี้ว่า **พระองค์อย่ากลัวเลย**.

ตาทิสาติ ตุมฺหาทิสา ญาณวีริย-สมฺปนฺนา. **โยคนฺติ** ญาณวีริยโยคๆ. คำว่า **ผู้เช่นกับท่าน** คือบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยความรู้และความเพียร เช่นกับท่าน. คำว่า **ความเพียร** คือประกอบด้วยญาณวีริยะ.

ยุตฺตนฺติ อนุจฺฉวิกๆ. **ธมฺมูปสญฺหิตนฺติ** การณนิสฺสิตๆ. **เตน ปริยาปทาเนนาติ** เตน มยา ปยุตฺเตน โยเคน ปริสุทฺเธน. **ปโมกฺขสีติ** มุจฺจิสฺสสีติ. คำว่า **สมควร** คือเหมาะสม. คำว่า **อาศัยธรรม** คืออาศัยเหตุ. คำว่า **ด้วยความเพียรอันผ่องแผ้วนั้น** คือด้วยความเพียรเป็นเครื่องประกอบอันบริสุทธิ์ที่ข้าพเจ้าประกอบแล้วนั้น. คำว่า **พ้น** คือท่านจักพ้น.

เอวๆ สุมุโข มหาสตฺตๆ อสฺสาเสตฺวา ลุทฺทปุตฺตสฺส สนฺติกๆ คนฺตฺวา มธุรๆ มานุสึ วาจๆ นิจฺฉาเรนฺโต “สมฺม ตฺวๆ โกนาโมสี”ติ ปุจฺฉิตฺวา “สุวณฺณวณฺณหๆสราช เขมโก นามา”ติ วุตฺเต “สมฺม เขมก ตยา โอฑฺฑิตปาเส โย วา โส วา หๆโส พนฺโธติ สญฺญๆ มา กริ อยๆ ฉนฺนวุติหๆสสหสฺสานๆ สุมุขหงส์ ปลอบพระมหาสัตว์ให้เบาใจอย่างนี้แล้ว จึงไปใกล้บุตรนายพราน เปล่งวาจาเป็นภาษามนุษย์อันไพเราะว่า “ดูกรสหาย ท่านชื่ออะไร” เมื่อนายพรานตอบว่า “ดูกรพญาหงส์ ผู้มีพรรณดุจทอง เราชื่อว่า เขมกะ” จึงกล่าวว่า “ดูกรเขมกะผู้สหาย ท่านอย่ากระทำความสำคัญว่าหงส์ที่ติดในบ่วงที่ท่านดักไว้เป็น

ปวโร ธตรฏฺฐหํสราชา เต ปาเส พนฺโธ ญาณสีลาจารสมฺปนฺโน สมภาวปกฺเข ฐิโต นายํ มาเรตุํ ยุตฺโต อหํ ตว อิมินา สรีเรน กตฺตพฺพํ กริสฺสามิ อยํปิ สุวณฺณวณฺโณ อหํปิ ตเถว สุวณฺณวณฺโณ อหํปิ เอตสฺสตฺถาย อตฺตโน ชีวิตํ ปริจฺจชิสฺสามิ.

หงส์ธรรมดา หงส์ที่ติดบ่วงของท่านนี้ คือ พญาหงส์ธตรฐประเสริฐกว่าหงส์เก้าหมื่นหกพัน ถึงพร้อมด้วยญาณและศีลาจารวัตร ดำรงอยู่ในฝ่ายความสรรเสริญ หงส์นี้ไม่สมควรที่ท่านจะฆ่าเสีย เราจักกระทำกิจที่ควรกระทำด้วยสรีระนี้แก่ท่าน แม้พญาหงส์นี้ก็มีพรรณประดุจทองคำ ถึงตัวเราก็มีพรรณดุจทองคำเหมือนกัน แต่เราจักยอมสละชีวิตของตน เพื่อประโยชน์แก่พญาหงส์นี้.

สเจ ตฺวํ เอตสฺส ปตฺตานิ คณฺหิตุกาโมสิ มม ปตฺตานิ คณฺหาหิ อโถปิ จมฺมมํสนหารุอฏฺฐีนํ อญฺญตรํ คณฺหิตุกาโมสิ มเมว สรีรโต คณฺหาหิ สเจ นํ กีฬหํสํ กาตุกาโมสิ มญฺเญว กร สเจ ธนํ อุปปาเทตุกาโมสิ ตํ ชีวิตนฺตเมว วิกฺกีณิตฺวา ธนํ อุปฺปาเทสิ มา เอตํ ญาณาทิคุณยุตฺตํ หํสราชานํ อวธิ สเจ หิ นํ วธิสฺสสิ นิรยาทีหิ น มุจฺจิสฺสสี"ติ ตํ นิรยาทิภเยน สนฺตชฺเชตฺวา อตฺตโน มธุรกถํ คาหาเปตฺวา ปุน โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ อสฺสาเสนฺโต อฏฺฐาสิ.

ถ้าท่านประสงค์จะถือเอาขนปีก ของพญาหงส์นี้ ก็จงถือเอาขนปีกของเราเถิด แม้ถ้าว่าท่านประสงค์จะถือเอาหนังเนื้อเอ็นและกระดูกอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็จงถือเอาจากสรีระของเราผู้เดียว หรือถ้าว่าท่านประสงค์จะกระทำพญาหงส์นั้นให้เป็นหงส์กีฬา ก็จงกระทำเราผู้เดียวเถิด ถ้าท่านประสงค์จะให้ทรัพย์เกิด ก็จงขายพญาหงส์นั้นทั้งเป็น ๆ กระทำทรัพย์ให้เกิดขึ้น ขอท่านอย่าได้ฆ่าพญาหงส์ผู้ประกอบด้วยคุณ มีญาณเป็นต้นนี้เสียเลย เพราะถ้าท่านจักฆ่าพญาหงส์นั้น ท่านจักไม่พ้นจากอบายมีนรกเป็นต้น" กล่าวคุกคามนายพรานนั้น ด้วยภัยมีนรกเป็นต้น ให้เชื่อถือถ้อยคำอันไพเราะ

อรรถกถาชาดก ภาคที่ ๒๓ - ๒๑

ของตนแล้ว ไปยังสำนักของพระโพธิสัตว์อีก ได้ปลอบประโลมพระโพธิสัตว์ให้เบาใจแล้วยืนอยู่.

เนสาโท ตสฺส กถำ สุตฺวา "อยำ ติรจฺฉานคโตปิ สมาโน มนุสฺเสหิปิ กาตุำ อสกฺกุเณยฺยำ เอวรูปำ มิตฺตธมฺมำ กโรติ มนุสฺสาปิ หิ เอวำ มิตฺตธมฺเม กาตุำ น สกฺโกนฺติ อโห เอส ญาณสมฺปนฺโน มธุรกโถ ธมฺมกถิโก มม สกลสรีรำ ปีติโสมนสฺสปุณฺณำ กโรตี"ติ ปหฏฺฐโลโม ทณฺฑำ ฉฑฺเฑตฺวา สิรสิ อญฺชลึ ปติฏฺฐเปตฺวา สุริยำ นมสฺสนฺโต วิย สุมุขสฺส คุณำ กิตฺเตนฺโต อฏฺฐาสิ. ตมตฺถำ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

นายพรานฟังถ้อยคำ ของสุมุขหงส์นั้น จึงคิดว่า "หงส์นี้แม้เป็นสัตว์ดิรัจฉานย่อมกระทำมิตรธรรมเห็นปานนี้ แม้อันมนุษย์ไม่พึงอาจกระทำได้ แท้จริงถึงพวกมนุษย์ ก็ไม่อาจกระทำมิตรธรรมได้อย่างนี้ น่าอัศจรรย์ พญาหงส์นี้ถึงพร้อมด้วยความรู้ กล่าวถ้อยคำไพเราะ ชื่อว่าผู้แสดงธรรม ย่อมกระทำสรีระทั้งสิ้นของเราให้เต็มด้วยปีติและโสมนัส" มีโลมชาติชูชันทิ้งท่อนไม้ตั้งอัญชลีไว้เหนือศีรษะ ประหนึ่งว่านอบน้อมพระอาทิตย์ ได้ยืนสรรเสริญคุณ ของสุมุขหงส์อยู่. พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๑๐๑. "ตสฺส ตำ วจนำ สุตฺวา
สุมุขสฺส สุภาสิตำ
ปหฏฺฐโลโม เนสาโท
อญฺชลิำ ปณามยิ.

๑๐๑. "นายพราน ได้ฟังคำสุภาษิตของ
สุมุขหงส์นั้น มีโลมชาติชูชัน
นอบน้อมอัญชลีแก่หงส์นั้นว่า.

๑๐๒. น เม สุตำ วา ทิฏฺฐำ วา
ภาสนฺโต มานุสึ ทิโช
อริยำ พฺรูหนฺโต วงฺกงฺโค
จชนฺโต มานุสึ คิรำ.

๑๐๒. เราไม่เคยได้ยิน ไม่เคยได้เห็น นก
พูดภาษามนุษย์ได้ ท่านเป็นหงส์
พูดวาจาอันประเสริฐ เปล่งวาจา
ภาษามนุษย์ได้.

๑๐๓.กินฺนุ ตายํ ทิโช โหติ
มุตฺโต พนฺธํ อุปาสสิ
โอหาย สกุณา ยนฺติ
กึ เอโก อวหียสี"ติ.

ตตฺถ **อญฺชลิสฺสูปนามยี**ติ อญฺชลึ อสฺส อุปนามยิ. **น เม**ติ คาถาย สฺส ฤตึ กโรติ. ตตฺถ **มานุสินฺ**ติ มนุสฺสภาสํ.

๑๐๓. นกตัวนี้เป็นอะไรกับท่านหรือ ท่านพ้นแล้ว ทำไมจึงเข้าไปใกล้บ่วง อีกเล่า นกทั้งหลายพากันละทิ้งบินไปหมด เพราะเหตุไรท่านจึงยังอยู่แต่ผู้เดียว".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **นอบน้อมอัญชลีแก่หงส์นั้น** คือนายพรานนั้นนอบน้อมอัญชลีแก่สุมุขหงส์นั้น. คำว่า **เราไม่เคยได้ยิน ไม่เคยได้เห็น** คือนายพรานกระทำการชมเชยสุมุขหงส์ด้วยคาถานี้. บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ภาษามนุษย์** ได้แก่ ภาษาอันเป็นของมนุษย์.

อริยนฺติ สุนฺทรํ นิทฺโทสํ **จชนฺโต**ติ วิสชฺเชนฺโต. อิทํ วุตฺตํ โหติ "สมฺม ตฺวํ ทิโช สมาโนปิ อชฺช มยา สทฺธึ มานุสึ วาจํ ภาสนฺโต นิทฺโทสํ พฺรูหนฺโต มานุสึ คิรํ จชนฺโต ปจฺจกฺขโต ทิฏฺโฐ อิโต ปุพฺเพ ปน อิทํ อจฺฉริยํ มยา เนว สุตํ น ทิฏฺฐนฺ**ติ**.

คำว่า **ประเสริฐ** คือดี ไม่มีโทษ. คำว่า **เปล่ง** คือกล่าวอยู่. มีคำกล่าวอธิบายดังนี้ว่า ดูกรสหาย ท่านแม้เป็นนกก็กล่าววาจาภาษามนุษย์กับเราได้ในวันนี้ กล่าววาจาไม่มีโทษ เปล่งวาจาภาษามนุษย์ เราเห็นแล้วโดยประจักษ์ เพราะว่าสิ่งอัศจรรย์นี้ เราไม่เคยได้ยิน ไม่เคยได้เห็นในกาลก่อนแต่กาลนี้เลย.

กินฺนุ ตายนฺติ ยํ เอตํ ตฺวํ อุปาสสิ กินฺเต อยํ โหติ.

คำว่า **นกนี้เป็นอะไรกับท่านหรือ** ความว่า ท่านเข้าไปใกล้นกนั้นใด นกนั้นย่อมเป็นอะไรกับท่านหรือ.

เอวํ ตุฏฺจิตฺเตน เนสาเทน สุมุขหงส์ถูกนายพรานผู้มีจิตยินดี
ปุฏฺโ สุมุโข "อยํ มุทุโก ถามแล้วอย่างนี้ จึงคิดว่า "นายพรานนี้
ชาโต อิทานิสฺส ภิยฺโยโส มตฺตาย เกิดเป็นผู้มีใจอ่อน บัดนี้เราจักแสดงคุณ
มุทุภาวตฺถเมว มม คุณํ ทสฺเสสฺสามี"ติ ของเรา เพื่อให้นายพรานเป็นผู้มีใจอ่อน
จินฺเตตฺวา อาห ยิ่งขึ้นไปอีกทีเดียว" จึงกล่าวว่า

๑๐๔."ราชา เม โส ทิชามิตฺต ๑๐๔."ดูกรนายพราน ผู้เป็นศัตรูของนก
เสนาปจฺจสฺส การยี หงส์นั้น เป็นพระราชาของข้าพเจ้า
ตมาปเท ปริจฺจตฺตุ ข้าพเจ้ารับหน้าที่เป็นเสนาบดี ของ
นุสฺสเห วิหคาธิปึ. พญาหงส์นั้น ข้าพเจ้าจึงไม่อาจจะ
ละทิ้งท่านผู้เป็นใหญ่แห่งนก ใน
คราวมีอันตรายได้.

๑๐๕.มหาคณายึ ภตฺตา เม ๑๐๕.พญาหงส์ เป็นนายของหมู่หงส์เป็น
มา เอโก พฺยสนํ อคา อันมากและของข้าพเจ้า ท่านผู้
ยถา ตํ สมฺม เนสาท เดียว อย่าได้ถึงความพินาศเสียเลย
ภตฺตายึ อภิโต รเม"ติ. ดูกรนายพรานผู้สหาย พญาหงส์นี้
เป็นนายดังข้าพเจ้าว่าไว้ ข้าพเจ้า
จึงยินดีรื่นรมย์อยู่".

ตตฺถ **นุสฺสเห**ติ น สมตฺโถมฺหิ. บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ไม่อาจ**
มหาคณายนฺติ มหโต หึสคณสฺสาปิ. **จะละทิ้ง** คือ ไม่สามารถจะทิ้งไปได้.
มา เอโกติ มาทิเส เสวเก วิชฺชมาเน คำว่า **หมู่หงส์เป็นอันมาก** คือแม้หมู่
มา เอโก พฺยสนํ อคา. หงส์ใหญ่. คำว่า **ขออย่าให้เธอผู้เดียว**
ถึงความพินาศเสียเลย คือ เมื่ออำมาตย์
ราชเสวกเช่นข้าพเจ้ายังอยู่ ขอเธออย่า
ได้ถึงความพินาศแต่ผู้เดียวเสียเลย.

ยถา ตนฺติ ยถา อหํ วทามิ ตเถว ตํ. **สมฺมา**ติ วยสฺส. **ภตฺตายํ อภิโต รเมติ** ภตฺตา อยํ มม อหมสฺส อภิโต สนฺติเก รมามิ น อุกฺกณฺฐามิ.

คำว่า **ฉันใด** คือข้าพเจ้ากล่าวไว้ฉันใด ก็เป็นฉันนั้นแล. คำว่า **สหาย** คือมิตร เป็นที่รัก. คำว่า **พญาหงส์นี้เป็นนาย ข้าพเจ้าจึงยินดีรื่นรมย์** คือพญาหงส์นี้เป็นนายของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจึงยินดียิ่งแด่ท่าน รื่นรมย์อยู่ในที่ใกล้ไม่เบื่อหน่าย.

เนสาโท ตํ ตสฺส ธมฺมนิสฺสิตํ มธุรกถํ สุตฺวา โสมนสฺสปฺปตฺโต ปหฏฺฐโลโม "สจายํ สีลาทิคุณสมฺปนฺนตฺตา หํสราชานํ วธิสฺสามิ จตูหิ อปาเยหิ น มุญฺจิสฺสามิ ราชา มํ ยทิจฺฉติ ตํ กโรตุ อหเมตํ สุมุขสฺส ทาตฺวา วิสชฺเชสฺสามี"ติ จินฺเตตฺวา คาถมาห

นายพรานได้สดับถ้อยคำไพเราะอันอาศัยธรรมของสุมุขหงส์นั้นแล้ว ถึงความโสมนัสยินดีมีโลมชาติชูชัน คิดว่า "ถ้าเราจักฆ่าพญาหงส์ผู้ประกอบพร้อมด้วยคุณมีศีลเป็นต้นนี้ เราจักไม่พ้นจากอบายทั้ง ๔ ได้ พระราชาทรงประสงค์จะกระทำเราอย่างใด ก็จงทรงกระทำอย่างนั้นเถิด เราจะกระทำพญาหงส์นี้ให้เป็นรางวัลแก่สุมุขหงส์ แล้วจักปล่อยไป" จึงกล่าวคาถาว่า

๑๐๖. "อริยวุตฺติ วงฺกงฺค
โย ปิณฺฑมปจายสิ
จชามิ เต ตํ ภตฺตารํ
คจฺฉ ภูโก ยถาสุขนฺ"ติ.

๑๐๖. "ดูกรหงส์ ท่านใดย่อมนอบน้อมก้อนอาหาร ชื่อว่าประพฤติธรรมอันประเสริฐ ข้าพเจ้าจะปล่อยเจ้านายของท่านนั้นไป ท่านทั้งสองจงไปตามความสบายเถิด".

ตตฺถ **อริยวุตฺตี**ติ มิตฺตธมฺมรกฺขน-สงฺขาเตน อาจารอริยานํ วตฺเตน สมนฺนาคโต. **โย ปิณฺฑมปจายสี**ติ ภตฺตุ สนฺติกา ลทฺธํ ปิณฺฑํ ปูเชสิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ประพฤติมิตรธรรมอันประเสริฐ** ได้แก่ เป็นผู้ประกอบแล้วด้วยวัตรของท่านผู้ประเสริฐด้วยอาจาระทั้งหลาย กล่าวคือการรักษา

คจฺฉถฺโวติ เทฺวปิ ชนา อสฺสุมุเข ญาติสงฺเฆ หาสยมานา ยถาสุขํ คจฺฉถ.

มิตรธรรม. คำว่า **ท่านใดย่อมนอบน้อมก้อนอาหาร** คือท่านย่อมบูชาก้อนอาหารที่ได้แล้วจากสำนักของนาย. คำว่า **ท่านทั้งสองจงไป** คือท่านผู้เป็นหงส์แม้ทั้งสองจงยังหมู่ญาติ ผู้มีหน้าอันชุ่มด้วยน้ำตาให้ร่าเริงอยู่ จงไปตามความสบายเถิด.

เอวญฺจ ปน วตฺวา เนสาโท มุทุจิตฺเตน มหาสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ยฏฺฐึ ปณาเมตฺวา ปงฺกปิฏฺเฐ นิสีทาเปตฺวา ปาสยฏฺฐิยา โมเจตฺวา อุกฺขิปิตฺวา สรโต นีหริตฺวา ตํ ตรุณทพฺพติณปิฏฺเฐ นิสีทาเปตฺวา ปาเท พนฺธปาสํ สนิกํ โมเจตฺวา มหาสตฺเต พลวสิเนหํ ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา เมตฺตจิตฺเตน อุทกํ อาทาย โลหิตํ โธวิตฺวา ปุนปฺปุนํ ปริมชฺชิ.

ก็แล นายพรานครั้นกล่าวอย่างนี้แล้วก็เข้าไปใกล้พระมหาสัตว์ ด้วยจิตอ่อนโยน จึงโน้มคันบ่วงลงให้พระมหาสัตว์จับบนหลังเปือกตม แก้พระมหาสัตว์จากคันบ่วง แล้วอุ้มนำไปจากสระ ให้จับที่พื้นหญ้าแพรกอ่อน จึงค่อยแก้บ่วงที่ผูกรัดเท้าทั้งสองออก เข้าไปตั้งความรักอันมีกำลังไว้เฉพาะพระมหาสัตว์ จึงไปตักเอาน้ำมาล้างโลหิต แล้วนวดคลำไปมาด้วยจิตเมตตา.

อถสฺส เมตฺตานุภาเวน สิราย สิรํ มํเสน มํสํ จมฺเมน จมฺมํ ฆฏฺฏิตํ ปาโท ปากติโก อโหสิ อิตเรน นิพฺพิเสโส โหติ. โพธิสตฺโต สุขปฺปตฺโต หุตฺวา ปกติภาเวเนว นิสีทิ.

ขณะนั้น ด้วยอานุภาพแห่งเมตตาของนายพราน เส้นเอ็นกับเส้นเอ็น เนื้อกับเนื้อหนังกับหนัง ได้ติดกันสนิทแล้ว เท้าได้หายเป็นปกติ มิได้มีส่วนผิดแปลกกับอวัยวะส่วนอื่นเลย. พระโพธิสัตว์เป็นผู้ถึงความสุขแล้ว จับอยู่โดยความเป็นปกติทีเดียว.

สุมุโข อตฺตานํ นิสฺสาย รญฺโญ สุขิตภาวํ ทิสฺวา สญฺชาตโสมนสฺโส

สุมุขหงส์เห็นพระราชาเป็นผู้มีความสุข เพราะอาศัยตน เกิดความโสมนัสยินดี

จินฺเตสิ “อิมินา อมฺหากํ มหาอุปกาโร กโต นาม อตฺถิ อเมฺหหิ เอตสฺส อุปกาโร นาม นตฺถิ สเจ หิ เอส ราชราชมหามตฺตาทีนํ อตฺถาย อเมฺห คณฺหิ เตสํ สนฺติกํ เนตฺวา พหุธนํ ลภิสฺสติ สเจ อตฺตโน อตฺถาย คณฺหิ อเมฺห วิกฺกีณิตฺวา ธนํ ลภิสฺสเตว ปุจฺฉิสฺสามิ ตาว นนฺ”ติ. อถ นํ อุปการํ กาตุกามตาย ปุจฺฉนฺโต คาถมาห

จึงคิดว่า “นายพรานนี้ ชื่อว่า กระทำอุปการะแก่เรามาก มีอยู่ ส่วนเราชื่อว่ายังไม่มีอุปการะแก่เขาเลย ก็ถ้านายพรานนี้จับเราไป เพื่อประโยชน์แก่พระราชาและมหาอำมาตย์ของพระราชาเป็นต้น แล้วนำไปยังสำนักของอิสรชนเหล่านั้น ก็จักได้ทรัพย์เป็นอันมาก ถ้าเขาจับไปเพื่อประโยชน์แก่ตน ขายเราก็จักได้ทรัพย์เหมือนกัน เราจักถามเขาก่อน”. ลำดับนั้น สุมุขหงส์เมื่อจะถามนายพรานนั้น เพราะความที่ตนเป็นผู้ใคร่จะกระทำอุปการะ จึงกล่าวคาถาว่า

๑๐๗.“สเจ อตฺตปฺปโยเคน
โอหิโต หึสปกฺขินํ
ปฏิคฺคณฺหาม เต สมฺม
เอตํ อภยทกฺขิณํ.

๑๐๗.“ดูกรสหาย ถ้าท่านดักบ่วงเพื่อหงส์และนกทั้งหลาย ด้วยการประกอบของตน ข้าพเจ้าจะขอรับทักขิณา-อภัยของท่านนี้.

๑๐๘. โน เจ อตฺตปฺปโยเคน
โอหิโต หึสปกฺขินํ
อนิสฺสโร มุญฺจ อเมฺห
เถยฺยํ กยิราสิ ลุทฺทกา”ติ.

๑๐๘. ดูกรนายพราน ถ้าท่านไม่ได้ดักบ่วงเพื่อหงส์และนกทั้งหลาย ด้วยการประกอบของตน ท่านไม่มีอิสระปล่อยเราทั้งสองเสีย ก็ชื่อว่ากระทำความเป็นขโมย”.

ตตฺถ **สเจติ** สมฺม เนสาท สเจ ตยา อตฺตโน ปโยเคน อตฺตโน อตฺถาย หึสานญฺเจว เสสปกฺขีนญฺจ ปาโส โอหิโต.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ถ้าว่า** ความว่า ดูกรนายพรานผู้สหาย ถ้าท่านดักบ่วงเพื่อหงส์และนกที่เหลือทั้งหลายด้วยการประกอบของตนคือเพื่อประโยชน์แก่ตน.

ตัวอย่าง ไม่ใช่ฉบับจริง

อนิสฺสโรติ อนิสฺสโร หุตฺวา อเมฺห มุญฺจนฺโต เยนาสิ อาณตฺโต ตสฺส สนฺติกํ คจฺฉนฺโต เถยฺยํ กยิราสิ อิณํ มา กยิราสิ.

คำว่า **ไม่มีอิสระ** คือท่านเป็นผู้ไม่มีอิสระ ปล่อยข้าพเจ้า คือจะต้องไปยังสำนักของบุคคลผู้ที่บังคับท่าน ชื่อว่า กระทำการลัก อย่ากระทำหนี้เลย.

ตํ สุตฺวา เนสาโท “นาหํ ตุเมฺห อตฺตโน อตฺถาย คณฺหึ พาราณสิรญฺญา ปน สยเมน คณฺหาปิโตมฺหี”ติ วตฺวา สุปินทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย รญฺญา เนสํ อาคตภาวํ สุตฺวา “สมฺม เขมก เอกํ วา เทฺว วา หํเส คณฺหิตุ วายามถ มหนฺตํ เต ยสํ ทสฺสามี”ติ วตฺวา ปริพฺพยํ ทตฺวา อุยฺโยชิตภาโว ตาว สพฺพํ ปวุตฺตึ อาโรเจสิ.

นายพราน ครั้นสดับคำนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า “เรามิได้จับท่านทั้งหลาย เพื่อประโยชน์แก่ตนเลย แต่เราถูกพระเจ้าพาราณสีทรงพระนามสังยมะ รับสั่งให้จับแล้ว” จึงเล่าเรื่องทั้งหมดจำเดิมแต่พระนางเทวีทรงเห็นสุบินนิมิต จนกระทั่งพระราชาทรงทราบหงส์ทองเหล่านั้นมาแล้ว จึงรับสั่งว่า “ดูกรเขมกะผู้สหาย ท่านจงพยายามจับหงส์ตัวหนึ่ง หรือสองตัวให้ได้ เราจักให้ยศอันใหญ่แก่ท่าน” แล้ว ประทานเสบียง ส่งไป.

ตํ สุตฺวา สุมุโข “อิมินา เนสาเทน อตฺตโน ชีวิตํ อคเณตฺวา อเมฺห มุญฺจนฺเตน ทุกฺกรํ กตํ สเจ มยํ อิโต จิตฺตกูฏํ คมิสฺสาม เนว ธตรฏฺฐรญฺโญ ปญฺญานุภาโว น มยฺหํ มิตฺตธมฺโม ปากโฏ ภวิสฺสติ น ลุทฺทปุตฺโต มหนฺตํ ยสํ ลจฺฉติ น ราชา ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺฐหิสฺสติ น เทวิยา มโนรโถ มตฺถกํ ปาปุณิสฺสตี”ติ จินฺเตตฺวา “สมฺม เอวํ สนฺเต อเมฺห

สุมุขหงส์ได้สดับคำนั้นแล้ว จึงคิดว่า นายพรานนี้ ไม่คำนึงถึงชีวิตของตน ปล่อยเราไปเสีย ชื่อว่า กระทำกิจอันยากที่บุคคลกระทำได้ ถ้าเราจักไปยังภูเขาจิตรกูฏแต่ที่นี้ อานุภาพแห่งปัญญาของพญาธตรฐจักไม่ปรากฏ มิตรธรรมของเราก็จักไม่ปรากฏ บุตรของพรานก็จะไม่ได้ยศอันใหญ่ พระราชาก็จักไม่ดำรงอยู่ในศีล ๕ ความปรารถนาของพระเทวีก็จักไม่ถึงที่สุด” จึงกล่าวว่า

วิสชฺชิตุ น ลภสิ รณฺโญ โน ทสฺเสหิ โส อเมฺห ยถารุจึ กริสฺสตี"ติ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

"ดูกรสหาย เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านจะปล่อยข้าพเจ้ายังไม่ได้ ท่านต้องแสดงข้าพเจ้าแก่พระราชา ท้าวเธอจักทรงกระทำข้าพเจ้าตามความพอพระทัย". พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๑๐๙. "ยสฺส ตฺวํ ภตโก รณฺโญ
กามํ ตสฺเสว ปาปย
ตตฺถ สํยมโน ราชา
ยถาภิญฺญํ กริสฺสตี"ติ.

๑๐๙. "สุมุขหงส์ กล่าวกับนายพรานว่า ท่านเป็นคนรับใช้พระราชา พระองค์ใด จงนำข้าพเจ้าไปให้ถึงพระราชาพระองค์นั้นเถิด พระเจ้าสังยมนะจักทรงกระทำตามพระราชประสงค์ในพระราชนิเวศน์นั้น".

ตตฺถ **ตสฺเสวา**ติ ตสฺเสว สนฺติกํ เนหิ. **ตตฺถา**ติ ตสฺมึ ราชนิเวสเน. **ยถาภิญฺญนฺ**ติ ยถาธิปฺปายํ ยถารุจึ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **พระราชาพระองค์นั้นเถิด** คือ ท่านจงนำข้าพเจ้าไปยังสำนักของพระเจ้าสังยมะนั้นเถิด. คำว่า **นั้น** คือในพระราชนิเวศน์นั้น. คำว่า **ตามพระราชประสงค์** ได้แก่ ตามที่ทรงประสงค์ คือตามความพอพระทัย.

ตํ สุตฺวา เนสาโท "มา โว ภทฺทนฺเต ราชทสฺสนํ รุจฺจิตฺถ ราชาโน นาม สปฺปฏิภยา กีฬาหเส วา โว กเรยฺยุ มาเรยฺยุ วา"ติ อาห.

นายพรานสดับคำนั้นแล้ว กล่าวว่า "ดูกรท่านผู้เจริญ ท่านอย่าชอบใจการเห็นพระราชาเลย ขึ้นชื่อว่า พระราชาทั้งหลายเป็นผู้มีภัยเฉพาะ พึงทำท่านให้เป็นหงส์กีฬา หรือพึงฆ่าท่านเสีย".

อถ นํ สุมุโข "สมฺม ลุทฺทก ชีวิตทายก มา อมฺหากํ จินฺตยิ อหํ

ลำดับนั้น สุมุขหงส์จึงกล่าวกะนายพรานนั้นว่า "ดูกรนายพรานสหายผู้ให้ชีวิต

ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตาทิสสฺส กกฺขลสฺส ธมฺมกถาย มุทุภาวํ ชเนสึ รญฺโญปิ กึ น ชเนสฺสามิ ราชาโน หิ ปณฺฑิตา สุภาสิตทุพฺภาสิตญฺญู ขิปฺปํ โน รญฺโญ สนฺติกํ เนหิ นยนฺโต จ มา พนฺธเนน นยิ ปุปฺผปญฺชเร ปน นิสีทาเปตฺวา เนหิ ปุปฺผปญฺชรญฺจ กโรนฺโต ธตรฏฺฐสฺส มหนฺตํ เสตปทุมสญฺฉนฺนํ มม ขุทฺทกํ รตฺตปทุมสญฺฉนฺนํ กตฺวา ธตรฏฺฐํ ปุรโต มํ ปจฺฉโต นีจตรํ กตฺวา อาทาย ขิปฺปึ เนตฺวา รญฺโญ ทสฺเสหี"ติ อาห.

ท่านอย่าได้คิดถึงข้าพเจ้าเลย ข้าพเจ้ายังกระทำคนหยาบคายเช่นท่านให้เกิดเป็นคนอ่อนโยนได้ ด้วยการกล่าวธรรม ไฉนจักกระทำแม้พระราชาให้เกิดเป็นผู้อ่อนโยนไม่ได้เล่า ด้วยว่าพระราชาทั้งหลายเป็นผู้ฉลาด ทรงรู้คำเป็นสุภาษิตและคำเป็นทุพภาษิต ท่านจงนำข้าพเจ้าทั้งสองไปยังสำนักของพระราชาโดยเร็วเถิด ก็เมื่อนำไป อย่านำไปด้วยการผูกมัด แต่จงให้ข้าพเจ้าทั้งสองจับที่กรงดอกไม้นำไป อนึ่ง เมื่อท่านจะทำกรงดอกไม้ จงกระทำกรงของพญาหงส์ธตรฐให้ใหญ่ดารดาษด้วยดอกอุบลขาวกระทำกรงของข้าพเจ้าให้เล็ก ดารดาษด้วยอุบลแดงแล้วกระทำพญาหงส์ธตรฐไว้ข้างหน้าข้าพเจ้าไว้ข้างหลัง ให้ต่ำกว่าพานำไปแสดงแก่พระราชาโดยเร็วเถิด".

โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา จินฺเตสิ "สุมุโข ราชานํ ทิสฺวา มม มหนฺตํ ยสํ ทาตุกาโม ภวิสฺสตี"ติ สญฺชาตโสมนสฺโส มุทูหิ ลตาหิ ปญฺชเร กตฺวา ปทุเมหิ ฉาเทตฺวา วุตฺตนเยเนว คเหตฺวา อคมาสิ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

นายพรานได้ฟังคำของสุมุขหงส์นั้นแล้ว จึงคิดว่า "สุมุขหงส์จักปรารถนาเฝ้าพระราชา ก็เพื่อให้พระราชทานยศใหญ่แก่เรา" ดังนี้ เกิดความโสมนัสยินดี จึงกระทำกรงด้วยเถาวัลย์อ่อนทั้งหลาย ปกปิดด้วยดอกปทุมแล้ว ได้พาไปโดยนัยที่กล่าวแล้วนั้นแล. พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๑๑๐."อิจฺเจวํ วุตฺโต เนสาโท
เหมวณฺเณ หริตฺตเจ
อุโภ หตฺเถหิ ปคฺคยฺห
ปณฺฑเร อชฺฌโวทหิ.

๑๑๑. เต ปณฺฑรคเต ปกฺขี
อุโภ ภสฺสรวณฺณิเน
สุมุขํ ธตรฏฺฐญฺจ
ลุทฺโท อาทาย ปกฺกมี"ติ.

ตตฺถ **อชฺฌโวทหี**ติ โอทหิ ฯเปฯ. **ภสฺสรวณฺณิเน**ติ ปภาสมฺปนฺนวณฺณิเน.

๑๑๐."นายพราน ผู้อันสุมุขหงส์กล่าวแล้วอย่างนี้ จึงเอามือทั้งสองประคองพญาหงส์ทั้งสองมีสีดังทองคำ มีหนังเหลืองค่อย ๆ วางลงในกรง.

๑๑๑. นายพราน พาเอาพญาหงส์ทั้งสองตัว มีผิวพรรณผุดผ่องซึ่งอยู่ในกรง คือสุมุขหงส์ และพญาหงส์ธตรฐหลีกไปแล้ว".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ค่อย ๆ วางลง** คือนายพรานวางหงส์ลง คือวางหงส์ไว้ (ในกรง). คำว่า **มีผิวพรรณผุดผ่อง** คือมีพรรณถึงพร้อมด้วยรัศมี.

เอวํ ลุทฺทปุตฺตสฺส เต อาทาย ปกฺกมนกาเล ธตรฏฺโฐ ปากหังสราชธีตรํ อตฺตโน ภริยํ สริตฺวา สุมุขํ อามนฺเตตฺวา กิเลสวเสน วิลปิ.

ในเวลาที่บุตรพราน พาเอาหงส์ทั้งสองหลีกไปด้วยอาการอย่างนี้ พญาหงส์ธตรฐระลึกถึงราชธิดาของพญาปากหงส์ ซึ่งเป็นภริยาของตน จึงเรียกสุมุขหงส์มาเพ้อรำพันด้วยอำนาจกิเลส.

ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๑๑๒."หริยมาโน ธตรฏฺโฐ
สุมุขํ เอตทพฺรวิ
พาฬฺหํ ภายามิ สุมุข
สามาย ลกฺขณูรุยา
อสฺมากํ วธมญฺญาย
อถตฺตานํ วธิสฺสติ.

๑๑๒."พญาหงส์ธตรฐ อันนายพรานนำไปอยู่ ได้กล่าวคำนี้กะสุมุขหงส์ว่า ดูกรสุมุขหงส์ เรากลัวนักต่อนางหงส์ผู้มีขาได้ลักษณะ มีผิวพรรณดังทองคำ นางรู้ว่าเราถูกฆ่า ก็จักฆ่าตนตามเสียโดยแท้.